

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

**TOPLUMSAL BİR HAREKET VE AYDINLANMANIN ÜRÜNÜ
OLARAK LİBERAL FEMİNİZM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Müveddet ÇARDAK**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Suna BAŞAK**

Ankara- 2012

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

**TOPLUMSAL BİR HAREKET VE AYDINLANMANIN ÜRÜNÜ
OLARAK LİBERAL FEMİNİZM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Müveddet ÇARDAK**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Suna BAŞAK**

Ankara- 2012

ONAY

Müveddet ÇARDAK tarafından hazırlanan "Toplumsal Bir Hareket ve Aydınlanmanın Ürünü Olarak Liberal Feminizm" başlıklı bu çalışma, 27/12/2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Suna BAŞAK (Başkan)

Doç. Dr. Bülent BAYAT

Doç. Dr. Tefik ERDEM

ÖNSÖZ

Tez çalışmamın hazırlanmasında öncülüğü, yardımları ve desteğinden dolayı danışman hocam Prof. Dr. Suna Başak'a, yıllar boyu hiçbir şekilde bana yol göstermekten vazgeçmeyen Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim dalı hocalarıma, uzakta da olsalar varlıklarını hep yanımda hissettiğim aileme, çalışmalar esnasında kaynak ve yol göstermede elimden tuttukları için Tuna Saral'a, Mustafa Çadır'a, kurum olarak her daim yardımcı olan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Milli Kütüphane Başkanlığı, Bilkent Üniversitesi Merkez Kütüphanesi çalışanlarına, destekleriyle yılmamamı sağlayan Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü ve Gümrük ve Ticaret Bakanlığındaki mesai arkadaşlarıma, Liberte Yayınlarına ve yüksek lisans programına katılmamı teşvik eden sayın hocam Prof. Dr. Atilla Yayla'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Müveddet ÇARDAK, Ankara 2012

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar DİZİNİ.....	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

LİBERALİZM VE LİBERAL FEMİNİST TEORİ

1.1 Liberalizm Nedir?	13
1.2 Liberal Teorinin Kadın Meselesine Bakışı	15
1.3. Liberal Feminist Teori	20
1.3.1 Aydınlanmadan 20. Yüzyıla Kadar Liberal Feminist Teorinin Gelişimi.....	21
1.3.2 ABD’de Liberal Feminizm ve Katkıda Bulunan İsimler.....	27
1.3.3. İngiltere’de Liberal Feminizm ve Katkıda Bulunan İsimler	29
1.3.4. Fransa’da Liberal Feminizm ve Katkıda Bulunan İsimler.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL HAREKET BAĞLAMINDA LİBERAL FEMİNİZM

2.1. Yeni ve Eski Toplumsal Hareketler ve Oluşumları	36
2.2. Kadın Hakları Hareketi.....	39
2.2.1. Sufrajeterler	43
2.2.2. Bir Kadın Hakları Hareketi olarak Cinsel Devrim	45
2.2.3. Eşitlik Üzerine Tartışmalar.....	48
2.3. Kadının Kurtuluşu Hareketi	52
2.3.1. Farklılık Politikası.....	53

2.3.2. Feminist Tarih Yazıcılığı	54
2.4. Birinci, İkinci Ve Üçüncü Dalga Feminizmler.....	57
2.4.1. Birinci Dalga Feminizm	57
2.4.2. İkinci Dalga Feminizm	59
2.4.3. Üçüncü Dalga Feminizm	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LIBERAL FEMİNİZMİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Radikal Feminizmle Liberal Feminizmin Karşılaştırılması	65
3.2. Liberal Feminizmin Entelektüel Alanda Önem Kaybetmesinin Değerlendirilmesi	71
SONUÇ	75
KAYNAKÇA	78
ÖZET	86
ABSTRACT	88

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1	Klasik ve Modern Liberalizmin Karşılaştırılması	14
Tablo 2	Eski ve Yeni Toplumsal Hareketin Karşılaştırılması	36
Tablo 3	Eski ve Yeni Siyasal Paradigmanın Karşılaştırılması	38
Tablo 4	Kadın Hakları Hareketi ile Kadının Kurtuluşu Hareketinin Karşılaştırılması	56
Tablo 5	Liberal ve Radikal Feminizmin Temel Kabulleri	71

GİRİŞ

Feminizm, kadınların erkeklere göre toplumsal hayatta dezavantajlı, eşitsiz ve ikincil bir konumda olduğu, ezildiği ve sömürüldüğü noktasından hareket edilerek ortaya çıkmış bir ideolojidir. Cinsiyetler arasında bir hiyerarşinin var olduğunu söyler. Feminist ideolojiye göre yeryüzünde var olan tüm iktidar sistemlerinin önceliği kadınları erkeklerden daha alt seviyede tutmaktır. Bu hem siyasal alanda hem sosyal alanda bir üstünlük kurmak anlamındadır. Zaman içinde kadınlar ekonomik bakımdan erkeklere kıyasla ilerleyememiş, ev işleriyle ilgilendiklerinden ev dışı hayata dâhil olamamış, cinsel anlamda nesnelleştirilerek fiziksel açıdan taciz edilmiş, söz söyleyebilme, oy kullanabilme haklarından mahrum bırakılmıştır.

Aydınlanma Çağı'yla beraber aklın gücünün ortaya çıkması ve skolâstik düşüncenin zayıflaması; kadınların da hayatlarını, iktidar sistemlerindeki yerlerini, toplumsal hayattaki rollerini sorgulamalarını sağlamıştır. Öncelikli olarak ikincilleştirilmelerine son vermek adına erkeklerle eşit olarak "insan" sayılmalarını arzu etmişlerdir. Bu anlamda feminist ideoloji "kadın erkek eşitliği" üzerine kurulmaya başlanmıştır.

Feminizm Batılılar tarafından tanımlanmış bir ideolojidir ve feminizmin gelişimi ülkeler arasında farklılık göstermiştir. Örneğin İngiltere'de feminist ideolojinin gelişimi A.B.D.'deki gelişimle eş zamanlı değildir. Yine Fransa'da, İhtilâl'den önceki dönemde feminizm üzerine farklı söylemler geliştirilmişken, İhtilâl'den sonra farklı söylemler geliştirmiştir. Ancak hepsi Aydınlanma Çağı diye tabir edilen dönemde gerçekleşmiştir. Buradan hareketle feminist düşünce yapısı bir tekdüzelik göstermemiş, gerek zamanın ilerlemesiyle gerekse coğrafyaların çeşitliliğinden ötürü farklı düşünceler ortaya çıkmıştır. Ama nihayetinde kadınların ezilmesini engellemek ve onları da toplumsal olan, sosyal olan her alana çekerek bir ikincileştirilmeyi ortadan kaldırmak amaçlanmıştır.

Feminizm çağın konjonktürü doğrultusunda gelişerek öncelikle eşitlik gereksinimini dile getirmiştir. Sonrasında eşitliğin yeterli olmayacağı görüşleri, kadınların fiziken ve ruhen erkek cinsinden tamamıyla ayrı olduğuna inanıldığı için, feminist ideoloji içinde “pozitif ayrımcılık” kavramı ekseninde geliştirilmiştir.

Feminist akımlar yüzyıllardan yüzyıllara, siyasal sistemlerden siyasal sistemlere farklılık göstermektedir. Araştırmamızın konusu 17. yüzyılda doğup 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar gelişme gösteren liberal feminizmdir. Liberal feminizmin nasıl doğup nasıl geliştiği ve gelişmede hangi aşamada olduğudur. Liberal feminizmi diğer feminist düşünceden ayıran noktalar, liberal feminizmin önemi, liberal feminizme yöneltilen eleştiriler ve bu eleştirilere verilen cevaplardır.

17. yüzyıl; Aydınlanma Çağı'nın başlayıp düşünce dünyasında büyük hareketliliğe sebep olduğu ve feminist düşüncenin pozitivist anlamda temellerinin atıldığı yüzyıldır. 20. yüzyılın ikinci yarısında ise, kadın hakları hareketini destekleyen feministlerin bir kısmı, öğrenci hareketlerinin sonucundan etkilenererek “ikinci dalga feminizm”i ortaya çıkardılar. Bu tarihten sonra feminizm bir siyasi hareket olarak, hem teorik tartışmalarda hem de pratikte gerçekleştirdiği siyasi eylemlerle farklılık gösterdi.¹ Buradan hareketle birinci dalga feminizmin kadın hakları hareketine, ikinci dalga feminizmin ise kadının kurtuluşu hareketine işaret ettiği tespitini yapmak yerinde olacaktır.

Liberal feminizm temelde iki söylem üzerine oturmuştur. İlki erkekle eşitlik, ikincisi kadının özgürlüğüdür. Erkeklerle eşitlik, hukuksal alanda eşitlik, aile yaşamında eşitlik ve sosyal hayatta eşitliği kapsamaktadır. Liberal feministler kadınla erkek sorununun temelde insan hakları sorunu olduğunu söylerler. İnsan hakları üzerindeki iyileştirmelerle bu sorunun çözülebileceğini iddia ederler. Buradan hareketle liberal feministler için anahtar kavramın insan olduğunu, kadının ikinci planda kalışının, toplumların kültüründeki gayri insani değerlerden kaynaklandığını düşündükleri sonucuna varılabilir.²

¹ Ömer Çaha, “Feminizm”, **Siyaset**, der. Mümtaz'er Türköne, Ankara, Lotus Yayınları, 2003, s. 562.

² Aynı eser, s.564.

Bu çalışmanın temel amacı, liberal feminizmin 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra akademik ve entelektüel dünyada neden fazla ilgi görmediğini ve gelişmesinin neden durduğunu araştırmaktır. Bu bağlamda amacımız, liberal feminizmin geçmişi ile bugününü karşılaştırarak neler öğrenebileceğimizi tespit etmektir.

Yine bu çerçevede gözetilerek, amacımız, belli bir zaman diliminde liberal feminizmin gelişimini açıklayarak hangi alanda tıkanıklığın olduğunu bulmaktır. Aslında ülkelerin siyasal yönetim biçimi değiştirmeksizin başka ve en başında belirlenmiş kadın erkek eşitliğine dair hedefleri bulunan liberal feminizme rağmen, yönetim biçimini değiştirerek farklı hedeflere ulaşmaya çalışan sosyalist ve Marksist feminizmin sorgulanmasıdır. Toplumsal hareket kavramının ne olduğu ortaya konularak, liberal feminizm toplumsal hareketinin hangi aşamalardan geçtiğini belirlemektir. Eşitlik kavramının geçerliliğini yitirdiği iddia edilirken, hâlâ tüm siyasi partilerin programlarında “kadın-erkek eşitliği” konusuna ayrıca değinmelerinin nedenlerini ortaya koymak, kadınların sosyal ilişkilerde neden erkeklerle eşit koşullara sahip olmayı istediklerini bulmaktır.

Çalışmamızda feminizmin genel bir değerlendirilmesi yapılmamakla beraber, feminizm türlerine 2. Bölümde değinilecektir. Türkiye’deki feminizm detaylı bir biçimde incelenmeyecektir. Kadın hareketlerinin ve feminist teorinin günümüzde hangi aşamada olduğu irdelenmeyecektir. 1. Bölümde, çalışmanın planına göre, çeşitli ülkelere ait kesin ayrımlar yapılmayacak; genel anlamda Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri ele alınacaktır. Bunun sebebi ise, fikir akımlarının dönem içinde birbirine karışması ve coğrafyalar arasında bir kapalılığın olmamasından ötürü toplumsal hareketlerin birbirinden etkilenerek global bir süreç şeklinde ilerlemesidir.

“Toplumsal Bir Hareket ve Aydınlanmanın Ürünü Olarak Liberal Feminizm” konusunu seçmemizin sebebi feminist yaklaşım içinde öncelikle ortaya çıkan görüş olan liberal feminizmin kadın çalışmaları literatüründe çok fazla irdelenmemiş olması³ ve bu anlamda yapacağımız çalışmanın literatürün gelişimine katkı sağlayacağı görüşüdür. Çalışmamızdan Kadın Çalışmaları ve Siyaset ve Sosyal Bilimler bilim dallarında yüksek lisans ve doktora yapan öğrencilerin faydalanması düşünülmektedir.

Feminizm bir ideoloji olarak tek başına değil, Marksizm, radikalizm, sosyalizm, anarşizm, liberalizm belli başlı ideolojilerin altında geliştirilmiştir. Bu anlamda aslında öncelikle yapılması gereken bu sınıflandırma kriteri üzerinde durmak ve bu kriterin neye göre belirlendiğini açıklamaktır. Radikal ve Marksist feministler günümüzde çalışmalarıyla ve hamleleriyle kendilerinden fazla söz ettirmektedirken; liberal feministler bu alanda ön plana çıkamamaktadırlar. Liberal feminist akım, sorunların kaynağını sorgulamak veya kökten değişiklikler yapmak yerine, demokratik imza kampanyaları veya etkili kişilere ulaşma yoluyla yasal kazanımlar elde etmeyi ve erkeklerle aynı haklara sahip olmanın yeterli olduğunu savunmuştur.⁴ Ancak, uğraştıkları şeylerin genelde hasıraltı edilmesi ya da senatolar tarafından bekletilmesi onların beklentilerine darbe vurmuş ve küçülmelerine sebep olmuştur.⁵

Çalışmamızda, liberal feminizm radikal feminizmle karşılaştırılacaktır. Sadece radikal feminizmle karşılaştırma yapacak olmamızdaki amaç, sosyalist ve Marksist feminizmin önceliğinin iktidar mücadelesi olması ve sosyalist devlet yönetimine geçişin ilk basamağı olarak feminizmi görmeleridir. Ancak liberal ve radikal feminizmin siyasi sistemi değiştirmek gibi bir ideali yoktur. Bu düşünceler bir feminist teori ekseninde gelişmiş olup,

³ Nahnerl O. Keohane, Michelle Z. Rosaldo, Barbara C. Gelpi, edited; **Feminist Theory – A Critique of Ideology**, Sussex, The Harvester Press, 1982, s.99- 113, Catharine MacKinnon, **Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru**, çev. Türkan Yöney, Sabir Yücesoy, İstanbul, Metis Yayınları, 2003, s. 35-112.

⁴ Josephine Donovan, **Feminist Teori**, çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan, 5. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 24-53.

⁵ Naomi Black, **Socail Feminism**, London, Cornel University Press, 1989, s. 109.

birbirleriyle zıtlık gösteren yönlerinin fazla olması nedeniyle karşılaştırılacaktır.

Bu nedenlerden dolayı zihinlerde liberal feminizmin çizgilerini daha belirgin hale getirmek ve siyasal alanlarda ve halka ait söylemlerde etkin bir teorinin entelektüel alanda bu derece yalnız bırakılmasının nedenlerini açıkça ortaya koymak, bu çalışmanın önemini belirleyen açıklama olacaktır.

Araştırmamız literatüre dayalı, tarama değerlendirme mahiyetinde bir çalışmadır. Aydınlanma Çağı'nın önemli düşüncelerinden başlayarak 1960'ların sonlarına kadar olan kısmı kapsayacaktır. Temelinde çalışmamız, kadın araştırması kategorisine girdiğinden, özne olarak önce kadını ele alıp, daha sonra kadınlık ve erkeklik rollerinin oluşumunu, belirlenen tarihsel ve coğrafi sınırlar içinde, incelemeyi de amaçlamaktadır. Kadın araştırmaları, disiplinlerarası bir çalışma dalı olarak, bilimlere farklı bir gözle bakılmasını, bilimlerdeki kadına ilişkin önyargının sorgulanmasını hedef almaktadır.

Kadın araştırmalarında yöntem ile ilgili tartışmaların birbirleriyle ve bilgi teorisinin sorunlarıyla ilişkili olduğu düşünüldüğünde kadın araştırmaları için bugün de geçerli olan metodolojik ve epistemolojik ilkelerin var olan önermelerle birlikte ele alınıp değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu konuda geçerli ve detaylı bir profil sağlamak amacı güdüldüğünden çalışma, betimleyici bir tarama değerlendirme niteliği taşımaktadır. Çalışma, sonuçlarının değerlendirilmesi açısından var olan bilgilere yenilerini katıp genellemeler üzerinde duran ve sorunların kaynaklarını araştıran temel araştırma (basic research) yöntemiyle ve zaman boyutuna göre ise geriye dönük (expost facto) zaman diliminde yapılmıştır.

Kadın araştırmalarında oluşan çelişkili durumların geleneksel disiplinler içerisinde olması ve araştırmacıların inceledikleri konulardaki önceliklerine bağlı olması, çalışmada objektiflik, bilimlerde var olan erkek merkeziliğin yansımaları ve farklı feminizmlerin ele alınmasını gerekli kılmıştır.

İncelemenin Soru Cümleleri

- 1- Liberal feminist teorinin ontolojik, epistemolojik ve metodolojik kabulleri nelerdir?
- 2- Liberal feminist teorinin diğer feminist teorilerden ayrılan kısımları nelerdir?
- 3- Liberal feminist teori neden sosyalist, Marksist veya radikal feminizm gibi geniş entelektüel kitleleri arkasına alamamıştır?
- 4- Düşünürlerin liberal feminist olarak sınıflandırılmasının sebepleri nedir?
- 5- Aydınlanmanın liberal feminizm üzerindeki etkisi nedir?
- 6- Liberal feminizm, 20. yüzyıldan sonra akademik ve entelektüel ortamda ilgi kaybetmesine rağmen liberal feminizmin toplumsal ve siyasal alanda gündemde olmasının sebebi nedir?
- 7- Toplumsal hareket nedir? Liberal feminizm hangi aşamalarda ve dönemlerde toplumsal hareket olarak ortaya çıkmıştır?
- 8- Kadın hakları hareketi ve kadının kurtuluşu hareketinin liberal feminizmle ilişkisi nedir?

İncelememizin temel kabullerinden ilki liberal feminizm 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren entelektüel alanda önemini yitirmiş bir teori ve hareket olduğudur.

Bir diğer temel kabulümüz, liberal feminist teorinin önem kaybetmesinin nedeni yasal düzenleme ile eşitlik sağlanamayacağına inanılması ve “pozitif ve sınıfsal ayrımcılığın” daha cazip bir odak haline gelmesidir.

Çalışmamızın kavramsal çerçevesi siyaset bilimi ve feminist ideoloji literatürüne ait kavramlar olan toplumsal cinsiyet, toplumsal hareket, aydınlanma, cinsel eşitlik ve sufrajat kavramlarıdır.

Toplumsal Cinsiyet (Gender): Toplumsal cinsiyet kavramı, 1970'lerin başından itibaren kullanılmaya başlanmıştır.⁶ Yakın zamanlarda araştırmalar cinsiyetler arası farklılıkların, kadına ve erkeğe atfedilen özelliklerin ve davranış biçimlerinin toplumdan topluma, bir kültürden diğerine ve zaman boyutunda değişiklikler gösterdiğini ortaya koymuştur. Batı dillerinde 'gender' kavramının biyolojik cinsler üzerine inşa edilen toplumsal-kültürel olanı ifade etmek üzere kullanılmaya başlaması bu gelişmenin neticesidir.

Gender kavramı, toplumsal-kültürel cinsiyeti ifade etmek üzere biyolojik olandan ayrılarak kullanılır. Gender kavramının yükseldiği dönem 1970'lerin sonları, 1980'lerin başlarıdır. Bu gelişme sosyoloji, antropoloji ve psikoloji alanlarında sayıları hızla artan ve çalışmalarını cinsiyet konusunda yoğunlaştıran kadın araştırmacılar etkili olmuştur. Bu anlamda Batıda geliştirilen ve Türkiye'de de cinsiyet ve feminist yaklaşımlar içerisinde değerlendirilen *gender* kavramı, kültürel olanı vurgulamak ve biyolojik olandan ayırmak üzere kullanılmıştır.⁷

Türkiye'de yapılmış çalışmalarda kullanılan kavram, toplumsal cinsiyet kavramıdır. Toplumsal cinsiyet kadın ve erkekler için toplumsal olarak oluşturulmuş roller ve öğrenilmiş davranış ve beklentilere işaret etmek amacıyla kullanılan bir kavram olarak literatüre girmiştir. Bütün toplumlarda doğuştan gelen bu biyolojik farklılıklar kültürel olarak yorumlanıp değerlendirilir. Böylece hangi davranış ve faaliyetlerin kadınlar ve erkekler için uygun olduğuna, bu iki cinsin hangi haklara, kaynaklara ve güce ne derecede sahip olduğuna ya da olması gerektiğine ilişkin beklentiler geliştirilir. Bu beklentiler toplumdan topluma ve aynı toplum içinde bir toplumsal kesimden diğer toplumsal kesime kısmen değişse de özünde ortak noktalar vardır. Bu öz, toplumsal cinsiyet temelli bir asimetrinin, yani

⁶ Jane Pilcher, Imelda Whelehan, **Fifty Key Concepts in Gender**, London, Sage Publications, 2004, s. 56.

⁷ Mualla Türköne, **Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü**, Ankara, Ark Yayınları, 1995, s. 174.

farklılıklar ve eşitsizliklerin varlığıdır. Toplumsal cinsiyet herhangi bir zamanda, herhangi bir konumda bir kadın veya erkeğe biyolojik cinsiyet nedeniyle atfedilen toplumsal, kültürel ve ekonomik davranış biçimleri, beklentiler, sorumluluklar ve roller bütünü olarak yer verilmektedir.⁸

Toplumsal Hareket: İçinde yer aldığı toplumdaki değişmeyi özendirme ya da değişmeye direnme amacına yönelik kolektif çabadır.⁹ Kadın hareketleri birer toplumsal hareket olarak nitelendirildiği için çalışmamızın kavramlarına dâhil edilmiştir.

Melucci, bir kolektif hareketin toplumsal hareket niteliğini kazanabilmesi için üç unsurun varlığından söz etmiştir:

1. Dayanışma üzerine kurulu olması
2. Bir çatışma içeriyor olması
3. İçinde yer aldığı sistemin sınırlarını zorlaması¹⁰

Diğer yazarlar tarafından tanımlanan başka unsurları ise:

1. Toplumsal hareket modern toplumlara özgüdür.¹¹ 19. yüzyıldaki işçi hareketi bunun bir örneğidir.
2. Kalabalık eylemlerle karşılaştırdıklarında çok daha geniş çaplıdırlar, daha kalıcı yapıya sahiptirler ve daha kapsamlı (gelişkin) ideolojilerden etkilenmektedir.¹²

Modernliğin ilk döneminde toplumsal hareketler,

- ekonomik çıkarlar temelinde bir araya gelmiş,
- tek bir toplumsal sınıftan oluşan,
- siyasal iktidarı ele geçirmek amacıyla,
- devrim fikriyle özdeşmiş çabalardır.

⁸ Yıldız Ecevit, "Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışabilir?", **Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, 2003 Özel Eki.

⁹ Tom Battomore, **Siyaset Sosyolojisi**, Ankara, Teori Yayıncılık, 1987, s. 22.

¹⁰ Alberto Melucci, "The Symbolic Challenge of Contemporary Movements", **Socail Research**, Vol. 5, No. 4, Winter 1985, s. 795.

¹¹ Battomore, **a.g.e.**, s. 23.

¹² Aynı eser, s.24.

Ancak bunlar sanayi toplumuna ait bir olguyu işaret ettiğinden eski toplumsal hareket olarak nitelendirilmiştir.

“Yeni toplumsal hareket” kavramı ilk Karl-warner Brand tarafından kullanılmıştır.¹³ Bu kavram 1970’lerden itibaren ortaya çıkan hareketleri tanımlar. Buradaki yenilik hem liberalizm baskı-çıkar grubunda hem de klasik sosyalist literatürdeki sınıf eksenli kavramlaştırmalardan bir farklılığa işaret etmektedir. Kavramın yeni olarak adlandırılmasının sebepleri ise:

- Yeni toplumsal hareketler bölüşüm sorunuyla, ekonomik veya siyasal iktidarla ilgili olmaktan çok, ileri sanayi toplumlarındaki hayatın niteliğine ilişkin sorunlara vurgu yaparlar.
- Bu hareketlerin tabanları, ilk olarak savaş sonrasında iyi eğitilmiş kuşağından devşirmekte, bunun yanı sıra marjinal toplumsal gruplarla değişen koalisyonlara girmektedirler.
- Yeni tutarlı ideoloji geliştirmemişler, seküler ve çoğulcu bir kültür çerçevesinde farklı olma hakkını ve maddi alanın ötesindeki değerleri savunmaktadırlar.
- Örgütlenme biçiminde özerklik ve âdemi merkezîyetçilik ön plandadır. Yeni hareket maddi olmayan değerler sistemini baz almıştır.¹⁴

Aydınlanma: 18. yüzyılda doğan geniş ve muğlak bir entelektüel oluşum, akımdır. Kavramlar başlığımızda yer edinmesinin nedeni liberal feminizmin aydınlanma düşüncesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olmasıdır.

18. yüzyılda ortaya çıkmasına rağmen Aydınlanmanın temellerinin bir önceki yüzyılda hazırlandığı bilinmektedir. Bu çerçevede, aydınlanmada, genel olarak 17. Yüzyıldaki bilimsel devrim, özel olarak Newton’un fiziği önemli rol oynamıştır. Aydınlanma tabii bilimler ve matematiğin tarzını ve

¹³ Karl-Warner Brand, **Neue Soziale Bewegungen: Entstehung, Funktion and Perspektive neuer Protestpotentiale**, Opladen, Westdeutscher Verlag, 1982.

¹⁴ Karl-Warner Brand, “Cyclical Aspects of Social Movements: Waves of Cultural Criticism and Mobilization Cycles of New Middle-class Radicalism”, **Challenging The New Political Order: New Social and Political Movements in Western Democracies**, der. Russel Dalton, Manfred Kuecher, Wilhelm Bürklin, Oxford, Polity Press, 1990, s. 25.

argümantasyon biçimini sosyal ve siyasal analizlere uygulamaya ve mümkün olan yerlerde dini metinler gibi kaynaklar yerine ampirik verilere dayanmaya çalışmıştır. Böylece Rönesans dönemi söylemleri gözden düşmüştür. Bu dönüşüm 17. yüzyılda, mesela Thomas Hobbes'un (1588-1679) açıkça geometri metodolojisinin kullandığı Leviathan gibi eserlerde başlamış ve daha sonraki asırda tamamlanmıştır.

Ancak aydınlanma çağına ait sayılan filozoflar arasında muazzam bir çeşitlilik ve farklılık vardır. O kadar ki, neredeyse tüm filozoflar tarafından paylaşılan politik, sosyal ve felsefi görüşlere ilişkin bir liste çıkarmak imkânsızdır. Bu gerçek çoğu zaman monolitik bir bütünmüş gibi algılanan veya anlatılan aydınlanmanın aslında İskoç Aydınlanması ve Kıta Avrupası Aydınlanması olarak ikiye ayrılmış olmasında tezahür etmektedir. Bu iki gelenek arasındaki ayrışmanın başlıca kaynağı aklın toplumsal hayatın hemen hemen her alanında oynadığı rolle bağlantılıdır. İlki akla sınırlı bir rol tanıyıp böyle olmasını akıldan yeterince istifade edebilmenin şartı olarak görürken; ikincisi akıl adına veya akıl yüzünden aklın dışında kalan her şeyi (din, gelenek, his vb.) dışlama eğilimindedir. Bu yüzden İskoç Aydınlanması bazen anti-rasyonalist ve bazen de evrimci rasyonalist, Kıta Aydınlanması ise rasyonalist veya kurucu rasyonalist bir yaklaşım olarak nitelendirilir.¹⁵

Modern Batı düşüncesi üzerinde Aydınlanmanın çok büyük tesiri vardır. Sonraki tarihlerdeki siyasi ve sosyal felsefe aydınlanmanın temel tezlerinin ya bir devamı ya da bir reddi olarak tezahür etmiştir. Yani, modern düşünce akımlarının genel çerçevesini çoğu zaman aydınlanma belirlemiştir. Ancak 20. yüzyılda "post-modernizm" in doğmasıyla aydınlanmanın dünya görüşü sorgulanmaya başlamıştır. Yakın zamanlara kadar sosyalist düşünce doğal bir şeymiş gibi görerek veya burjuva ideolojisi diye bir kenara atarak aydınlanmayı ihmal etmiştir. Bu sosyalist anlayışa göre aydınlanma yükselen kapitalist sınıfların çıkarlarına hizmet eden fikirler ve teoriler üreten yeni doğmuş kapitalist sistemin ideolojik altyapısıdır. Bun karşılık muhafazakarlar ve liberaller aydınlanmayla çeşitli bağlantıların olduğunu farkında olmuşlar ve

¹⁵ Atilla Yayla, **Siyasi Düşünce Sözlüğü**, Ankara, Liberte Yayınları, 2003, s. 23- 24.

bir bütün olarak aydınlanma hakkında ve aydınlanmanın muayyen tezleri üzerinde değişik görüşler geliştirmişlerdir.¹⁶

Cinsel Eşitlik: Cinsel eşitlik kavramı feminizmdeki eşitlik politikasının kavramsal bir ürünüdür. Feminizmde eşitlik politikası ana hatlarıyla liberal feministlerin temel politikasıdır. Eşitlik politikası güden feministler, mevcut demokratik sistem içinde kalarak kadınlar için temel sivil haklar talep etmektedirler. Bu hakların başlangıç noktası ise cinsiyete dayalı iş bölümünün ailede ve toplumdaki uzantısının ortadan kaldırılmasıdır. Mevcut sosyal ve siyasi ilişkileri radikal bir dönüşüme uğratmadan, toplumsal ve yaşamsal her alanda eşit imkan ve fırsatlara sahip olma isteği eşitlikçi feminist gruplarının söylemlerinin başında gelmektedir. Onlara göre kadının ikinciliğinin temeli geleneksel ve hukuksal bir takım düzenlemelerde yatmaktadır. Bu normlar da kadını özel hayata hapsederek, kamusal alana girişini engellemektedir.

Günümüz eşitlikçi feministleri “cinsel eşitlik” kavramı üzerinde durmaktadırlar. Eşitlikçi feminist yazar Zillah R. Eisenstein cinsel eşitlikle, kadınla erkeğin aynı cinsiyete sahip olmasının anlaşılmayacağını, bu eşitliğin siyasi çerçevede anlaşılması gerektiğini ileri sürüyor.¹⁷ Bu anlamda düşünüldüğünde cinsel eşitlik, ekonomik bağımsızlık, entelektüel imkanlar ve sosyal özgürlük gibi hususlara yol açacağı gibi, kadının yaşamın her alanında varlık göstermesini sağlayacaktır. Cinsel eşitlikle temelde cinsiyet ayrımına son verilmesi gerektiğini savunan Eisenstein, kadının ikincilliğinin ancak hukuki ve geleneksel düzenlemelerin sağlanmasıyla ortadan kaldırılabileceğini düşünmektedir.

Sufrajat: 19. yüzyılın sonlarında İngiltere’de kadınlara oy hakkı verilmesi için yürütülen ilk siyasi kadın hareketidir. Birinci dalga feminizm de oy hakkı elde etme mücadelesi etrafında gelişti. Kendileri dışında formüle edilen toplumsal sözleşmeyle gelen sivil toplumun dışında kalmak istemeyen

¹⁶ Philippe Raynaud, Stephane Rials, **Siyaset Felsefesi Sözlüğü**, çev. İsmail Yerguz, Necmettin Kâmil Sevil, Emel Ergun, Hüsnü Dilli, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 126-127.

¹⁷ Zillah R. Eisenstein, **Feminism and Sexual Equality: Crisis in Liberal America**, New York, Monthly Review Press, 1984.

kadınlar kamusal alanda, kocaları tarafından değil, bizzat kendileri tarafından temsil edilmeyi istediler. Yeni toplumlarda gelişen parlamenter sistemde aristokrasiden alınarak erkeklere verilen egemenlik ilkesinden kendilerine de pay almak istiyorlardı. Bunun için Batıda çok yoğun oy kampanyaları başlatıldı. Kadınların bu kampanyalarda güttükleri temel amaç, dışlandıkları kamusal alana kabul edilerek vatandaşlık sıfatı elde etmektir.¹⁸

¹⁸ Çaha, a.g.e., s. 562.

BİRİNCİ BÖLÜM

LİBERALİZM VE LİBERAL FEMİNİST TEORİ

1.1 Liberalizm Nedir?

Liberalizm, özgürlüğü bireysel ve toplumsal hayatın en temel değeri olarak kabul eden ve özgürlüğe uygun siyasi, hukuki ve iktisadi yapılanmaları savunan fikirler demeti veya esnek, tamamlanmamış bir ideolojidir.¹⁹ Feodalizmin yıkılışının ve onun yıkıldığı yerde bir piyasanın veya kapitalist toplumun gelişmesinin ürünüdür.²⁰

Erken dönem liberalizmi yükselen bir sanayi sınıfının isteklerini yansıtıyordu ve bu yüzden kapitalizmle yakından bağlantılıydı. İlk başta yalnızca siyasi bir doktrindi ve bunun göstergesi de anayasal ve temsili hükümetleri savunmak yerine mutlakiyete ve feodaliteye saldırmasıydı.

19. yüzyılla beraber liberal iktisadi düşünce serbest piyasa ekonomisi altında gelişti. Ancak bu yüzyılın sonlarına doğru refah reformuna ve iktisadi müdahaleye daha ılımlı gözle bakan bir sosyal (modern) liberalizm de ortaya çıktı.

Liberalizm belli başlı bazı unsurlar dâhilinde yapılanmıştır. Bunlar:

- Bireycilik
- Özgürlük
- Akıl
- Eşitlik
- Hoşgörü
- Rıza

¹⁹ Yayla, **a.g.e.**, s. 115.

²⁰ Andrew Heywood, **Siyaset**, çev. Bekir Berat Özipek, Bican Şahin, Mete Yıldız, Ankara, Adres Yayınları, 2. Baskı, 2011, s. 72.

- Anayasalcılık'tır.²¹

Liberalizm tarihin getirileri sonucunda ve kazanılan edinimlerle iki görüş etrafında toplanmıştır. Bunlar Klasik ve Modern liberalizmdir.

Tablo 1 Klasik ve Modern Liberalizmin Karşılaştırılması

Klasik Liberalizm	Modern Liberalizm
<ul style="list-style-type: none"> - Merkezi tema, bireyciliğin en uçtaki biçimine bağlılık, - Burada bireyler, kendi kişiliklerinin ve kapasitelerinin sahibi olan ve topluma veya diğer bireylere hiçbir şey borçlu olmayan varlıklar olarak görürler. - Müdahalesizlik ve negatif özgürlük inancı - Devlet zorunlu bir kötülüktür, ona verilmesi gereken mertebe "gece bekçiliği"dir. Yani sadece bir vatandaşı diğer bir vatandaşın tecavüzünden korumasıyla görevlendirilmelidir. - Laissez faire kapsamında refahı teminat altına alan, bireysel özgürlüğü destekleyen, liyakate göre bireylerin yükselmesine ve düşmesine izin veren ve sosyal adaleti sağlayan sistemdir.²² 	<ul style="list-style-type: none"> - Devlet müdahalesine ılımlı bakmaktadır. - "Büyük Hükümet", yani iktisadi yönetim ve sosyal düzenlemeyi ifade eden müdahaleci hükümet yandaşıdır. - Sosyal liberalizm ve refah liberalizmini temellendirdi. - Bu değişiklikler sanayi kapitalizminin sadece farklı adaletsizlik ürettiğinin ve halkın piyasaya bağımlı kılındığının farkına varılmasıyla ortaya çıkmıştır. - Daha geniş ve pozitif özgürlük. Pozitif özgürlük ise desteklenen özgürlük olarak tanımlanabilir. - Artık laissez faire terk edildi.²³
<p>Yararlandığı Doktrinler</p> <ul style="list-style-type: none"> - Doğal Haklar, - Faydacılık - İktisadi Liberalizm - Sosyal Darwinizm - Neo Liberaller²⁴ 	<p>Yararlandığı Doktrinler</p> <ul style="list-style-type: none"> - Bireysellik - Pozitif özgürlük - Sosyal Liberalizm - İktisadi yönetim²⁵

²¹ Raynaud, Rials, **a.g.e.** , s. 534.

²² Heywood, **a.g.e.**, s. 73.

²³ **Aynı eser**, s. 74.

²⁴ **Aynı eser**, s. 61.

1.2 Liberal Teorinin Kadın Meselesine Bakışı

Liberal teorinin ortaya çıktığı ilk dönemler, siyasi iktidara yönelik ilişkilere odaklandığından kadın meselesine fazla değinememiştir. İlerleyen dönemlerde bireycilik ve özel mülkiyet ön plana çıkınca kadını birey sayıp saymama konusunda bazı görüşler ortaya çıkmıştır.

Örneğin klasik liberaller, mülkiyet, örgütlenme, din ve vicdan özgürlüğü türünden haklara öncelik verirler. Onlara göre özerk ve kendini gerçekleştirmeyi mümkün kılan toplum iyi, adil toplumdur. Haklar, her bireyin kendi iyisini başkalarına zarar vermemek koşuluyla gerçekleştirebileceği çerçevededir.²⁶ Ancak liberal kuramdaki “birey” evrensel ve cinsiyetler üstü bir kavram değildir. Kadını eksik ve erkeğe bağımlı gören geçmişin mirası devam ettirildi, yeni hak ve özgürlükler burjuva erkekler için öngörüldü. Özel mülkiyet, medeni haklar, siyasal haklar uzun süre kadınlar için düşünülmedi. Kadın aileye, eve ait olmalı, eş ve anne olarak kocasının himayesinde bulunmalıydı. Kadınlar erkeğin bağımlısı olarak görülüp, erkeğin himayesine bırakıldığından, kadınların bir takım haklarla donatılmaları gereksiz görüldü. Öyle ki evlilik ile birlikte kadının hukuksal varlığı ortadan kalkar; mülkiyet, miras, velayet hakları elinden alınırdı. Evli kadın yasal olarak ancak kocası ile birlikte insan olarak kabul edilebilirdi.²⁷

Liberal teorinin kadın meselesine bakışı, bireyin hakları ve özgürlüğü açısından kendi içinde çelişki yaşamaktadır. Bu çelişki, özel alan- kamusal alan ayrımında çok net biçimde ortaya çıkar. Özel alan denilen ev içi hayat, bireylerin toplumsal ilişkilerinden ve devlet müdahalesinden bağımsız, özgür kalabilecekleri alan olarak tanımlanır. Kamusal alan ise, çalışma hayatı, ticaret ve siyaseti kapsar. Bu alanda devlet çeşitli düzenlemeler yapmaktadır. Yani devlet müdahalesi kamusal alan olarak tanımlanan “dışarı” ile

²⁵ Andrew Heywood, **Siyasi İdeolojiler**, çev. Ahmet Kemal Bayram, Özgür Tüfekçi, Ankara, Adres Yayınları, 2. Baskı, 2010, s. 70.

²⁶ Aynı eser, s. 64.

²⁷ Susan Moller Okin, **Women in Western Political Thought**, London, Virago Press, 1980, s. 249.

sınırlandırılmış, içeride bireyler özgür bırakılmıştır. Ama bu düşüncedeki anlamında, özel alan sadece erkekler için özgürlük alanıdır. Kadın için ise zorunluluğun yeridir. Hatta bu, gönüllü olması dayatılan ve içselleştirilmesi için uğraşılan bir zorunluluktur.²⁸ Erkeklerin toplumsal hayata özgürce katılımı üzerine düşünen liberaller, ev hayatının eşit ilkelerle örgütlenmesine önem vermemişlerdir. Üstelik liberal teorinin kurucularına göre, sadece ev ve aile içinde tanımlanan kadının başında mülk sahibi bir erkek reis olmalı, özel alan toplumsal sözleşmenin konusu edilmemelidir. Liberallerin toplum sözleşmesinde, ailelerin temsilcileri olarak babaların eşitliği vardır. Sözleşmeyle aileler arasındaki ilişkilerin yönlendirilmesi amaçlanır.²⁹ Adalet, yetişkin erkeklerin başka yetişkin erkeklerle üzerinde uzlaşmış toplumsal kurallar uyarınca karşı karşıya geldiği kamusal alana ilişkindir. Aile ilişkileri ise mahremdir; doğal sezgilerle ya da yakınlıkla yönlendirilirler. Adalet kuramcıları, temelde doğal bir alan sayılan aile içindeki ilişkileri görmezden gelmeyi sürdürürler. Doğal ailenin, geleneksel olarak erkeğin yönettiği, kadınların ücretsiz ev işleri ya da üreyip çoğalmaya ilişkin işlerle uğraştığı bir birim olduğu düşüncesi varsayılır.³⁰ Sadece özel alanda değil, kamusal alanda da cinsiyet ayrımını pekiştiren ikircikli eril bir söylem ve onun pratiği yaratılmıştır.³¹ Toplumun geri kalanından ayrılan ev içi dünya ile ilişkilendirilen kadınların aksine, kamusal dünya erkeğe bırakılmıştır.

Liberalizmin birey ve yurttaş hakları kuramını eleştirecek olan günümüz feminist siyaset bilimcileri, bu durumu açıklığa kavuşturma çabası içindedirler; kadınların sivil bireyler haline nasıl gelecekleri, üzerinde en fazla durdukları konudur.³² “Evlilik ile birlikte kanun önünde eşler bir araya gelmişlerdir; öyle ki evlilik sırasında kadının varlığı ve kanuni varoluşu belirsizdir ya da en azından onu kanatları altında her şeye karşı korumaya

²⁸ Fatmagül Berktaş, **Tarihin Cinsiyeti**, İstanbul, Metis Yayınları, 2003, s. 39-40.

²⁹ Ömer Çaha, **Sivil Kadın**, Ankara, Savaş Yayınevi, 2. Baskı, 2010, s. 24-34.

³⁰ Will Kymlicka, “Feminizm”, **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, çev. Ebru Kılıç, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 536.

³¹ Joan Landers, “Yurttaşlık Performansı”, der. Seyla Benhabib, **Demokrasi ve Farklılık**, çev. Zeynep Gürata, Cem Gürsel, İstanbul, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayını, 1999, s. 99.

³² Carole Pateman, “Kardeşler Arası Toplumsal Sözleşme”, çev. Aksu Bora, der. John Keane, **Sivil Toplum ve Devlet**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1993, s. 119-145.

adamış olan erkeğinkiyle birleşiktir”³³ diyen Moller bu noktaya parmak basmıştır.

Bu nokta ve devamında liberal erkek siyaset felsefecilerinin Newton’a dayanan görüşleri* ve 17. ve 18. yüzyılda Sanayi Devrimi’yle gelişen bilinç doğrultusunda 19. yüzyılda kadın haklarının korunmasına yönelik düşünce sistemleri oluşmaya başlamıştır. İnsan aklının üstünlüğü ve gerçeğin tüm diğer yönlerine hükmetme hakkı olduğu iddiası, mutlak bir kibre ve tek bir türün –erkeklerin- şovenizmine götürür. Çünkü doğal olarak insan (erkek) akıl ile övünen düşünceye göre akılcı varlıklar, yaratılışın efendileridir ve “akıldan” yoksun kalanlara –kadınlara, insan olmayan varlıklara ve dünyanın kendisine- akıl götürme hakları vardır.³⁴

Liberal erkek kuramcılar tarafından ortaya atılan varsayıma göre, doğal haklara sahip olan kişiler, ailelerin efendileri olan mal sahibi erkeklerdir. Bu önerme Amerikan hukukunda 20. yüzyıla kadar yer almıştır. Okin, bu konuda “hem kanun yapıcılar tarafından hem de mahkemelerde, Amerikan toplumunun temeli olarak erkeğin aile reisliğine itibar edilmiştir” demektedir.³⁵

Locke ve sonraki liberal kuramcılar ise şu noktada birleşmişlerdir: Hayatları, servetleri ve mülklerinin korunması için toplumsal sözleşme yapan bireyler hane halkının efendisi olan erkeklerdir.³⁶ Kurucularına göre, ABD Temel Haklar Bildirisi’nde anılan kişiler: “Her biri kendi patriarkal alanını kuran ailelerin erkek efendileridir.”³⁷ Doğal haklar öğretisinin ve Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’nin kaynak düşünürü olarak da görülen Locke, 1690’da yazdığı “Second Treatise of Government” (Hükümet Üzerine İkinci İnceleme)

³³ Okin, **a.g.e.**, s. 249.

* Dünyayı büyük bir saat ve Tanrıyı da büyük saat kurucu olarak gören mekanik metafor, gerçeğin – açıklayamadığı- temel alanlarını açıkta bıraktığı için birçok yönden eksik bir paradigmadır. En önemlisi, estetik ve ahlaki değer problemleri olarak aşağılanan duyguların ve akıl-dışılığın öznel dünya olarak nitelendirilebilecek alanını ihmal etmiştir. Newton’un paradigmasına göre, akla ve mekanizmanın matematiksel ilkelerine uygun olarak işlemeyen şeyler, ikincil, yeterli olmayan, gerçekten uzak ve adlandırılmaz “öteki” olarak kabul edilir. Erkek liberal düşünürlerin bakış açısına göre kadın, işte bu ikinci kategoriye girmektedir. Dave Robinson, Judy Groves, **Felsefe**, çev. Barış Taşyakan, İstanbul, Ntv Yayınları, 2011, s. 26.

³⁴ Donovan, **a.g.e.** s. 19.

³⁵ Okin, **a.g.e.**, s. 248.

³⁶ Teresa Brennan, Carole Pateman, “‘Mere Auxiliaries to the Commonwealth’: Women and Origins of Liberalism”, **Political Studies** 27, no.2, June, 1979, s. 195.

³⁷ Okin, **a.g.e.**, s. 249.

adlı eserine “İnsanın doğal özgürlüğü, dünya ile üzerindeki herhangi bir üstün gücün denetimi, yasa yapanın otoritesi ya da iradesi altına alınamaz” diye başlar.³⁸ Metnin ilerleyen paragraflarında aslında insan kelimesiyle erkekleri kastettiği çıkarımında bulunabiliriz: “Karıyla koca bazen kaçınılmaz olarak farklı isteklere sahip olabilirler. Bunun için bir kuralın yerleşmesi gereklidir, bu da doğal olarak güçlü ve iktidar sahibi erkeğin görevidir.”³⁹

Rousseau da, eserlerinde tüm haklarla donatılmış bir birey kavramı kullanır. Ancak buradaki birey soyut bir kavramdır, cinsiyeti belli değildir. Birey kavramıyla kadını kastetmediği 1780’de yazdığı “Emile” adlı eserinden anlaşılır. Bireyin bağımsızlığını herkesten çok önemser ama ona göre kadın bağımsız olmamalıdır. Kadınlar ikincildir, erkeğe göre tanımlanmıştır:

“İki cins birleştiğinde her iki cins de ortak hedefe, ama farklı şekillerde katkıda bulunurlar. Bu çeşitlilikten kadın ve erkek arasındaki ahlaki boyuttaki ilk farklılık ortaya çıkar. Erkek güçlü ve etkin olmalıdır. Kadın zayıf ve edilgen olmalıdır. Biri hem güçlü hem iradeli olmalıdır; diğeri ise ona biraz karşı koymalıdır. Bu ilke kabul edildiğinde, kadının erkeğin gözüne hoş görünmek için yaratıldığı sonucuna varılır. Erkeğin de aynı şekilde kadına hoş görünmesi gerekse bile, bu gereklilik o kadar acil değildir. Erkeğin erdemi gücünde yatar, o güçlü olduğu için kadını mutlu eder. Bunun aşkın kanunu olduğunu iddia etmiyorum ama doğanın kanunu olduğunu söyleyebilirim ve doğa kanunları aşktan daha eskidir. Yüce varlık, erkeğe sınırsız arzu ve bu arzularını yönlendirecek bir yasa vermiştir. Böylece erkek özgür olacak ama aynı zamanda kendini kontrol edebilecektir. Erkek arzularıyla yönlendirildiği halde onları dizginleyecek hakka sahiptir. Kadın da sınırsız arzuya sahiptir. Tanrı arzularını frenlemesi için kadına iffet vermiştir.”⁴⁰

Görüldüğü gibi Rousseau, yapıtında “yeni insan”dan söz etse de, kafasındaki erkek ve kadın imgeleri binlerce yıllık bir ataerkil anlayışı

³⁸ John Locke, **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, çev. Fahri Bakırcı, İstanbul, Ebabel Yayıncılık, 2004, s. 2.

³⁹ Locke, **a.g.e.**, s. 167.

⁴⁰ (Aktaran) Micheal Rosen, Jonathan Wolff, **Feminizm: Siyasal Düşünce**, Ankara, Dost Yayınevi, 2006, s. 60-61.

yansıtmaktan öteye gidememektedir. Akılcılık anlayışı farklı düşünce ufukları doğurmuş olsa da gerçek anlamda sözleşmecî teori ve liberal düşüncenin feminizmle ilişkisi ilerleyen dönemlerde yakınlaşacaktır.

Kadın hakları ve liberalizmin ilk karşılaştıkları dönemdeki münasebetlerinin yukarıda açıklandığı üzere pek ılımlı olmadığı söylenebilir. Kadın hakları düşüncesi erkek egemen fikir dünyasında pek bir etkinlik gösterememiştir. Bunun da nedeni geleneksel süreçten henüz tam anlamıyla bir kopma yani bağımsızlık yaşanmamış olmasıdır. Geleneksel toplumda, belirtildiği üzere, ataerkil değerler ön plandadır. Liberal feminizmin ismini nasıl aldığına ve hangi öncülleri benimsediğine bir sonraki bölümde değinilecektir.

1.3. Liberal Feminist Teori

Liberal feminist teori akılcılık ve pozitivist düşünceden etkilenen ilk feminist düşünce türüdür. Temel iki söylevi erkeklerle eşitlik ve kadın özgürlüğüdür. Erkeklerle eşitliği hukuksal alanda, aile yaşamında ve sosyal hayatta eşitlik olarak tanımlar.⁴¹ Kadınla erkeğin sorununun temelde insan hakları sorunu olarak görmektedir. Buradan hareketle liberal feminizm için anahtar kavramın insan olduğu, kadının ikinci planda kalışının toplumların kültürlerindeki gayri insani değerlerden kaynaklandığı öne sürülür. Liberal feministler diğer feminist akımlarını çoğunun aksine özel yaşam alanı olarak aileyi savunurlar. Aile içindeki geleneksel iş bölümünün eşitlikçi bir temele oturtularak kadının hem kamusal alana açılmasına müsaade edilmesi hem de aile içinde ezilmesinin engellenmesi gerektiği üzerinde dururlar. Liberal feministlere göre evlilik insani bir kurumdur ve mutlaka korunmalıdır. Çünkü bu kurum aynı zamanda kadınla erkeği fonksiyonel olarak birbirinin yardımcısı ve tamamlayıcısı kılar. Bu bakımdan radikal veya sosyalist feminizm gibi aileyi ortadan kaldırmayı değil, onu eşitlikçi ve sosyal bir kurum haline getirerek korumayı öngörmektedir.⁴² Radikal ve sosyalist feminizmlerin ne olduğuna diğer bir başlıkta değinilecektir.

Özetle liberal feminist teoride kadın, aile içi işbölümü, alınan kararlar ve özgür olma noktasında erkeklerle aynı hak ve yetkilere sahip olmayı savunmaktadır. Bu bölümle ilgili alt başlığımızda liberal teorinin gelişimi açıklanacaktır.

⁴¹ Çaha, "Feminizm", s. 563.

⁴² Aynı eser, s. 564-566.

1.3.1 Aydınlanmadan 20. Yüzyıla Kadar Liberal Feminist Teorinin Gelişimi

Aydınlanma çağındaki düşünürler, yaptıkları çeşitli bilimsel keşifleri nedeniyle felsefi olarak tecrit olmuş bir dünya düzenini yeniden tanzim etmeye çalışmışlardır. Galileo'nun, Newton'un, Descartes'ın ve diğerlerinin düşünce temelleri aklın yoluyla kurulabilecek yeni doğrular yaratmak ve dünya düzenini bu düşünce eksenine oturtmaktır.

18. yüzyıl feministleri, o dönemde Batı dünyasını silip süpüren devrim dalgasının coşkusuna uymuşlardı. Aydınlanma ya da Akılcılık çağı olarak adlandırılabilir dönem içinde ortaya koyulan kuramlar bu dönemde hayata geçirilmeye başlandı. Örneğin insanlar için vazgeçilmez ya da doğal olarak kabul edilen haklara hükümetlerin karışamayacağı gerçeği, hem Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin (1776) hem de Fransa'nın İnsan Hakları Bildirisi'nin (1789) en can alıcı noktalarıydı. Feministler, erkeklerin sahip olduğu doğal hakların aynısına sahip olabilecekleri konusunda umut besliyorlardı.⁴³ Gerçekten de Mary Wollstonecraft "Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi" isimli aydınlanmacı liberal feminist teorinin başat eserini Fransız bakan Talleyrand'a ithaf ederken, eğer kadınları bu anayasanın dışında tutarsa, Fransa'nın bir tiranlık olarak kalacağını belirtiyordu.⁴⁴ Fakat Doğal Haklar Doktrinini geliştiren ve icra eden erkek teorisyenler, ne yazık ki feministlerin bu umudunu göz ardı ettiler.

Doğal haklar geleneğinden gelen feminist kuramcılar, kadınların birer vatandaş olarak, erkekler ile aynı temel haklara sahip birer "insan" olduklarını ileri sürmektedirler. Kadınlar eve iyice kök saldıkları ve böylece erkeğin otoritesi altında oldukları için, kadın haklarını savunan sınırlı liberal görüş bir yana, daha radikal içerimlere sahip olan liberal teorisyenler için bile ev hayatının eleştirisini yapmaktan kaçınmak zordu.

⁴³ Donovan, a.g.e., s. 16.

⁴⁴ Mary Wollstonecraft, **Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi**, çev. Deniz Hakyemez, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s. 93.

Temel doğal haklar doktrinini kadınlara uyarlayan en erken girişim, Elisabeth Cady Stanton ve Sarah Grimké tarafından kaleme alınan ve 19-20 Temmuz 1848 tarihinde Seneca Falls, New York'ta yayınlanan, Declaration of Sentiments'tir (Duygular Bildirisi). Deklarasyon 100 kadın ve erkek tarafından imzalanmıştır. Doğal haklar kuramından kaynaklanan bu belge, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi üzerine neredeyse kelime kelime oturtulmuştur.⁴⁵ Bu uyarlama, kadınlara yönelik olunca yeni bir anlam kazanmıştır. Kadınlar, doğal haklarını ihlal eden ve şimdiye kadar kamusal olaylarda seslerini çıkarmalarını engelleyen yönetime rıza göstermemektedirler. Bu uyarlama oy verme hakkını, yönetimde hizmet etme hakkını ve bu tür hizmetlere imkân sağlayacak düzgün bir eğitim hakkını da kapsamaktadır.

Wollstonecraft (1759-1797), "A Vindication of Rights of Woman" isimli eserinde feminist düşüncenin temelini atmış ve öncelikle kadınların eğitimiyle ilgili konulara değinmiştir. Düşünür, Thomas Aquinas ve Aziz Augustine'nin Hıristiyan akılcılığı geleneğine dayanarak, ahlaki gelişimin olmazsa olmaz kuralının iyiyi kötüden ayırma yeteneği olduğuna inanmaktadır. Bu sebeple aklın parıltısının her insanın gerçekleştirdiği tinsel büyüme vasıtasıyla "Tanrının içinde" olduğunu söylemiştir. Temel liberal feminist duruşunu ise şu görüşüyle ortaya koymaktadır: Akıl her insanda aynıdır. Kadın yanlış akıl yürütürse, bu onun eğitimindeki eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bir akılcı ve Stoacı olarak, eleştirel düşünmenin bireyi sadece fiziksel varlığını akılsızca yinelemekten özgürleştireceğine ve uygun bir eğitimin kadının erkeğe hizmet etme rolüne boyun eğmesini engelleyeceğine inanmaktadır.

Wollstonecraft kadının sosyal hayattan dışlanmasının sebebi olarak onların eğitilmemiş olmasını göstermektedir.⁴⁶ Eğitimsiz kadınların topluma bir fayda sağlayamayacağından hareketle şöyle bir karşılaştırmada bulunur:

"Kadınlara askerlerin büyük talihsizlikleri, ahlakı öğrenmeden kabul gören davranış biçimlerini, insan doğasının ideal tasarımı üzerine

⁴⁵ Donovan, a.g.e., s. 23-24.

⁴⁶ Wollstonecraft, a.g.e., s. 24.

düşünmeden hayat bilgisini öğrenmeleridir. Bunun sonucu doğal ve kaçınılmazdır: Askerler sıradan insan doğası ile yetindiklerinden önyargıların kucağına düşerler; tüm fikirlerini başkalarından edindiklerinden yetkeye körlemesine boyun eğerler. Böylelikle biraz akıl kısıntısı sergilediklerinde bu, gerçeğin yalnızca bir kısmını yakalama gücü bulunan içgüdüsel bir anlık bakışlardan kaynaklanır ve söz konusu kısıntılar davranış biçimleri söz konusu olduğunda bazı yararlar sağlayabilir, ama yüzeyselin ötesinde savlara dönüştüğünde ya da fikirler çözümlendiğinde başarısızlığa mahkûmdurlar.”⁴⁷

Kadınlar gerçekten de doğaları gereği erkeklerden aşağı olsalar dahi, kadınlarla erkeklerin erdemleri derece açısından olmasa da nitelik açısından aynı olmalıdır. Aksi takdirde erdem göreceli bir değer olurdu. Kadınların eğitildiği zaman erdemli olacağını savunan Wollstonecraft, erkeğin eğitildiği halde belirli konularda erdem yoksunu davranmasını çıkarlarına ters düşmesine bağlamaktadır.⁴⁸ Genel anlamda kitap, kadınların eğitilerek erkek aklının üstün olduğu inancının kırılacağını savunur. Bunun yanı sıra eğitimle erdemli olunacağı iddiasını öne sürerek bu yolda adımlar atılmasının gerekli olduğunu söyler.

Juliet Mitchell, feminizmin, 17. yüzyıl İngiltere’sinde feodalizmin bitmesi ve kapitalizmin genişlemesi ile kendini yeni toplumdaki dışlanmış bir sosyolojik grup olarak hisseden orta sınıf kadınların talepleriyle ortaya çıktığını iddia etmiştir. Yeni burjuva sınıfının özgürlük ve eşitlik taleplerine karşı kadınlar da bu hakları talep ettiler.⁴⁹ Özellikle Fransız Devrimi’nden sonra ibrelerin kendi lehlerine de değişeceğini düşünen kadınlar bu konuda hayal kırıklığıyla karşılaşınca meşru kılınan devlet anlayışını sorgulamaya başladılar ve bu anlayış içinde kendilerine nasıl yer edineceklerinin arayışına girdiler.

⁴⁷ Aynı eser, s. 37.

⁴⁸ Aynı eser, s. 40.

⁴⁹ Juliet Mitchell, “Women and Equality”, **Feminism and Equality**, der. Anne Phillips, Washington, New York, New York University Press, 1987, s. 31.

Wollstonecraft'ın ortaya attığı Aydınlanma temelli feminizm anlayışı sonraki dönemlerde gelişmeye başladı. 18. yüzyıl öncesinde eser veren kadın sayısı oldukça az olmasına rağmen 19. yüzyılda bu sayıda ciddi bir artış oldu. Wollstonecraft'ın düşüncelerinden hareketle çeşitli yazarlar fikirlerini şekillendirmeye başladı. Öncelikle Frances Wright özgürlükçü ve bireyci akımların etkisiyle liberal bir bakış açısı geliştirdi. Wright'ın liberal bakışı, "hakikatin tek bir cinsiyete ait olduğu" görüşünü kabul etmemesinden doğmuştur.⁵⁰ Kadınların hakikate kurumların çürümüş üyelerinden daha yakın olduklarını ileri sürmüştür.⁵¹ Wright, Bentham'ın etkisini yansıtarak kadınların eşitliği için faydacı fikirler geliştirdi.* Kadını bağımlı tutmanın topluluk için "faydalı" olacağı düşüncesini reddetti. Böyle bir varsayımın ancak bu tür bir baskıyı yararlı sayacak gaddar bir sınıftan gelebileceğini öne sürdü.⁵² Wright da Wollstonecraft gibi aydınlanma inancındaki eleştirel düşünmenin iktidara bağımlılığı yok edeceğini ve kadınların baskı altındaki diğer gruplarla birlikte bağımlı olma konumlarından kurtulacaklarını anlatmıştır.⁵³

⁵⁰ Frances Wright D'Arusmont, **Course of Popular Lectures**, New York, Arno Press, 1972, s. 15.

⁵¹ **Aynı eser**, s. 16.

* Faydacılık, Jeremy Bentham tarafından kurulmuş ve daha sonra John Stuart Mill tarafından geliştirilmiştir. Bentham ahlaklılık ve hukuk arasındaki ilişkiyle ilgilenmiş ve İngiliz hukuk sistemini "tarihsel önyargılarla dinsel boş inançların bilimsel olmayan bir karmaşası üzerine kurulduğunu" iddia etmiştir. Böylece o da, insan doğasının bilimsel bir tanımı üzerine kurulu kendi yeni bir ahlaki ve siyasal sistemini ortaya koydu. Tüm insanlar acı ve haz organizmalarıdır. Bu yüzden ahlak ve siyaset felsefesinin hazzı artırmaya ve acıyı en aza indirmeye çalışması gerekmektedir ve bu demokratik olmalıdır. Bu sebeple seçimle iş başına gelmiş her hükümetin görevi en fazla sayıda insanın en büyük mutluluğunu sağlamaktır. Bentham "mutluluk"un nicelleştirilebileceğine ve bilimsel olarak ölçülebileceğine inanıyordu. Böylece ahlaki ve siyasi meseleler çözülebilirdi. Buna "mutluluk hesabı" adını verdi. Aynı zamanda kapitalizmin çok büyük miktarda maddi mutluluk üretmek için en uygun sistem olduğu fikrini destekledi.

Mill, Bentham'ın orijinal öğretilerinde değişiklikler yapmaya çalıştı. Faydacılık'ın otomatik olarak bir çoğunluk tiranlığına yol açmasından endişe ediyordu. Eğer çoğunluk sadece Çingeneler gibi azınlık gruplarına karşı sert önlemler alındığında mutlu olacağına inanırsa, o zaman yönetimin yapmak zorunda olacağı, bu tedbirlerin uygulanması olur. Faydacılık bireysel insan hakları için tatmin edici bir önlem düşünmez. Ayrıca çeşitli miktarlarda mutluluk dağıtan bir tür merkezi kurum bulunmak zorunda olduğundan merkezi hükümetler ve onların bürokratik araçları aşırı güçlü hale gelir.

Mill, bu fikrin yarattığı endişeden yola çıkarak 1859 yılında "Özgürlük Üzerine" adlı eseri yayımladı. Burada başkalarına zarar vermedikleri sürece azınlık fikirlerine ve yaşam biçimlerine hoşgörü göstermeyi destekledi. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Robinson D., Groves J., **Felsefe**, çev. Barış Taş, İstanbul, NTV Yayınları, 2011, s. 98-101)

⁵² Donovan, **a.g.e.**, s. 36.

⁵³ **Aynı eser**, s. 37.

Akımın diğere bir etkisi de Sarah Grimké de görüldü. “Kadınlar, üstlerinde doğrudan mutlak tiranlık uygulanan nesnelere” düşüncesi, geleneksel liberal feminist duruşu kadınlara haklar bağışlamanın ötesine götürmektedir. 1848’de yayımlanan Declaration of Sentiments (Duygular Bildirisi) belgesinde belirtilen “mutlak tiranlık” la benzeşen düşünce, kadınlara uygulanan baskının ataerkil sistemden köklendiğini belirten günümüz radikal feminist teorisiyle buluşmaktadır.⁵⁴ Grimké, “Letters of Equality” ile radikal Protestan geleneğinden ortaya çıktı. Düşüncesi kadınların, emirleri ruhban sınıftan değil, tanrısal akıl ile kurdukları doğrudan iletişimden aldıkları yönündeydi.⁵⁵ Grimké, Amerikan doğal haklar ilkelerini kadınlara uyarlayan ilk kişidir. 19. yüzyıl kadın hakları kampanyasının temel tezlerinden biri haline gelen ve kadınlara zarar veren “siyasal temsil hakkı verilmeden vergi mükellefi sayılma”yı⁵⁶ ilk olarak Grimké tartışmaya açar. Grimké, kadınlık sorununu kadınların dış görünüşleriyle birlikte eleştirir. Birçok kadının giyimindeki hafifmeşrepliğin, onların ahlaklı ve erdemli varlıklar olarak ciddiye alınmasını engellediğini belirtir. “Bebekler gibi giydirilmeye devam edersek hiçbir zaman istediğimiz yere yükselemeyeceğiz, faydalı olamayacağız” der.⁵⁷

19. yüzyıl Amerikan kadın hakları hareketinin önemli iki lideri Elizabeth Cady Stanton ve Susan B. Anthony; selefleri Wollstonecraft, Wright ve Grimké tarafından ifade edilen Aydınlatma teorisini geliştirerek daha rafine hale getirdiler.

Stanton’un temel liberal tezi, birey olan kadınların kendi ayakları üzerinde durabilmeleri için haklara sahip olmaları gerektiğidir: “Bize asgari temel hakları bağışlayın, biz de kendimize, mülkümüze ve çocuklarımıza özen gösterelim.”⁵⁸ Stanton, Locke geleneği içinden, birey olan kadının özgürce hareket etmesi ve doğal haklara sahip olmasına izin veren yönetimi,

⁵⁴ Zillah Eisenstein, **Radical Future of Liberal Feminism**, New York, Longman Press, 1981, s. 95-162.

⁵⁵ Sarah M. Grimké, **Letters on the Equality of the Sexes and the Condition of Woman**, New York, Burt Franklin Press, 1970, s. 3.

⁵⁶ **Aynı eser**, s. 80.

⁵⁷ **Aynı eser**, s. 71.

⁵⁸ Elizabeth Cady Stanton, **Address to the New York State Legislature** (1854), s. 683.

tiranlığa karşı koruyucu olarak gördü. Kuramcılığından öte akıllı bir siyasi örgütleyici olan Susan B. Anthony önermelerinde doğal haklar doktrini üzerinde ayrıntılı olarak durmuştu. İyi bir siyasi örgütleyiciydi. 1866'da siyah erkeklere oy hakkının tanınmasından sonra, 1872'de yapılan ilk Kongre seçimlerinde, kadın olduğu halde oy kullandığı için yasayı çiğnemekle suçlandı.⁵⁹ 18 Haziran 1874'teki ünlü davada, kölelere her türlü yasal hakkın tanındığı kadınların da kölelik durumu altında oldukları gerekçesiyle, "suç işlemek bir yana, ulusal anayasa tarafından güvence altına alınan vatandaşlık haklarını⁶⁰ kullandığını" söyleyerek kendisini savundu.⁶¹

J. S. Mill, kendisini açıktan liberal feminist olarak tanımlamamasına rağmen liberal feminist teori dünyasına eşi Harriet Taylor'la beraber yazdıkları "Kadınların Köleleştirilmesi" adlı kitapta toplumun "mantık" ilkesine göre organize edilmesi ve cinsiyet gibi "doğum tesadüfleri" nin (accidents of birth) geçerli olmaması gerektiğini ileri sürmüştür. Kadınlara, erkeklerin faydalandığı hak ve özgürlükler- özellikle seçim hakkı- verilmelidir.⁶² Ayrıca kitap Mill'in faydacı ilkelerini yansıtır ve İngiliz liberal geleneği içinde kalır. Kadınların durumunu protesto etmek için faydacı yaklaşımın "en fazla sayıda insana en fazla iyi" iddiasını kullanmıştır.

Bu bağlamda, bu bölümde liberal feminist teorinin gelişimine temel bir bakış atılmış ve teoriyi geliştirenlerin düşünceleri gözden geçirilmiştir. Liberal feminist teori, siyasi iktidar akımların etkisinin ötesine geçtiğini henüz gelişimin başında göstermiştir. Gerçekten sosyal ve siyasi hakların peşinde olduğunu ve devlet ideolojisi olmaya çalışmanın çok ötesinde bulunduğunu kanıtlamıştır.

⁵⁹ Elizabeth Cady Stanton, "1854'te New York Eyaleti Yasam Meclisi'nde Yapılan Konuşma", çev. E. Ergin, **Feminizm: 19. Yüzyıl Klasiklerinden Seçmeler**, der. Şirin Tekeli, İstanbul, Afa Yayınları, 1987, s. 86-93.

⁶⁰ Anayasada sadece ırk ve renk konusunda vurgu vardı, cinsiyet konusunda ise herhangi bir açıklama yoktu: "ABD'li vatandaşların oy kullanma hakkı ABD tarafından ya da ırkından, renginden veya önceki kölelik durumundan dolayı herhangi bir eyalet tarafından sınırlandırılmaz ya da inkâr edilemez". Anthony, anayasa yer almayan ancak uygulamada yaşanan bu durumu, anayasaya karşı bir tutum olarak görür. **Aynı eser**, s. 86.

⁶¹ **Aynı eser**, s. 88-90.

⁶² John Stuart Mill, "Kadınların Köleleştirilmesi", çev. Şirin Tekeli, **Feminizm: 19. Yüzyıl Klasiklerinden Seçmeler**, der. Şirin Tekeli, İstanbul, Afa Yayınları, 1987, s. 64- 67.

1.3.2 ABD'de Liberal Feminizm ve Katkıda Bulunan İsimler

ABD'de, 18. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar liberal feminizmin yalnızca teorik açıdan değil, pratik açıdan da, yani hareket olarak geliştiğini görebilmekteyiz. Bu nedenle bu bölümümüzde önce teoriye katkısı bulunan isimler, sonrasında eylem sürecinde etkinliği olan kişiler ve eylemler ele alınacaktır.

Liberal feminizmin felsefi temeli, bireycilik ilkesine dayanır; buna göre beşeri birey çok önemlidir ve dolayısıyla bütün bireyler eşit ahlaki değerdedir. Cinsiyet, ırk, renk, inanç veya dinine bakmaksızın bireyler eşit muamele hakkına sahiptir. Bireyler muhakeme edilecekse mantıklı nedenlere, karakterlerine, yeteneklerine veya kişisel değerlerine göre değerlendirilmelidir. Liberaller bu inancı, eşit haklar talebi ile ifade ederler: Bütün bireyler, kamusal veya siyasi hayata katılma hakkına sahiptir. Bu açıdan kadınlara karşı yapılan herhangi bir ayrımcılık şekli kesinlikle yasaklanmalıdır. Örneğin Wollstonecraft, onun zamanında erkek alanı olan eğitimin kadınlara da açılmasında ısrar etti. Mill, eşit vatandaşlık ve siyasi hakları savundu. Gerçekten de, oy hakkı hareketi, liberal bireyciliğe ve kadın bağımsızlığının erkeklerle eşit seçme hakkına sahip olunca geleceği kanısına dayanmaktaydı.⁶³ Böylelikle liberal feminist teorinin ilk ayağı olan eşitlik mücadelesi için öncelikle siyasi platformda bazı girişimlerde bulunulması düşüncesi canlandı.

ABD'li kadınların eşit haklar mücadelesi kölelik karşıtı harekete kadar gitmektedir. Kölelere ve kadınlara özgürlük hareketi çeyrek yüzyıl boyunca birlikte yürütüldü. 1837'de kölelik karşıtı dernekler kuruldu, toplantılar, mitingler düzenlendi. Sarah Grimké ve Angelina Grimké bu hareketin önemli isimlerindendi. Fakat kadınların hak eşitliği için ABD'de gerçekleştirilen en

⁶³ Valerie Bryson, **Feminist Political Theory**, London, Macmillan Press, 1992, s. 23-24

eski tarihli eylem Seneca Falls toplantısıdır. New York yakınında, Seneca Falls'ta 19-20 Temmuz 1848'de yapılan toplantı sonunda, Declaration of Sentiments (Duygular Bildirisi) yayınlanır. Ancak kadınların belgesindeki despot, "Büyük Britanya Kralı" değil, "erkek"tir; "İnsanlık tarihi, erkeklerin kadınlara sürekli biçimde zarar vermelerinin ve onların haklarını gasp etmelerinin tarihidir. Kadınlar erkeklerin üzerinde doğrudan "mutlak tiranlık" uyguladıkları nesnelere.⁶⁴ Bu tarihi toplantı, kadınların ilk kez karşılıklı destek için bir araya gelip ortaklık duygusu içine girmeleri anlamına geliyordu. Bildiride, kadınların doğal haklarının niçin ihmal edildiği konusunda bir açıklama isteniyor, doğal haklarını ihlal eden, kadınları engelleyen yönetime rıza göstermeyecekleri belirtiliyor, oy verme, eğitim ve çalışma hakları isteniyor, kadın ve erkek ücretleri arasındaki uçurumun düzeltilmesi talep ediliyordu. Bu bildirgeyi imzalayanlar ve hatta yazarlar arasında erkeklerin bulunması ve onların adalet isteğini paylaşmaları ayrıca dikkate değerdir.⁶⁵ Bu nokta, erkeklerin de kadını kamusal alanda görmek istemesi bilincinin bir şekilde yükseltilmiş olduğunun göstergesidir.

Daha sonraki dönem, oy hakkı talebinin kadın mücadelesinde başat olduğu başka bir sürece tanıklık etti. Kadınlar kendi mücadeleleri için kuracakları iki derneği –sadece siyah erkeklere oy hakkının tanındığı 1866'daki anayasa değişikliğinden sonra- 1869'da kurdular. Elisabeth Cady Stanton, National Women Suffrage Association'ın (Kadınlara Oy Hakkı Ulusal Birliği); Lucy Stone ise, American Women Suffrage Association'ın kurucu lideri oldular. Kadınların oy kullanma talebinin ılımlı taraftarlarının kurduğu bu birliklerin amacı olan kadınların oy hakkı davası, liberal feminist teorinin birinci aşamasındaki politikanın temel noktasıydı. Bunun çevresinde eğitim, yasalar önünde eşitlik ve eşit ücret gibi diğer sorunlar toplanıyordu. 1890'da kurulan "Amerikan Ulusal Oy Hakkı Derneği" (National American Women Suffrage Association) tüm ülkede kurulan yerel örgütleri bir araya getirdi. Böylece sağlanan güç birliği, 1914'ten itibaren birkaç batı eyaletinde, 1920'de

⁶⁴ Eleanor Flexner, **Century of Struggle: The Women's Rights Movement in the United States**, Cambridge, Harvard University Press, 1976, s. 75.

⁶⁵ Sheila Rowbotham, **Women, Resistance, Revolution**, Oxford, Oxford University Press, 1973, s. 34-78.

de bütün ülkede kadınlara oy hakkının tanınması sonucunu doğurdu. Feminizmin erkekler tarafından belki de temsilen sahiplenilmesinin sebebi, kadınları da politikanın özneleri olarak ele almak suretiyle kamusal alandaki görünürlüğe ve meşruluğa kadınları da dâhil etme arzusu olabilir.⁶⁶ 1889'da Uluslararası Kadınlar Konseyi ve 1903'te Oy Hakkı Uluslararası Kadın Birliği kuruldu. Bu derneklerin uluslararası alanda etkisi büyük oldu.⁶⁷ Bu gruplar Eşit Haklar Düzenlemesi'nin (Equal Rights Amendment) onaylanması ve demokratik hukuk düzeninde kadın ve erkeğin eşitliğini sağlamak için çalıştı. Bu eşitlik kadının özel ve kamusal hayatında belirlenen noktalarını, çalışma hayatını ve ücret düzenlemelerini kapsamaktaydı.⁶⁸

1.3.3. İngiltere'de Liberal Feminizm ve Katkıda Bulunan İsimler

Feminizm, 17. ve 18. yüzyıl İngiltere'sinin özel koşullarında bir orta sınıf ideali olarak doğdu. Kadınlar, kendilerinin neden "insan" soyutlaması dışında bırakıldığını sorguladı. İngiltere'nin ilk feministi olarak tanımlanan Mary Astell, "mutlak hükümlerlik devlette ve toplumda zararlıysa, nasıl oluyor da aile içinde gerekli oluyor?"⁶⁹ sorusunu soruyordu. 18. yüzyıl feministleri, kadın ve erkek kimliklerini sorgulayarak, adını koymasalar da, bugün toplumsal cinsiyet kavramı ile ifade edilen, kadınlık ve erkeklik hallerine vurgu yaptılar, eşit olmaları gerektiğini savundular.

Evli kadınların mülkiyet ve velayet hakkı, İngiltere'de mücadelenin temel eksenlerinden biriydi. Bu süreçte kadınlar eğitim ve çalışma hakkı gibi bazı haklara kavuştular. Kadınlar erken dönemde işçi sınıfının radikal hareketine, Charist harekete (1838-1848) de katılmışlardı. Ancak siyasal oy hakkı sadece erkek işçiler için kabul edildi ve kadınlar oy hakkından mahrum bırakıldılar. Dolayısıyla, siyasal haklar olmaksızın yaşamın her alanı üzerinde

⁶⁶ Zeynep Direk, "Judith Butler: Toplumsal Cinsiyet ve Bedenin Maddeleşmesi", **Cinsiyetli Olmak: Sosyal Bilimlere Feminist Yaklaşımlar**, 2. Baskı, der. Zeynep Direk, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009, s. 77.

⁶⁷ Rowbotham, **a.g.e.**, s. 126.

⁶⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Liberal_feminism

⁶⁹ Mitchell, **a.g.e.**, s. 32.

kendi denetimlerini kurmanın mümkün olamayacağını kavradılar. Tüm bu oluşumlar, bu dönemdeki mücadeleye oy hakkı hareketinin damgasını vurmasına yol açacaktı.

Bu süreç, 1866'de kadınların oy hakkını elde etmek için bir imza kampanyası başlatmaları ve John Stuart Mill'in bu yöndeki yasal hakkın tanınması için Avam Kamarası'na sunduğu yasa önerisiyle başladı. Hareket, Milicent Garret Fawcett'in kurduğu National Union of Women's Suffrage Societies'in (Ulusal Kadınlara Oy Hakkı Grupları Birliği) öncülük ettiği, parlamenterleri etkilemeyi amaçlayan anayasal siyasal oy hakkı hareketinin başarılı olmaması üzerine, 1900'den itibaren öncekinden farklılaşarak militan bir boyut kazandı.

1903'te Emmeline Pankhurst (1858-1928), iki kızı Christabel ve Sylvia ile Women's Social and Political Union'u (Kadınlar Sosyal ve Politik Birliği) kurdu. "Votes for Women" dergisini bu amaç doğrultusunda çıkardı. Sosyal demokrat partilerin ilgisizliği, daha çok da karşı tavırları üzerine süfrajeterler (kadınlara oy hakkı taraftarları), kamuoyunu ve parlamenterleri etkilemek için yasal ya da yasa dışı, her türlü yola başvurdular. Polisle çatıştılar, duvarlara yazı yazdılar, kendilerini parlamentonun dinleyici sıralarına zincirlediler. Açlık grevlerini bir politik eylem biçimi olarak tarihte ilk kez süfrajeterler kullandı. Siyasal iktidarın tepkisi ise sert oldu: Çıkarılan yasayla kadınlar elleri kolları bağlanarak zorla beslendiler. 51 yıl kadar süren bu dönem boyunca pek çok kadın örgütü kuruldu, çeşitli mücadele taktikleri geliştirildi.⁷⁰ İngiltere'de bu dalga 1918'de sonuçlandı. Savaş sonunda 30 yaşın üzerinde, mülk sahibi ya da mülk sahibiyle evli, üniversite mezunu ya da haftada 5 pound gelir getiren bir işte çalışan kadınlara siyasal haklar tanındı.

Mary Wollstonecraft'tan sonra 19. yüzyılın ilk yarısında, "charist" hareketten ve bu siyasi hareketin liderleri olan O'Connor ve Lovett'ten

⁷⁰ Sheila Rowbotham, **Hidden From History**, London, Pluto Press, 1977, s. 77-89.

gördükleri desteğe rağmen kadın hareketleri fazla bir gelişme gösteremedi; durağanlık ağır bastı.⁷¹

İngiltere’de, başka yerlerde olduğu gibi, zorunlu yasal reformların yapılmasından önce toplumun, erkeklerin ve en az erkekler kadar kadın haklarına karşı olan bazı kadınların tutumlarının değişmesi gerekiyordu. Bu tutum değişikliğini sağlamada birçok olağanüstü kadının katkısı oldu: Bu kadınlar arasında Jane Austen, Brontë kardeşler, George Eliot, Graskell gibi yazarlar, kadın şair Elisabeth Barret Browning, cezaevi reformlarının öncüsü Elisabeth Frey, sendikaların kadın erkek karışık olmasını öngören yasanın kabulünden önce 1874’te “Kadın Sendikaları Birliği”ni kuran Emma Paterson gibi kadınların adları sayılabilir.⁷²

Kadının sosyal ve siyasal hareketlerinin daha ağır bastığı İngiltere’de, teori anlamında fazla bir gelişme yaşanmadığını görmekteyiz. Yani İngiltere eyleme geçmenin daha çözüme yakın bir müdahale olduğun düşünmüş ve bu görüşünde de haksız çıkmamıştır. Teorisel anlamda öne çıkan isimleri Harriet Taylor, J.S. Mill ve Mary Astell olarak sayabiliriz.

⁷¹ Leonore Davidoff, **Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet**, yay. haz. Ayşe Durakbaşa, çev. Zerrin Ateşer, Selda Somuncuoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, 2. Baskı, s. 74.

⁷² Aynı eser, s. 75-76.

1.3.4. Fransa’da Liberal Feminizm ve Katkıda Bulunan İsimler

Aydınlanmanın etkilerinin en yoğun yaşandığı topraklardan birisi olan Fransa’da feminizm ve liberal feminizm konusu ABD’ye göre daha zayıf işlenmiş sayılabilir. Erkek düşünürler, yani bu dönemdeki akılcılar, konuya yalnızca temas etmek ve bilimsel bir takım verileri doğrulamak amacıyla ilgi göstermişlerdir. Condorcet (1743-1794), “İnsan Düşüncesinin Gelişmesi Üzerine” (Esquisse des Progrés de l’Esprit Humain) adlı eserinde insanın sonsuza dek mükemmelleşebileceğine duyduğu güvenin yanı sıra kadın hakları düşüncesini de işlemiştir. Fourier (1772-1838), insanların birbirine sevgiyle bağlanmasını insanlığın temel yasalarından biri olarak görüyor ve bütün tutkuların özleri bakımından iyi olduklarına inandığı için, toplumu, kadınlarla erkeklerin aynı haklara sahip olacakları bir uyum içinde yeniden örgütlemek istiyordu. Proudhon (1758-1838), bir yandan “kadının, erkeğin ancak 8/27’si değerinde olduğunu” iddia ederken, bir yandan da toplumun mükemmellikten ne kadar uzak olduğunu ortaya koyup, bu haksız düzene karşı çıkıyordu. Saint Simon (1760-1825), bilim ve sanayi yardımıyla insanlığın kaderini değiştirmek istemekte ve kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmalarını savunmaktaydı.⁷³

1789 Devrimi sırasında kurulmuş olan kadın kulüplerinin hemen hepsi, 18. yüzyıl sonunda neredeyse tümüyle unutulmuştur. Devrimin saman alevi gibi parlayıp sönen ateşi, kadın hareketinin de ilerleyememesine neden olmuş ve insanların yaşam tarzlarını değiştirecek türden etkiyi sağlayamamıştır. Kadın devrimi, politik bir devrimden ziyade toplumsal hayatı değiştirecek bir devrim olmalıydı. Çünkü siyasi devrimlerin gerisi bir hezeyandır ve hızlı gelen zaferin etkisinin çabuk kaybolmasına yol açar.

Kadınların Fransa’da eşit yurttaş olmaları, liberal feminist teori anlamında atılan önemli bir adım olarak, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nden tam 155 yıl sonra 1944’te gerçekleşti. 1790’da Aydınlanma

⁷³ Ney Bensadon, **Başlangıcından Günümüze Kadın Hakları**, çev. Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2004, s. 56-57.

düşünürü Marquis de Condorcet ile başlayan tartışmalar*, Olympe de Gouge'un 1791 Anayasası'nın kabulünden önce kral ve kraliçeye gönderdiği Kadın Hakları Bildirgesi'yle ivme kazanmıştı.⁷⁴ Başlangıç kısmında beyanname şöyle gerekçelendirilmiştir:

“Ulus temsil eden anneler, kızlar ve kız kardeşler Ulusal Meclis'e katılmak istemektedirler. Halkın mutsuzluklarına ve hükümetlerin yozlaşmasına tek neden olarak, kadının haklarının unutulmasını ya da çiğnenmesini gördüklerinden, kadının doğal, vazgeçilmez ve kutsal haklarını resmî bir bildirge ile açıklamaya karar verdiler; ta ki bu bildirge, tüm toplum üyelerinin zihninde yer ederek onlara her an görevlerini ve haklarını hatırlatsın; ta ki, kadınların ve erkeklerin iktidar tasarruflarını her kurumun kendi amaçlarıyla kıyaslamaya her an olanak vererek bu amaçlara daha iyi uyulmasını sağlasın; ta ki, bundan böyle yalın ve tartışılmaz ilkelere dayanacak olan kadın yurttaş şikâyetlerine, her durumda anayasanın korunması ve herkesin mutluluğu doğrultusunda bir çözüm getirmesine ışık tutsun.”⁷⁵

Flora Tristan (1803-1844), feminizm ile devrimci sosyalizm arasındaki kavramsal ittifakı kurmuş olmasına rağmen liberal feminist düşünce içinde önemli bir yere sahiptir. Kadının ikincilliğini vurgulamak adına kadını parya sınıfına ait bir şahıs olarak tanımlar. Kadınların kendi yaşamıyla da tanık olduğu sıkıntıları gördüğü için “Yabancı Kadınlara İyi Davranılması” adlı broşürde (1830) önerdiği kadınlararası dayanışma eyleminin ilk kez gündeme getirdi; kadınların ülke isimleriyle ayrılması yerine, karşılıklı yardımlaşmaya dayalı evrensel kardeşlik ilkesinin benimsenmesini istedi.⁷⁶ Çağının kadın/erkek birçok sosyalistin gözden kaçırdığı trajik kadın gerçekliğini gördü;

* Condorcet şöyle soruyordu: “İnsanlar hak eşitliği ilkesini insan soyunun yarısını, kılları bile kıpırdamadan, yasaları yapmakla alıkoymakla, yani kadınları yurttaş saymamakla çiğnemiş olmuyorlar mı? Yoksa ulusal temsil, ulusun temsili demek olduğuna göre, kadınlar ulusun parçası değil mi?” (Aktaran) Şirin Tekeli, **Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat**, İstanbul, Birikim Yayınları, 1982, s. 71.

⁷⁴ Drucilla Cornell, “Gender, Sex and Equivalent Rights”, **Feminist Theorize the Political**, ed. Judith Butler, Joan W. Scott, New York, London, Routledge, 1992, s. 287.

⁷⁵ Margaret Walters, **Feminizm**, çev. Hakan Gür, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2009, s. 36-37.

⁷⁶ Flora Tristan, “Flora Tristan”, çev. G. Öztunalı Kayır, **Feminizm: 19. Yüzyıl Klasiklerinden Seçmeler**, s. 27-30.

erkeklere özgü bir toplumda kadının parya olduğuna dikkat çekti. 1837 yılında, Peru yolculuğu sonunda “Bir Paryalının Seyahatleri” adlı eserini yazdı. Ona göre, kadının paryalığı dünyaya gelişiyle başlar. Yasalar ve polis tarafından sürekli korunan kocasından yasal yoldan boşanamadığında ise ikinci kez parya olur. İngiltere’ye yaptığı seyahatte, işçi sınıfından kadınların kötü koşullarının ülke tarafından tanınmadığının tanığı oldu. 1843 yılında, kurtuluşun işçilerin kendilerinden kaynaklanacağı fikrini anlattığı evrensel “İşçi Birliği” düşüncesinin temelini attı:

“Bu toplum kötü, onu değiştirmek, yeniden canlandırmak, yaşatmak istiyorum. Bu olanaksız değil... Bugün eylem günüdür. Varlığınız uğruna eyleme geçmek size, yalnızca size aittir. Yaşam ve ölüm sizin içindir. Öyleyse yalnızlığınızdan kurtulun! Birleşin! Birlikten kuvvet doğar.”⁷⁷

Tristan için, işçinin ve kadının kurtuluşu iç içe iki temel sorundur. Ancak toplumsal bir devrimi, kadınların sorunlarını çözme açısından yeterli bulmaz. İdeolojinin değişmesi, farklı bir rol dağılımının olmasını zorunlu görür. Ona göre baskı altındaki erkek, bir başkasını baskı altına alacaktır. Bu da karısıdır. “Kadın proleterlerin proleteridir. Kadınlar kendi devrimlerini yapmalı, kendi sınıflarını oluşturmalıdır.”⁷⁸

⁷⁷ Flora Tristan, “Bir Paryanın Seyahatleri”, **Feminizm: 19. Yüzyıl Klasiklerinden Seçmeler**, s. 36.

⁷⁸ Flora Tristan, “Fransa Turu”, **Feminizm: 19. Yüzyıl Klasiklerinden Seçmeler**, s. 40.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL HAREKET BAĞLAMINDA LIBERAL FEMİNİZM

Örgütlü olmak, kadınların kendi gündemleri üzerinde özerk biçimde hareket edebilecek kadar güçlü hissetmelerini gerektirir. Örgütlenme ve grup olarak hareket etme sürecinde güçlenme duygusu çok daha fazla artacaktır. Bilinçli bir insan ilk önce ortak bir kimlik geliştirmek için bazı grupların parçası olmalıdır. Çünkü ortak kimlik duygusu geliştirme kadınların harekete geçmesini de sağlamaktadır.⁷⁹

Liberal feminizm ve toplumsal hareket kavramlarının nasıl bağdaştıklarını göz önünde bulundurarak bölüme başlamak daha isabetli olacaktır. Öncelikle toplumsal hareket kavramı giriş kısmında tanımlandığı için eski ve yeni toplumsal hareket karşılaştırılması yapılarak konu detaylandırılacak sonra kadın hakları ve kadının kurtuluşu hareketi ele alınacaktır.

⁷⁹ Nelly P. Stromquist, “Kadınların Güçlendirilmesinde Eğitimin Rolü”, çev. Fevziye Sayılan, **Toplumsal Cinsiyet ve Eğitimi: Olanaklar ve Sınırlar**, der. Fevziye Sayılan, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012, s. 204.

2.1. Yeni ve Eski Toplumsal Hareketler ve Oluşumları

Toplumsal hareket, içinde yer aldığı toplumdaki değişmeyi özendirme ya da değişmeye direnme amacına yönelik kolektif çabadır.⁸⁰ Çağın gereklerine göre eski ve toplumsal hareket olarak dönemler itibariyle farklılık göstermiştir. Buradan hareketle ikisi arasındaki farkı şu şekilde açıklayabiliriz:

Tablo 2 Eski ve Yeni Toplumsal Hareketin Karşılaştırılması⁸¹

	Eski Toplumsal Hareket	Yeni Toplumsal Hareket
Yerleşim	Siyaset	Sivil toplum
İdeoloji ve amaç	Siyasal birleşme, Ekonomik haklar	Sivil toplum özerkliği, yeni değerler, hayat tarzı
Hareketin Örgütlenmesi	Resmi, hiyerarşik	Gayri resmi ağlar ve taban hareketleri
Değişim ortamı	Siyasal kurumlara katılma	Doğrudan eylem ve kültürel siyaset

Yeni toplumsal hareketlerin oluşumu çeşitli teorilerle açıklanmıştır. Bunlardan ilki olan “kaynak seferberliği teorisi”ne göre, bir hareketin oluşumunun birincil sebebi toplumdaki politik şikâyetler olamaz çünkü siyasal tatminsizlik ve toplumsal çatışmanın her toplumun doğasında bulunduğu varsayılmaktadır. Hareketi ortaya çıkaracak ve devamlılığını mümkün kılacak asıl etken, yeterli kaynağın ve bu kaynakları harekete geçirecek aktörlerin

⁸⁰ Battomore, **a.g.e.** , s. 22.

⁸¹ Luke Mortell, **Ecology and Society: An Introduction**, Oxford, Polity Press, 1994, s.112.

varlığıdır.⁸² Ancak bu teori zamanla yetersiz kalmıştır. Örneğin, kadın hareketlerinin anti örgütsel olarak nitelenmesi söz konusu olmuştur

Yeni toplumsal hareketler, “tarihin anlamı” yerine öz yönetimden; iktidarı ele geçirmek yerine “iç demokrasi”den söz etmektedir. Kolektif eylem ekonomik eksenden kişisel ve ahlaki bir eksene kaymaktadır.⁸³ Melucci ise yeni toplumsal hareketlerin yalnızca politik düzeydeki bir analizle tanımlanamayacağını, çünkü politik düzeydeki izahın farklı unsurlarının toplumsal hareket içinde nasıl bir araya geldiklerini gösterebileceğini söyleyebilmekte; fakat hareketin niçin ortaya çıktığını ve nereye gittiğini açıklayamamaktadır.⁸⁴

Yeni hareketler, barış, çevre, nükleer karşıtlık, kürtaj gibi konular etrafında ortaya çıkan, gündelik hayatla iç içe geçmiş küçük gruplardan oluşan ağ biçimindedir. Bu ağların üç özeliği vardır:

- Çoklu üyeliğe izin verirler
- Grup için istenen bireysel aktivitenin tam zamanlı olmaması ve kısa dönemli olmasıdır.
- Gruba katılım için üyelerden zaman ayırmaları ve duygusal dayanışma içinde olmalarının istenmesidir.

Melucci'ye göre bu durum konjonktürel bir olgu değildir. Kolektif hareketin yapısındaki “morfolojik” bir değişimi göstermektedir.⁸⁵ Bu çağdaş kolektif eylem biçiminin sonucunu ise şu şekilde açıklar:

- Örgütsel kültür ve pratikleri alternatif biçimde yeniden tanımlayarak kurumsal değişmeye yol açmaktadır
- Yeni elitlerin ortaya çıkmasını sağlar

⁸² Dalton Russell, **The Green Rainbow Environmental Groups in Western Europe**, London, Yale University Press, 1994, s. 6.

⁸³ Alain Touraine, **Modernliğin Eleştirisi**, çev. Hülya Tufan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995, s. 275-276.

⁸⁴ Alberto Melucci, “Toplumsal Hareket ve Gündelik Yaşamın Demokratikleşmesi”, **Birikim**, Sayı 24, Nisan 1991, s. 797-798.

⁸⁵ Melucci, **a.g.m.**, s. 800.

- Kültürel yenilenmeyi özendirerek, toplumsal hayatın işleyişini değiştirecek gündelik hayat pratiklerini sistemin içine dâhil etmektedir.⁸⁶

Yeni toplumsal değerlerin başlıcaları, âdemi merkezîyetçilik ve kendine yeterlilik gibi örgütlenmeye ilişkin çağrışımları da içerecek biçimde, kimlik ve bürokratikleşmeye, bağımlılığa, kontrole, düzenlemeye, yönlendirmeye muhalefettir. Buradan hareketle Claus Offe, şöyle bir tablo ortaya çıkarmıştır:

Tablo 3 Eski ve Yeni Siyasal Paradigmanın Karşılaştırılması⁸⁷

	Eski Siyasal Paradigma	Yeni Siyasal Paradigma
Konular	Ekonomik büyüme ve paylaşım, askeri ve toplumsal güvenlik, toplumsal kontrol	Çevrenin korunması, insan hakları, barış, yabancılaşmış çalışma biçimleri
Değerler	Bireysel tüketim özgürlüğü ve güvenliği, maddi ilerleme	Merkezileşmiş kontrole karşı kişisel özerklik ve kimlik
Etkinlik Biçimleri	<u>İçe dönük:</u> Resmi örgütler geniş ölçekli temsili kurumlar <u>Dışa dönük:</u> Çoğulcu yada korporatist çıkar grupları, siyasal parti rekabeti, çoğunluk kuralı	<u>İçe dönük:</u> Gayriresmîlik, kendiliğindenlik, düşük düzeyli yatay ve dikey farklılaşma <u>Dışa dönük:</u> Taleplerin negatif kavramlarla formüle edildiği protesto faaliyeti
Aktörler	Çıkar çatışması içeren sosyo-ekonomik grupların eylemleri	Kolektif çıkara dayanmayan sosyo-ekonomik grupların eylemleri

⁸⁶ Tuncay Önder, “Bir ‘Yeni Toplumsal Hareket’ Olarak Ekoloji Hareketinin Gelişimi ve İdeolojik Yönelimleri”, Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2001, s. 57.

⁸⁷ Claus Offe, “Challenging the Boundaries of Institutional Politics: Social Movements since 1960’s”, **Challenging the Boundaries of the Politics**, der. Charles Maier, Cambridge University Press, 1987, s. 73.

Ayrıca bu hareketin dört negatif özelliği olduğunu da belirtmiştir:

1. Geleneksel siyasal partileri içermemekte ve kendileriyle aynı hizaya getirilmemektedir.
2. Bu hareketlerin kendine özgü farklı hayat tarzına ilişkin pratikler içinde geriye çekilmemeleridir.
3. Modernleşme sürecinde ortaya çıkan tepkisel hareketler farklıdır.
4. Bu hareketler ilerlemeci değildir. Devrimci ve reformist değişime dayalı kapsamlı bir toplumsal düzen projesi yoktur.⁸⁸

Bu başlıktaki bilgiler bir sonraki başlığa temel teşkil edeceği düşüncesiyle verilmiştir. Çünkü kadın hakları hareketi eski toplumsal hareket tanımına, kadının kurtuluşu hareketi ise yeni toplumsal hareket tanımına uygun olacaktır.

2.2. Kadın Hakları Hareketi

Kadın hareketi, toplumun özgürleşmeye, bireyselleşmeye başladığı 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl boyunca ideolojisini belirlemiş ve feminizm kavramıyla kendini ifade etmiştir. Kadınların kendilerine yüklenen rol kalıplarına, yaşam tarzlarına bir başkaldırı olarak ortaya çıkmıştır. Bu, toplumun yapısal ve kurumsal değişimler geçirmesiyle, eşitlik ve özgürlük fikirlerinin genel toplum değerleri olmasıyla yakından ilgilidir.

Kadın hakları hareketi, özellikle somut olarak Sanayi Devriminden sonra kadınların ekonomik alandaki mağduriyetlerinden beslenerek ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimiyle kadın iktisadi anlamda iki konuda mağdur olmuştu. İlki, bugüne değin geleneksel toplumun yapı taşı olarak nitelendirilen aile biriminin ekonomik bir birim olmaktan çıkması, kadının bu birimde ağırlığını kaybetmesine neden oldu. Sanayi öncesi dönemde üretimin

⁸⁸ Claus Offe, "Reflections on the Institutional Self-Transformation of Movement Politics: A Tentative Stage Model", **Challenging The New Political Order: New Social and Political Movements in Western Democracies**, der. Russel Dalton, Manfred Kuecher, Wilhelm Bürklin, Oxford, Polity Press, 1990, s. 232-235.

merkezi aile olduğu için kadın da üretimde yer alabiliyordu ve belli bir ekonomik güce sahipti. Oysa aile- iş yeri ayrılmasında kadın, artık iktisadi değeri olmayan bir birime yani aileye bırakılıyordu. Kadınların diğer mağduriyeti ise sanayi burjuvazisinin kadın emeği üzerindeki amaçlarıydı. Tekstile dayalı ilk dönemin sanayi hamlesi en fazla kadın emeğine gereksinim duyuyordu. Çünkü tekstil atölyelerinde el yeteneğinin kullanılması ön plandaydı ve bu da kadının ev hayatındaki rolünün kazanımlarından biriydi. Ancak üretim alanı kamusal alana dâhil olduğundan ve kamusal alan da erkleştiğinden orta sınıf kadınlar aileyle üretim alanı arasında sıkışıp kaldılar.⁸⁹ Üstelik kadınlar sınıfsal olarak aşağılandıkları için erkek işçilerle aynı işi yaptıkları zamanlarda bile eşit ücret alamamakta, onlardan daha düşük düzeyde bir ücrete razı kılınmaktaydılar. Kadınların ana istekleri, kamusal alanın iktisadi hayatına kolayca girebilmek ve eşit işe eşit ücret uygulamasını sağlayabilmek adına gerekli hukuksal, toplumsal ve eğitim hakları elde etme ideali etrafında geliyordu.

Buradan hareketle toplumda söz sahibi olmak adına kadın hakları hareketi oy hakkı mücadelesi için (suffrage campaign) gelişti. Kendileri dışında formüle edilen toplumsal sözleşmeyle gelen sivil toplumun dışında kalmak istemeyen kadınlar kamusal alanda, kocaları tarafından değil, bizzat kendileri tarafından temsil edilmeyi istediler. Kadınların bu kampanyalarla güttükleri temel amaç, dışlandıkları kamusal alanda kendilerine bir yer açılmasıydı. Kampanyalara katılan kadınlar genel olarak kadınlık ve annelik rolünü reddetmiyorlardı. Bu yönde bir itirazları olmadığı gibi aile içi geleneksel işbölümüne de karşı değillerdi. Kadınları aile yaşamı içindeki geleneksel rollerini kabul eden kadınların bir yenilik olarak fazladan istedikleri şey kamusal alana da kabul edilerek vatandaşlık sıfatını elde etmektir.

Oy hakkı kampanyaları, kadınlarla sınırlı değildi. Bu kampanyalara erkekler de destek veriyorlardı. Kampanyaların cesaretlendirdiği kadınlar bir araya gelerek, kadın grupları oluşturmuş ve kadın eğitim alanından ekonomik

⁸⁹ Rosemarie Tong, **Feminist Thought: A Comprehensive Introduction**, London, Westview Press, 2008, s. 14.

alana, sosyal alandan hukuksal alana kadar uzanan eksen içinde durumunu iyileştirme, erkeklerle aynı konuma getirme istemi etrafında gelişti. Kadının durumunu iyileştirmeyi hedef alan bu liberal kolektif feminist hareket Amerika’da 1840, İngiltere’de 1850, Fransa ve Almanya’da 1860 ve İskandinav ülkelerinde 1870’li yıllarda gelişti.⁹⁰ Oy hakkı kampanyalarının bir adım ötesinde olan bu hareket, kadını erkekten farklı bir “cins” olarak tanımlıyor ve sosyal yaşamda cinsiyete dayalı iş bölümünün sona erdirilerek kadınlara eşitliğin yolunun açılmasını sağlamaya çalışıyordu.

1960 sonrasında gelişen sosyal hareketler modern siyaset düşüncesi ekseninde klasik sivil toplum anlayışını değiştirmiştir. Yani sivil toplum ile kadın hareketlerinin önemli bir ortak tabanı vardır. Kadın hareketi sivil toplum oluşumunda detay olarak gözükse de oluşumun önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Sosyal hareketler sivil toplum anlayışında öngörülen entegrasyonun aksine, farklı değerler üzerinden ayrışmayı ve farklılaşmayı besleyen bir anlayış, hatta bir siyaset geliştirdiler. Sistemin genel paradigmasından köklü biçimde ayrışmayı öngören birçok sosyal hareket içinde çevreci hareketle feminizm dikkate değer iki hareket olarak kamusal alanda kendilerini ortaya koydular. Çevreciler klasik Batı düşüncesinin “kalkınma” ve “gelişme” idealine karşı alternatif söylemler geliştirirken, feministler bu düşünce geleneğindeki özel ve kamusal alanların temel ayırım noktalarını ortadan kaldırmaya çalıştılar.⁹¹

Çaha, bir sosyal hareket olarak feminizmin üç noktada klasik anlayıştan farklı yeni bir sivil toplum anlayışına katkıda bulunduğunu söylemektedir. Bunlar: eşitlik, farklılık ve otonomidir.⁹²

Liberal feminizmin “eşitlik” yönündeki talebi, bütün vatandaşlar için hukuksal temelleri olan bir eşitliğe işaret eder. Bu talep, toplumdaki tüm bireylerin ya da grupların sınıf, etnik, ırk ya da dinsel gibi sosyal kategorilerine bakılmaksızın eşit olmasının içerir. Feminizmin eşitlik

⁹⁰ Çaha, **a.g.m.**, s. 562.

⁹¹ Çaha, **Sivil Kadın**, s. 50-51.

⁹² **Aynı eser**, s. 55.

anlayışının ekseninde fırsat ve imkân eşitliği yer alır.⁹³ Feministlerin eşitlik politikasının sivil toplum ve sivil toplum unsurlarının güçlenerek gelişmesine katkıda bulunduğu söylenebilir. Eşitliği hukuken tescil edilmeyen farklılıkların meşruiyet zemini söz konusu olamaz. Feminizmin eşitlik politikası bazı feministler tarafından erkeğe benzeşmeyi beraberinde getirdiği için eleştirilmektedir.⁹⁴

Feministlerin geliştirdiği “farklılık” tartışmalarının “heterojen” bir sivil toplumun gelişimine, dolayısıyla demokratik bir siyasal zeminin oluşmasına katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz. Bilindiği gibi, demokrasinin ve çoğulculuğun gelişmesi tekçil ideoloji ve kültürlerde değil, çoğulculuğa açık kültürlerde mümkündür. Böylesi bir çoğulculuk, değişik sosyal kesimlerin varlığını hazmedici ve ona yönelik haklar tayin edici bir adalet anlayışını ortaya çıkarır. Feministler, farklılık söyleminden hareketle kadınlar için ‘pozitif ayrımcı’ bir takım haklar talep ederler. Pozitif ayrımcılık içeren düzenlemelerle kadının dezavantajlı olduğu alanlarda (kamusal alan gibi) erkeklerle aynı fırsatlara kavuşması sağlanacaktır. Yani, feminist farklılık politikasının temelinde kadınlara yönelik pozitif istekler olmasına rağmen, sistemi ve farklılıkları göz önünde tutmaya yönelttiği için her çeşit farklılığın dikkate alınmasına da hizmet ettiğini ileri sürmek doğru bir tespit olacaktır.

Feministlerin “otonomi” politikası ile de sivil toplum gelişimine katkıda bulunduğu söylenebilir. Özellikle Marksist, sosyalist ve radikal feministlerin kamu hayatında yer alma mücadelesi beraberinde devlete karşı bir otonomi oluşturma tartışmasını getirmiştir. Feminist gruplar otonomi söylemiyle hem kadını aileden, dolayısıyla özel alandan koparma, hem de kadınların kendi değerleri ile kamusal alanda yer alma politikasını gütmektedir. Otonomi mücadelesi kamusal alanın devlet güdümlü olmaktan çıkmasına ve değişik aidiyetleri kapsayacak şekilde özerklik kazanmasına yardımcı olur. Başka bir ifade ile otonomi mücadelesinin, kamusal alanda her biri kendi değerlerine

⁹³ Eisenstein, **Feminism and Sexual Equality: Crisis in Liberal America**, s. 76.

⁹⁴ Beverly Thiele, “Vanishing Acts in Social Political Thought: Tricks of the Trade”, **Feminist Challenges: Social and Political Theory**, der. Carole Pateman, Elizabeth Gross, Boston, Northeastern University Press, 1987, s. 35-39.

sahip olan “otonom” sivil toplum unsurlarının gelişimine katkıda bulunduğu söylenebilir.⁹⁵

Kadın hakları hareketinin buradaki betimlemesine bakılarak, liberal feminizm eksenli geliştiği söylenebilir. Yani liberal feminist teorini pratiğe dönüşmesi, toplumsal bir hareket halinde ortaya çıkması kadın hakları hareketidir. 19. yüzyıl da henüz post modernizmin sağlanmadığı toplum dönemi olarak tanımlanırsa, yukarıdaki tablolardan yola çıkılarak, bu hareketin eski toplumsal hareket sınıfına girdiğini söyleyebiliriz. Ülke örneklerini incelediğimiz önceki bölümlerde de bu doğrulanmaktadır. Liberal feminist hareketi, buradaki çıkarsamayla kadın hakları hareketini; yerleşme alanını siyaset olarak belirleyen, amacının ekonomik ve siyasal hak mücadelesi olduğu, resmi ve hiyerarşik yapılanmaya sahip, değişim ortamı olarak siyasal ortamlara katılmayı hedef seçen bir hareket olarak betimlememiz yerinde olacaktır.

Aşağıdaki kadın hakları hareketi ile ilgili örnekler bu tespitimizi doğrulamaktadır. Sufrajet hareketin nasıl geliştiği, kadının bağımsızlığı üzerine geliştirilen cinsel devrim düşüncesi, eşitlik üzerine tartışmalar kadın hakları hareketinin temel ayaklarını oluşturmakta ve sınıflandırmamız ekseninde paralellik göstermektedir.

2.2.1. Sufrajeter

1897’de Millicent Fawcett, kısa adı NUWS olan ve yasal, şiddete başvurmeyen yöntemlerle çalışmayı öngören Kadınların Oy Hakkı için Ulusal Birlik’i (National Union for Women Suffrage) kurmuştur. 1903’te Emmeline Goulden Pankhurst (1858- 1928) ve başını çektiği, kısa adı WSPU olan Kadınların Siyasal ve Sosyal Birliği (Women Socail and Political Union) hareketi ise oy hakkına yönelik eylemlerin sonucunu alabilmek için yöntemlerini sertleştirmeleri gerektiğini anlayarak farklı yöntemler denemeye

⁹⁵ MacKinnon, a.g.e., s. 154-158.

başlamışlardır. Eylem ve amaçları dolayısıyla tarihe bir gazetenin (Daily Mail) onlara taktığı isimle “sufrajjet” olarak geçtiler.⁹⁶ Sufrajjetlerin 21 Temmuz 1908’de Londra Hyde Park’ta 500 bin kadını oy hakkını elde edebilmek için yürüyüş yapmasını sağlaması, sonraki hukuki kazanımlar için bir çıkış noktası olmuştur:

“Yirmi kürsüde konuşacak yirmi kadının fotoğraflarıyla, buluşma yerini ve yedi yürüyüş kolunun geçeceği güzergâhları gösteren dev bir poster hazırlanarak Londra’da ve taşrada dağıtıldı. Göstericileri yetmiş taşra kentinden getirmek üzere otuz özel tren seferi ayarlandı. Gösteriyi duyurmak için çeyrek milyon kadar el ilanı dağıtıldı. 9 yürüyüş şefi, 17 grup yöneticisi, 30 grup başkanı, 40 bayrak ve flama çavuşu seçilmiş, taşradan gelenleri karşılamak üzere yüzlerce istasyon görevlisi belirlenmişti. Hepsi birliğin renkleri olan mor, beyaz ve yeşil renkleri taşıyan kemerler ve kolluklar taşıyordu. 100 tane ipek dev flama, 500 kadar ufak flama, binlerce bayrak yapıldı. Bunların hepsinin finansmanı bağış yapan kadınlarca karşılandı. Parka doğru yürüyüşe geçen her yürüyüş kolunun başında bir araba gidiyordu. Kadın göstericilere beyaz elbiseler giymeleri söylenmişti. Bellerine morlu, beyazlı, yeşilli kemerler takmışlardı. Parkta o zamana kadar görülmeyen bir kalabalık birikmişti. Gözün ulaşabildiği her yeri insan seli kaplamıştı. Hep karanlık renklere bürünen öbür gösterilere karşılık, kadın elbiselerinin renkleri ve beyaz hasır şapkalarıyla bizim gösterimiz bir çiçek tarlasını andırıyordu. Altın rengi bir güneş ışığı ve bulutsuz bir mavi gök altında, sanki gerçekten bir gala günü yaşıyorduk. Konuşmaların başlangıcı ve sonu bir yük kamyonundan duyuruluyordu. Sonra büyük bir çığlık koptu: ‘Kadınlara oy!’ Bu çağrı üç kez tekrarlandı. Her şey birden dalgaları gibi oldu...”⁹⁷

Sufrajjetler oy hakkını kararlı bir biçimde savunmuşlar ve şiddete başvurmaktan çekinmemişlerdir: Bombalama, vitrin camlarının kırılması, mitingler, açlık grevleri, kamu binalarının kundaklanması bu eylemlerden

⁹⁶ Davidoff, **a.g.e.**, s. 77.

⁹⁷ Şirin Tekeli, “Kadınlara Oy Hakkının Öncüleri”, **Çağdaş Liderler Ansiklopedisi**, cilt V, İstanbul, İletişim Yayınları, 1986, s. 1624.

bazılarıydı. Eylemler dolayısıyla Pankhurst birkaç kez tutuklanmış ve hapis cezasına çarptırılmıştır.⁹⁸ Eylemler ve başkaldırmaların yoğunluğuna rağmen Mayıs 1913'te Avam Kamarası kadınlara oy hakkı tanımayı yine reddetmiştir.

Çabalar ve eylemlerin nihayetinde bir kadın hakları hareketi olan sufrajeterler, oy hakkı mücadelesini kazanmıştır. I. Dünya Savaşı'nın sonuçlanmasından kısa bir süre önce, 6 Şubat 1918'de çıkarılan bir yasayla kadınlara 30 yaşından itibaren oy kullanma hakkı tanındı.⁹⁹ On yıl sonra 1928'de ise Avam Kamarası, kadın ve erkekleri yurttaşlık hakları bakımından eşit konuma getiren yasayı kabul etti.

2.2.2. Bir Kadın Hakları Hareketi olarak Cinsel Devrim

Kadın hakları hareketinin bir niteliği de kadınların eylem ve devrim niteliği taşıyan fikirlerin ön plana çıkmasıdır. Bu başlık altında Kate Millett, "Cinsel Politika" isimli kitabı ele alınarak kadın hakları hareketi düşüncesinin nasıl teoriden pratiğe dönüşmesi ele alınacaktır

Teoriden ziyade eyleme yönelen bu kitapta, cinsel devrimin çeşitli aşamaları olduğunu belirten Millett, aşamalara ulaşmanın zaman ve sabır gerektirdiğini; devrimin, Fransız İhtilâli gibi ani ve şiddet içerikli olması, devrimlerini başarısızlığa sürükleyeceğini vurgulamıştır. Ataerkilliğin devrilmesinin aslında imkânsıza yakın olduğunu ve bazı şeyler için zamanın gerektiğini şu sözlerle dile getirmiştir:

" (...) Oysa düzen değiştirilmiştir. Ya da en azından değiştirilmeye başlanmıştır ve yaklaşık olarak bir yüzyıl boyunca, insan toplumunun düzeni, tarihin hiçbir döneminde görülmemiş bir büyük değişiklik geçirecek gibi görünmüştür. Bu süre içinde uygarlığın en temel yönetim biçimi, yani ataerkillik, öylesine sendelemiş ve kuşatılmıştır ki, sık sık düşme noktasına gelir olmuş, ancak böyle bir şey

⁹⁸ Jane Rendall, *Equal or Different? Women's Politics 1800-1914*, Oxford, Basil Blackwell Press, 1987, s. 88-89.

⁹⁹ Aynı eser, s. 89.

gerçekleşmemiştir. Birinci aşama reformla sonuçlanmış ve onu reaksiyonlar izlemiştir. Bununla beraber devrimci mayada, çok özde, çok temelde değişiklikler ortaya çıkmıştır.”¹⁰⁰

Millett, devrimin sonucunda kadın ve erkeğin olumlu yönleri; örneğin kadının düzen sağlayıcı ve barışçıl tutumuyla, erkeğin duygudan ziyade mantıksal ve zekâya dayalı düşünme biçimi birleşerek tek cinsin meydana geleceğini iddia etmiştir. Tek cins olarak kabul görülen bilinç, toplumsal hayatta kendini daha kolay kabul ettirecek ve gerek hukuksal gerek toplumsal düzenlemeler tek cinsin menfaatlerine uygun olarak yapılacak ve cinsler arası kayırma söz konusu olmayacaktır.

Millett ayrıca devrimle beraber aile yapısının sarsılacağını ve ailenin yerini gönüllü birleşmelerin alacağını söylemektedir. Böylelikle kadının ezilmişliğinin ve esaretinin simgesi olan aile temeli ortadan kalkacak, kadın ve erkek eşit olacaktır. Devrimin genel ve yegâne amacının ataerkil zihniyeti yıkmak ve onun yerine kadın ve erkeğin beraber temsil edilebileceği bir sivil toplum mekanizması kurmaktır. Millett, cinsel devrimin savaş alanının insan kurumlarından çok insan bilincinin içinde yer aldığını söyler. Ataerkillik öylesine kök salmış bir düzendir ki, her iki cinste yarattığı kişilik yapısı politik bir sistem olmaktan öte, bir düşünce ve yaşam tarzı durumundadır.¹⁰¹

Devrimin zamana yayılma düşüncesi tepki çekmeyi engellemek içindir. Çünkü cinsel devrim politik yapıyı değil, yaşam tarzını etkileyecek türden bir devrimdir. Ancak ilk aşaması hukuki ve kurumsal düzenlemeleri içermektedir. Kadınların hukuki durumunda meydana gelen reform, kadın hareketi ve cinsel devrimin birinci aşamasındaki feminizm çabaların başlıca başarılarından biridir. Ataerkil hukuk kolayca, çabucak boyun eğmemiştir. ABD’de, 1850’ler, 60’lar, 70’ler, 80’ler boyunca yavaş yavaş, eyalet eyalet gerçekleştirilebilmiştir. İngiltere’de de bu şekilde olmuştur. Medeni hakların pek çoğuna değinen Evli Kadınların Mülkiyet Hakkı yasası ilk olarak 1856’da ortaya atılmış, 1870’de yasalaşmış, 1874’te değişmiş, 1882’de pekiştirilmiştir.

¹⁰⁰ Millett, *age.*, s. 105-106.

¹⁰¹ Aynı eser, s. 109.

1908 yılına kadar çeşitli olaylar sonunda genişletilmiş ve eklemeler yapılmıştır.¹⁰²

Cinsel devrimin başarısı, sınıf sınırlarının aşılması, nezaket kurallarının yıkılması, hanımefendilerin işçi kadınlarla el ele tutuşmasıyla ölçülür. Bunun yanı sıra eğitim imkânlarının kadınlar lehine artmasını isteyerek liberal feministlerin en temel sorunlarından birine değinir: Kadınlar eğitim görmelidir. Cinsel devrimin gerçekleşmesi için eğitimden sonra örgütlenme dönemi gelmektedir. Ve bu örgütlenmenin öğrenilmesi köleliğin kaldırılması hareketlerine denk gelir.¹⁰³ Kadınlar örgütlenmeyi, mitingler düzenlemeyi, istek kampanyaları açmayı ilk öğrenişleri, köleliğin kaldırılması çabası sırasındadır. Kadınlar köleliğin kaldırılmasının bir savunucusu olarak, kitleler karşısında konuşma hakkını elde etmişler, toplumdaki yerleri ve temel hakları konusunda bir görüş ve felsefe sahibi olmaya başlamışlardır. Çeyrek yüzyıl boyunca köleliğin kaldırılması ve kadınların özgürlüğe kavuşturulması eylemleri birbirine destek olmuş, birbirlerini geliştirmişlerdir.¹⁰⁴

Millett, cinsel devrimin birinci aşamasının başarısızlıkla sonuçlanmış olduğunu belirtir. Bir koca toplumsal devrimi, kadınlara oy hakkı gibi tek bir dava çevresinde kısıtlamak nasıl büyük bir yanlış olmuşsa, ikinci yanlış da hareketin kentsoylu karakterinden kurtarılamamış olmasıdır. Bu hareket en son dönemde bile en çok hakları yenen grup olan işçi kadınları içine alamadı. Hukuk sistemlerindeki reformlara ve (önemsiz sayılacak olan) politik gururun kırılmasına rağmen, ataerkil düşünce biçimi birinci aşamanın sonunda bütün gücü ve heybetiyle yeniden ortaya çıktı.¹⁰⁵

¹⁰² Aynı eser, s. 114.

¹⁰³ Aynı eser, s. 132.

¹⁰⁴ Aynı eser, s. 133.

¹⁰⁵ Aynı eser, s. 140-141.

2.2.3. Eşitlik Üzerine Tartışmalar

Eşitlikle ilgili tartışmalar hala sürmekte iken, liberal feminizmin sürecini tamamladığını ileri sürülmesi mümkün değildir. Çünkü hâlâ farklılıkları azaltıp kadın ve erkeği eşit bir statüye getirme konusunda çalışmalar, yazılar, görüşler vardır. Bunlarda ana tema “fundamental right” olmaktadır.¹⁰⁶ Yani eşitlik savı bazı radikal kesimler tarafından artık çağ dışı olarak görülse de, temel bir hak olduğu gerçeği reddedilemez.

Örneğin Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ile kadın ve erkeği eşitlemek amaçlanmıştır. Ve bu sözleşme hemen hemen bütün dünya ülkeleri, birlikler ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonu tarafından tanınmış ve destek verilmesi beklenmiştir. Sosyal farklılığı kamusal bir tartışma olarak görmüştür.¹⁰⁷ Liberal devlet kuramı düşüncesi çerçevesinde şekillenen Türk parlamenter ve siyasi yapısında da, liberal feminizm düşüncesini desteklediğini göstermek ve kamusal ve sosyal alanda iki cinsin fırsat eşitliğine sahip olmasını haklı görerek 25 Şubat 2009 tarihinde kabul edilen 5840 sayılı yasayla TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulmuştur. Komisyonun görevleri: Kadın hakları ile kadın erkek eşitliğini sağlamaya yönelik olarak diğer ülkelerdeki ve uluslararası kuruluşlardaki gelişmeleri takip etmek, gerektiğinde yurt dışında incelemelerde bulunmak ve bu gelişmeler konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisini bilgilendirmek, kadın erkek eşitliği konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisinin çalışmalarına ilişkin gerekli bilgi ve dokümanları temin etmek, Türkiye Cumhuriyetinin taraf olduğu uluslararası anlaşmaların kadın erkek eşitliği ve kadın hakları konusundaki hükümleri ile T.C. Anayasası ve diğer ulusal mevzuat arasında uyum sağlamak için yapılması gereken değişiklikleri ve düzenlemeleri belirlemek,

¹⁰⁶ C. Crosby, **Dealing With Differences**, “Feminist Theorize the Political”, ed. Butler J., Scott J.W., Routledge, New York, London, 1992, s. 137-142.

¹⁰⁷ Reports From the Discussion Groups and Conclusions by The General Rapporteur from the Conference organised by the Council Of Europe as a contribution to the preparatory procces of the United Nations Fourth World Conference of Women, Beijing, 4-5 Sempember 1995, “**Equality and Democracy: Utopia or Challenge?**”, s. 19-26.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığınca havale edilen kadın erkek eşitliğinin ihlaline ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığa dair iddialar ile ilgili başvuruları incelemek ve gerekli gördüğü hallerde ilgili mercilere iletmek, kadın erkek eşitliği konusunda kamuyu bilgilendirici etkinlikler yapmaktır.¹⁰⁸

Parlamentonun içindeki oluşumun haricinde Başbakanlık statüsünde kurulup sonrasında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlanan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü misyonunu; ülkemizde kadın erkek eşitliğinin sağlanması, toplumsal yaşamın tüm alanlarında kadınların konumlarının güçlendirilmesi ve kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi için politikalar üretmek, strateji geliştirmek, tüm paydaşlarla işbirliği yapmak ve koordinasyonu sağlamak olarak belirlemiştir.¹⁰⁹ Bununla beraber temel siyasi görüşün liberal feminizm üzerine kurulu olduğunu görmek ve liberal feminist anlayışının demokratik kökenlerden güç aldığını söylemek kaçınılmazdır.

Toplumsal olarak bir kadını bir erkekten ayırt eden şey, iki cinsin birbirinden farklı olan tüm yönleridir; oysa yasal olarak bir kadının cinsiyet temelinde ayrımcılığa maruz bırakıldığını kabul etmek için, önce onun aslında bir erkekle aynı olduğunu söyleyebilmek gerekir.¹¹⁰ O halde aynılık varsayan eşitlik kavramı ile farklılık varsayan cinsiyet kavramı arasında baştan oluşmuş bir gerginlik mevcuttur. Farklılık, devletin cinsiyet eşitliğe yaklaşımını bilgi kuramı ve öğretisi açısından tanımlar. Yaygın ontolojik yaklaşıma göre cinsler doğa tarafından biyolojik olarak farklı yaratılmışlardır ve bu yüzden toplumsal olarak da, farklı amaçlar için uygun şekilde farklılaştırılmışlardır. Bu doğal ve değişmez farklılaştırmadan ayrı olarak, toplum ve yargı sistemi de bazı gelişigüzel ve bozucu farklılıklar geliştirmiştir. İşte cinsiyet ayrımına karşı yasanın hedef aldığı eşitsizlikler bunlardır.

Kadınların bakış açısından, toplumsal cinsiyet; doğru veya hatalı bir ayırmadan çok, bir güç eşitsizliğidir. Kadınlar için cinsiyet kimin ne yapmaya izni olduğunu belirleyen bir toplumsal statüdür; ancak türevsel olarak farklılık

¹⁰⁸ http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/komisyon_kanunu.htm

¹⁰⁹ <http://www.ksgm.gov.tr/misyon-vizyon.php>

¹¹⁰ MacKinnon, **a.g.e.**,s. 248.

sayılabilir.¹¹¹ Beden zihin ve davranışlarla ilgili ayrımlar etkili değil, daha çok neden olarak kabul etmişlerdir. Oysa ayırım öyle derin bir etkidir ki, ona dikkat çekilmesi bile bu derinliğin ispatı sayılabilir. Önce eşitsizlik sonra farklılık gelir. Eşitsizlik, maddi ve içeriklidir. Ve bir orantısızlığı tanımlamaktadır; farklılık ise düşünsel düzeyde ve yanlış bir simetriye sahip olup, soyuttur. O halde, farklılık üzerine odaklanan bir tartışma ve toplumsal cinsiyet yasası onları eleştirir ya da sorun yapar gibi görünse de, aslında onları tarafsızlaştıracak, rasyonelleştirecek ve iktidarla ilgili anlaşmazlıkları örtecek bir ideoloji hizmeti görmektedir. Farklılık, egemenliğin çelik yumruğuna geçirilmiş bir kadife eldivendir. Yani sorun, farklılıkların değerlendirilmemesi değildir; sorun farklılıkların iktidarla tanımlanmasındadır.

MacKinnon'a göre aynılaşıma ve eşit haklara sahip olmanın iki yolu vardır.¹¹² Daha ağırlıklı olan alternatif aynı erkek gibi olmaktır. Bu yol öğreti açısından "toplumsal cinsiyet farkı gözetmemek" olarak adlandırılır ve tek felsefi ölçüttür. Hukukta özün nasıl biçim haline geldiğinin kanıtıdır ve "erkek gibi ol" kuralı resmi eşitlik kabul edilir. Toplumsal yaşamın değerlerini yansıttığı için soyut kabul edilir. Sadece tek standart değil, herhangi bir standart olarak kabul edilmesinin de sebebi budur. Bir diğer yol ise, eşitlik isteyen ama kendilerini "farklı" bulan kadınlara erkeklerden farklı olmayı önerir. Farklılığın bu şekilde eşitlikle ilişkilendirilmesi yasal açıdan özel yarar kuralı, felsefi açıdan ise çifte standart olarak adlandırılır.¹¹³

Cinsel eşitlikle birlikte devlet kanun ve kurumlarının ve özel kurumların kurallarının cinsiyet ayırımına karşı kör olmasını ve bu ayrımı görmemesini istenmektedir. Devletin kamusal alanda cinsel, dinsel, etnik ve sınıfsal her türlü ayrımı bir kenara bırakarak, bu kategorilere mensup tüm bireyleri genel kurallar çerçevesinde aynı kategoride değerlendirmesi gerekmektedir. Kısacası, eşitlik politikasından yana olan feministler bütünlük, birlik, benzerlik farklılığı görmezlik gibi kavramları ön plana çıkarmaktadırlar.

¹¹¹ Aynı eser, s. 250.

¹¹² Aynı eser, s. 251.

¹¹³ Aynı eser, s. 356.

Bu tür bir eşitlik demokratik kültüre katkıda bulunmanın yanında kadını da demokratik toplumun parçası haline getirir. Kamusal alanda eşitlik ve cinsiyet ayrımına dayalı iş bölümünün ortadan kalkması kamusal ortamda kadına da erkeğin alanını açacağı için burada bir zenginliğe bir farklılığa yol açar. Yani kamusal alan erkek teklifinden kurtulup zenginleşecektir. Bu da Aydınlanma düşüncesinde anlam bulan ve tamamen erkeklerle özdeşleşen bir kamusal alanın geçerli olmadığını göstermektedir. Feministlerin eşitlik talebi, demokratik mekanizmayla paralellik göstermektedir. Demokrasinin temel kavramı da “eşitlik”tir.¹¹⁴ Yani demokratik toplumların cinsel eşitliği savunması kaçınılmaz çıkarımında bulunulabilir.

Anne Phillips'in eşitlik ile ilgili düşüncesi şu yönde olmuştur: Toplumsal cinsiyeti olmayan, soyut yurttaşlığa ilişkin uzlaşımsal varsayım gerçekte erkeği merkeze koymak üzere işleyen bir mekanizmadır. Önceki demokratik kuramcılar, toplumsal cinsiyetin konuyla ilişkisini reddederek, tarihsel olarak egemen olan cinsiyetin konumunu pekiştirdiler, politikayı kamusal alanla özdeşleştirip demokrasiyi, tarihsel olarak erkeklerle ilişkilendiren etkinliklere sınırdaş hale getirdiler. Bunun sonucu olarak da:

- 1- Toplumsal cinsiyeti ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini açık bir şekilde tanıyan ve böylelikle politik kararların alındığı alanlarda cinsiyetler arası yeni bir orantılılık sağlayacak temsil mekanizmaları geliştirmek,
- 2- Kamusal alan ile özel alan arasındaki ilişkiyi yeniden düzenlemek için, kadın hareketi politikasındaki kavrayış gücünü temel almak hedefleri savunuldu.¹¹⁵

Eşitlik üzerine yapılan bu tartışmalarla görüyoruz ki, entelektüel ve akademik dünyada bir fikir birliği yoktur ancak, eşitsiz bir durumun olduğu konusunda herkes fikir birliğinde görünmektedir. Buradan hareketle, eşitsiz olan bu durumu liberal feministler çıkış noktası olarak almakta ve üzerine

¹¹⁴ Çaha, **Feminizm**, s. 575.

¹¹⁵ Anne Phillips, **Demokrasinin Cinsiyeti**, çev. A. Türker, İstanbul, Metis Yayınları, 1995, s. 16.

fikirlerini geliştirmektedirler. Aynılık ve farklılığın ne tür bir sonuca bağlanarak kadınlara sivil toplumda yer verileceği konusunda anlaşmazlık söz konusudur. Eşitlik kavramının içinin doldurulması ideolojilerin isimleri değiştikçe farklı bir biçim almaktadır

2.3. Kadının Kurtuluşu Hareketi

Kadını erkekten ayırmayı düşünen tarzdaki feminizmin esas gelişme noktasını 1960'lardaki öğrenci hareketleri oluşturdu. Hareket içinde başka amaçlara hizmet ettiklerini düşünen bazı feministler farklı bir feminist akıma kapıldılar. Buradaki feministler kendilerini ortaya koyuş biçimleriyle tamamen farklıdır. Radikal, sol kanat, postmodern, postyapısalcı gibi feministlerin argümanları ile şekillenen kadının kurtuluşu hareketi, eşitliği reddetmektedir. Bu tarihten sonra feminizm bir siyasi hareket olarak, hem teorik tartışmalarla hem de fiilen gerçekleştirdiği siyasi eylemlerle gelişme gösterdi. Kürtaj hakkı, feminist eylem ve kampanyaların merkezi kavramıydı. Bu, aynı zamanda ataerkil ideolojiye karşı savaşmanın da sembolü olarak kabul edildi.¹¹⁶

Feminist kadınlar aynı zamanda cinsiyet ayrımını politik bir konu olarak ele alıp sosyal ve siyasi bir mücadele olarak katılım, otonomi, rıza, adalet, kimlik ve hak gibi siyasi söylemleri dillendirdiler. Kadının kurtuluşu hareketi ile feministler dikkatlerini toplumsal analizden söylem analizine, iktidarın kendisinden, kendilerinin temsil hakkına, hatta vatandaşlıktan kimlikle ilgili sorunlara yönelterek post modernist ve post yapısalcı düşüncelerle bir bağ kurdular. Bu eylemlerle feminizm artık bir teori olmaktan çıkıp kendisini pratiği şekillendirmeye çalışan siyasi bir hareket olarak kabul ettirme yoluna girmiş oldu. Bu süreçte feministler, kadın ve erkeğin düşünce modüllerini değiştirme, bilinç yükseltme, alternatif yaşam, kültür ve kurumlar oluşturmayı içeren yeni yeni politikalar oluşturdular.¹¹⁷

¹¹⁶ Çaha, **Feminizm**, s. 562-563.

¹¹⁷ Aynı eser, s. 563.

2.3.1. Farklılık Politikası

Farklılık politikasını dillendiren feministler, kadınların modern siyaset düşünürleri tarafından temel ilkeleri belirlenmiş ve hukuksal çerçeveleri kurumlaşmış olan kamusal alanda yer alamayacaklarını ileri sürmüşlerdir. Bu görüşü hararetler savunan feminist yazar Elizabeth Gross, patriarkal kurumların çoğunun köklü bir dönüşümden geçmeden genişleyemeyecek veya açılmayacak bir nitelikte olduğunu söylemiştir. Bu tür kurumlarda eşitlikten ziyade, kadının varlığının bile söz konusu olamayacağını iddia etmektedir. Onun için Gross; siyasi, ontolojik, bilimsel, metafiziksel, epistemolojik, vb. tüm ataerkil örüntülerin kadınların bakış açısıyla köklü bir devrimden geçmesi gerektiğini ileri sürmekte, aksi takdirde erkeklerle aynı olma, onunla karşılıklı rollere sahip olma gibi a priori varsayımlar, kadınların varlık nedenini oluşturan ayırt edici özelliklerini ve farklılıklarını yok edecektir. Gross'a göre zaten geleneksel siyasi teorilerin varsayımı da budur ve kadınların eşitlik yönündeki talepleri sonuçta onlara hizmet edecektir. Onun için kadını yok etmekle sonuçlanacak bir eşitlik söylemi feministler tarafından acilen terk edilmelidir.¹¹⁸

Farklılık politikasını savunan feminist yazarlar modern siyasi düşüncenin ve hukukun genel, evrensel ilkelerini şiddetle eleştirmektedirler. Bu ilkeler, farklı birey ve gruplara, farklı olaylara standart kuralları uygulamakla haksızlığa yol açtığını iddia etmektedirler. Bu konuya dikkat çeken feminist yazar Ursula Vogel, kadınların erkeklerle köklü biçimde değişen ihtiyaçları, ilgi alanları beklentilerinin olduğunu, bundan dolayı kadınların cinsiyetsiz kurumlarla muhatap olmalarının, onların farklılıklarını yok edeceğini söylemektedir. Çünkü ona göre kadının farklılığı aslında kadınlar için bire güç, bir iktidar kaynağıdır.¹¹⁹ Oysa eşitlikçi feminist

¹¹⁸ Mary L., Shanley, Carole Pateman (der.), **Feminist Interpretations and Political Theory**, Pennsylvania State University Press, 1991, s. 85-87.

¹¹⁹ Aynı eser, a.g.e., s. 89

düşüncenin kamusal kurumları cinsiyetten arındırma çabaları, kadınların iktidar kaynağını kurutmaya yöneliktir.

Bir diğer feminist radikal yazar Beverly Thiele ise, modern siyasi düşüncedeki “vatandaşlık” kavramının kamusal alanda herkese aynı statüyü yükleyerek, kadınları derin tarihsel kökenleri olan erkek-merkezli kültür içinde görmezlikten geldiğini ileri sürmüştür. Erkek merkezli ideoloji ve kültür, kadını ikincil duruma düşüren mekanizmalarla doludur. Bu mekanizmaları Thiele’ye göre şöyle sıralamak mümkündür: Kadını kendi benliğinden uzaklaştıran soyutlama, cinselliğin özgünlüğünü reddeden evrensellik, erkek tabiatını merkez alan doğallık, hiyerarşik örüntüler oluşturan dualizm ve cinsiyete göre işbölümü yapan düzenleyicilik¹²⁰. Bütün bunlar ataerkil kültürün birer ögesi olduğundan kadının bu öğelerle bütünleşmesi ona hiçbir zaman eşitlik sağlamayacaktır. Bu bağlamda eşitlik fikri reddedilmeli, farklılık üzerine yeni politikalar oluşturulmalıdır.

2.3.2. Feminist Tarih Yazıcılığı

Kadının kurtuluşu hareketi ile ilgili farklı bir eylem ise feminist tarih yazıcılığı ile geleneksel tarih yazıcılığı arasındaki farkın ortaya konulmasıdır. Geleneksel tarih yazıcılığı; erkeklerin yaşam pratiklerinden kaynaklanan olayları konu edinir, erkeklerin tarihsel deneyimleri üzerine odaklanır. Bu tarihi, kadınların yer almadığı savaşların, fetihlerin, elde edemediği kahramanlıkların, iktidarın, üyesi olamadığı parlamento gibi siyasi kurumların tarihi olarak nitelendirilmektedir. Tarih için önemli olan olayın sonuçlarıdır. Hazırlık ve gelişme aşamasıyla ilgilenmez. Sonuçlar da kamusal alanda ortaya çıkar ve bu alanda yalnızca erkekler vardır.¹²¹ Kadınların kamusal alandan dışlanması tüm Batı uygarlığı geleneğine göre ahlaken doğru bir şey olsa da, beraberinde kadınların tarihsel özneler olarak marjinalleştirilmesini getirmiştir. Evlilik, annelik ve diğer ev işleri gibi kadınlıkla ilişkilendirilen tüm

¹²⁰ Thiele, a.g.e., s. 45-54.

¹²¹ Serpil Çakır, **Osmanlı’da Kadın Hareketi**, İstanbul, Metis Yayınları, 3. Baskı, 2011, s. 30.

işler tarih dışı sayılmış, kadınlar da kendilerini tarih dışı olarak kabullenmişlerdir.

Kadın tarihi çalışmalarında amaç, tarih içindeki belli başlı kadınların tarihini yazmak, tarih içindeki belli başlı kadınlardan kadın tarihine atlamak, kadınların tarihteki rollerini ortaya çıkarmaktır. Kadın tarihi, ekonomik tarih, kültür tarihi gibi bir alt gruba indirgemenen, ancak kadınların var olan bilgi alanlarına eklenmesiyle ve aynı zamanda tarihçiliğin içinden dönüştürülmesiyle mümkün olabilir.¹²² Feminist tarihçiler, toplumsal hafızayı kadınlar lehine kazımaya geçmiş hakkında kadınlara ait ortak hafıza ufku inşa etmeye çalışmaktadırlar. Tüm yazılı kaynaklar kadınlar için yeniden taranır, yeniden okumaya tabi tutulur. Feminist tarih, tarihin taraflı olduğunu iddia eder. Zira araştırmacının cinsiyeti kaynaklara bakışı farklılaştırabilir. Kadınlara ait, gerçekliğin ortaya çıkarılması ve yeniden inşa edilmesinde kullanılan belgelerin yorumu, araştırmacının cinsiyetinden bağımsız olamaz. Yanlı olmayı açıkça ifade etmek, feminist tarihçilerin uzak durması gereken bir tutum olmamalıdır.¹²³ Tarih kadınlar lehine tekrar okunmalı, deşifre edilmeli, feminist hareketin referans çerçevesinde ve taraflı bilinçlilik doğrultusunda yeniden kurgulanmalıdır.¹²⁴ Eril kayıtlar, feminist metodolojilerle sorgulanmalıdır.

¹²² Aynı eser, s. 41.

¹²³ Necla Akgökçe, “Ortak Geçmiş Birlikte Kurmak”, **Tarih ve Toplum**, Mart 1999, sayı 185, s. 33.

¹²⁴ Çakır, **a.g.e.**, s. 47.

Tablo 4 Kadın Hakları Hareketi ile Kadının Kurtuluşu Hareketinin Karşılaştırılması

Kadın Hakları Hareketi	Kadının Kurtuluşu Hareketi
<p>Feminist gruplar, geleneksel baskı gruplarının taktiklerini kullanarak siyasi iktidar nezdinde ve toplumda kadınların varlığını ve bu çerçevede kadın haklarını savunmayı amaçlamaktadır.</p> <p>Bu gruplar, kadınla erkek arasındaki ilişkiyi hiyerarşi içermeyen arkadaşlık ilişkisine dönüştürmeye ve bunu da toplumun merkezine yerleştirmeye çalışırlar.</p> <p>Bu türde;</p> <ul style="list-style-type: none"> - 19. yüzyıldaki oy hakkı mücadelesi, - Kadınların eğitim hakkı kazanması yönündeki çalışmalar vardır. <p>Eşit çalışma hakları, sosyal ve hukuki haklar elde etme mücadelesi söz konusudur. Temel hedefi kadına toplumsal her alanda eşit hakları sağlamaktır.</p>	<p>Radikal, sol kanat, postmodern, post yapısalcı gibi feministlerin argümanları ile şekillenir.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Eşitliği reddeder - Temel amacı kadını ataerkil toplumun baskısından kurtarmaktır <p>Kadını her alanda bağımsız ve özgür kılmayı istemektedir.</p> <p>Bu sebeple,</p> <ul style="list-style-type: none"> - Cinsiyete bağlı tüm roller reddedilmelidir. - Kadının kurtuluşu siyasi bir projedir. - Bilinç yükseltme - Alternatif yaşam yollarını deneme - Karşıt bir kültür ve literatür geliştirme (feminist tiyatrolar, müzik toplulukları, kadın eserleri kütüphanesi gibi) faaliyetleri

2.4. Birinci, İkinci Ve Üçüncü Dalga Feminizmler

Birinci, ikinci ve üçüncü dalga feminizmler, feminizmin tarihsel ve epistemolojik gelişim süreci sonunda edindiği kazanımlar doğrultusunda feminist hareketin gelişim ve değişimini ifade eder. Aşağıda ele alacağımız başlıklarda kadın hakları ve kadının kurtuluşu hareketi eksenli gelişime açılan feminist türlerin sıralama olarak birinci, ikinci ve üçüncü dalga feminizmlere işaret ettiği görülecektir. Buradan hareketle farklı feminizmlerin dönem sıralanışının “dalga” olarak nitelendirildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Aynı zamanda bu akımların yeni ve eski toplumsal hareket sınıflandırmasına işaret ettiğini göreceğiz.

Bu bölümümüzde feminist düşünce akımlarına ve toplumsal hareketlere değinilecek, önceki bölümlerle bağlantılı açıklamalar yapılacaktır. Çünkü dalga açılımları feminizmin yapısıyla yakından ilgilidir.

2.4.1. Birinci Dalga Feminizm

Birinci dalga feminizm kadınların toplumsal alanda ilk defa söz sahibi olmak adına yürütülen hareketleri kapsamakta ve kadın hakları hareketi doğrultusunda şekillenmiştir. Kadın hakları hareketi de oy hakkı kampanyası etrafında oluşmuştur. Kadınların oy hakkı mücadelesi liberal feminizmle alakalıdır ve liberal feminist kuram kadınlar için eşitlik, eğitim ve kamu alanına dâhil olmayı savunduğu için bu akımdan etkilenen feministler bu toplumsal hareketin başlamasını sağlamışlardır.

Birinci dalga feminizm, eski toplumsal hareket türünün özelliklerini taşır. Yani;

- siyasetin içine yerleşmeyi hedeflemiş,
- siyasal bütünleşme ve ekonomik haklar etrafında ideolojisini ve amacını oluşturmuş,
- hareketin örgütlenmesi resmî ve hiyerarşik olmuş,

- değişim ortamını ise siyasal kurumlara katılma olarak oluşturmuştur.

Buradan hareketle aydınlanma düşüncesi ekseninde gelişen bu feminist dalganın ilkelerini şöyle sıralayabiliriz:

- a- Akla inanç. Wollstonecraft gibi bazı düşünörlere göre, Akıl ve Tanrı neredeyse eşanlamlıdır. Birey, akılı içinde tanrısal bir kıvılcım barındırır; bu kişinin vicdanıdır. Frances Wright ve Sarah Grimké gibi feministler, gerçeğin en güvenilir kaynağının herhangi bir yerleşik kurum ve gelenek değil, bireysel vicdan olduğunun göz önünde tutulması gerektiğini belirtirler.
- b- Kadının ve erkeğin ruhları ile akılcı yeteneklerinin aynı olduğu inancı. Başka bir deyişle kadınların ve erkeklerin ontolojik olarak benzer oldukları inancı.
- c- Bireyin diğer bireylerden ayrı olarak gerçeği arayan, akılcı ve bağımsız bir aktör olarak hareket eden ve haysiyeti bağımsızlığına bağlı olan yalnız bir varlık olduğu görüşü.
- d- Sonuç olarak birinci dalga kuramcıları, doğal haklar doktrinine bağlı kalmışlardır. Önemli birçok kuramcı kendilerini siyasi haklarla ilgili taleplerle sınırlandırmamakla birlikte, 19. yüzyıl kadın hareketi esas olarak bu talepler, özellikle de oy verme hakkı talebi üzerine oturtmuştur.¹²⁵

Birinci dalga feminizmin aydınlanma düşüncesinden çıkmasının ve amaçlarının biraz değişikliğe uğramasının ötesinde, farklı kültürlerde farklı dönemlerde yeniden aynı şekilde oluşumlar göstermiştir. Örneğin Türkiye’de cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kaybolma sürecine giren kadın hareketi, 1980 sonrasında feminizmle birlikte yeniden gün yüzüne çıkmaya başladı. Feminizm, kadını bir sosyal hareket bazında ve bir sivil toplum unsuru olarak yeniden mobilize etti. Kadınları gösterilerde ön saflara yerleştirdi, sokaklara döktü, sloganlar attırdı, kadınlara yayınlar yaptırdı ve bir takım kurumları ortaya çıkarmalarını sağladı. Feminist gösterilerle Cumhuriyet tarihinde ilk

¹²⁵ Donovan, a.g.e., s.28-29.

defa sokaklarda toplu halde kadın sesi yankılandı. Gerçi 1970li yılların sonlarına doğru sol kesim içinde yer alan kadınlar Cumhuriyet döneminin ilk kadın eylemlerini gerçekleştirmişlerdi. Ancak solda yer alan kadınlar kendilerini ayrı bir cins olarak kabul etmekten çok, proletaryanın bir parçası olarak görüyor ve amaçlarını da kendilerini aşan bir boyutta ortaya koyuyorlardı. Oysa feminist kadınlar, kadını cinsiyet temeli üzerinden farklı bir kategori olarak ortaya koyuyor, politikalarını bu çerçevede şekillendiriyor ve herhangi bir şeyden bağımsız olarak kadınlar için haklar talep ediyor, onun sorunlarını gidermeye çalışıyorlar.¹²⁶

Özetle belirtirsek yukarıda da değindiğimiz üzere birinci dalga feminizm kadın hakları hareketine, oy hakkı mücadelesine ve liberal feminist teoriye işaret etmektedir.

2.4.2. İkinci Dalga Feminizm

İkinci dalga feminizm kapsamında kadının kurtuluşu hareketi, sosyalist, Marksist ve radikal feminizm vardır. Özellikle 1960'lardan sonraki öğrenci hareketleri etrafında şekillenmiştir.

Radikal feministlere göre ataerkillik, ideolojik bir kültür yapısıdır ve bu kültür yapısının geliştirildiği, korunduğu ve sürdürüldüğü yer ailedir. Bu bakımdan radikal feministler ilk iş olarak ailenin parçalanmasını savundular. Çünkü eğer aile kurumu yaşamaya devam ederse kadının kurtuluşu mümkün olmayacaktır. Ayrıca aile kadını kamusal yaşama dâhil olmaktan alıkoymasının yanında ideolojik bir aygıttır. Bu kurum kadını yok sayan ideolojik bir kültür sarmalı oluşturmuş ve kadın kendisini bu sarmal içinde bulduğu andan itibaren bir hiç olarak sosyalleşmektedir. Radikal feministler bilimden sanata, devlet yönetiminden kültür ve edebiyata kadar görülen tüm etkinliklerin patriyarkal kültür değerleriyle oluştuğunu düşündükleri için

¹²⁶ Çaha, *Sivil Kadın*, s. 15.

bunların tümünün topluca ve kökten değişmesinden yanadır. Kadının ancak bu şekilde kurtuluşa erebileceğine inanmaktadırlar.

İkinci dalga feminizm farklılık politikasını ve alternatif yaşam yolları oluşturmanın ötesinde ideolojik amaç olarak da farklılık gösteren bir yapıya sahiptir. İkinci dalga feminizmin kapsadığı radikal feminizm haricindeki Marksist ve sosyalist feminizmler üretim yapısı ve iktidar yönetimini değiştirmeyi amaçlamaktadırlar. Örneğin Marksist feministlere göre aile kapitalizme emek gücü üreten bir fabrikadır ve aynı zaman da fuzuli emek tüketir. Marksist feministler aslında aileye karşı geliştirdikleri saldırıyı salt kadının kurtuluşunu sağlamak için değil, sosyalizme geçiş için bir ön aşama olarak görmektedir. Marksist ve sosyalist feministler de radikaller gibi kadının kurtuluşunun ancak özel alanla kamusal alan arasındaki duvarların yıkılması ve kadınların aile yaşamına son vermesiyle mümkün olabileceğini düşünmektedirler. Ancak feminist akımlar içinde en büyük krizi Marksist ve sosyalist feminizmin yaşadığını söylemek mümkündür. Çünkü bu iki akım salt kadına özgü bir fikir geliştirmek yerine kadını aşan makro düzeyde analizler yapmıştır. Kadının durumu da bu makro analiz içinde yer almıştır. Ancak sosyalist ve Marksist düşüncenin komünist bloğunun yıkılmasıyla birlikte geçirdiği sarsıntı bu fikri destekleyen insanları ciddi bir düşünce bunalımına sevk etmiştir. Kadın sorununu çözümlenmenin yegâne şartı olarak kapitalizmin aşılmasını gören bu anlayış, kapitalizmin güçlenmesi karşısında onunla farklı şekillerde mücadele eden düşünce akımlarına kaymaya başlamıştır.¹²⁷

İkinci dalga feminizm ve aşağıda açıklayacağımız üçüncü dalga feminizm, yeni toplumsal hareket sınıfına girmektedir. 20. yüzyıl sonrası gelişen feminist akımlar modernlik akımının sonunu ve post modernliği içermektedir. Yani bu akımın

- yerleşim yeri siyasetten ziyade sivil toplum,
- ideolojisi siyasal bütünleşmeden ziyade sivil toplumun özerkliği
- örgütlenmesi gayri resmî ağlar ve taban hareketleri

¹²⁷ Çaha, **Feminizm**, s. 567.

- değişim ortamı doğrudan eylem ve kültürel siyaset üzerinedir.¹²⁸

2.4.3. Üçüncü Dalga Feminizm

Üçüncü dalga feminizm 20. yüzyılın sonlarına doğru ve yer yer ikinci dalga feminizmle paralellik göstererek gelişen bir akımdır. Ana teması özellikle Batı tarafından yaratılan önceki feminist türlerin tüm dünya kültürlerinde aynı düzeyde uygulanmasının mümkün olmadığı, aynı zamanda genel geçer doğrunun bulunmadığını ve doğrunun her coğrafyaya, her kültüre ve her kişiye göre değişeceğidir. Bütüncül bir kadın algısından ziyade, değişik bağlamlar içinde yer alan kadınların değişik nedenlerden dolayı ortaya çıkan sorunları üzerinde durmaktadır. Psikanalist feminizm, varoluşçu feminizm, postmodern ve postyapısalcı feminizm bu akımın içinde yer alır.

Psikanalist feminizm temel varsayımlarını Freudcu psikanalizin iki anahtar kavramı olan pre-oidipus ve oidipus kavramları karmaşasına dayandırmaktadır. Pre-oidipus dönemde tüm bebekler psikolojik olarak bir koruyucu gibi algıladıkları annelerine bağlanırlar. Fakat bebekler büyüyerek içinde yaşadıkları kültürle bütünleşme çağına geldiklerinde artık pre-oidipus aşaması yerini oidipus karmaşasına bırakır. Oidipus karmaşasında erkek cinsel organları sayesinde ilk sevgi kaynağı olan annesinin dünyasından ayrılarak babasının dünyası olan kültür dünyasıyla bütünleşir. Bu birleşmede erkek biyolojik yapının temel iç dürtüsü olan "id"ini (cinsel arzularını) toplumsal kurallar bütünü "süperego" ya teslim ederek bu kültürün bir parçası haline gelir. Kültürle bütünleşen erkek çocuk doğaya bununla birlikte kültürle bütünleşemeyen kadına hükmetmeye başlar. Erkek, kültürle bütünleşerek aynı zamanda rasyonel sistemin de bir taşıyıcısı olmaya başlar. Halbuki kadın, kültürle bütünleşemediği için o doğanın bir parçası olarak kalır. Dolayısıyla kadın da doğa gibi rasyonel olmayan bir varlık olur ve erkeğin himayesine ihtiyaç hisseder. Kültürle zevk ya da cinsellik ayrımında erkek

¹²⁸ Önder, a.g.e., s.57.

zevkin; kadın da cinselliğin temsilcisi olur. Böylece insan psikolojisine dayanan bir dualite ortaya çıkar. Kadını erkeğe göre ikincil durumda kalmasının kaynağı işte bu psikolojik ve onun arkasında yer alan biyolojik durumdur.¹²⁹

Bu yaklaşım kadınlar için çare üretmekten ziyade bir durum tespitidir. Ayrıca olumlu bir tespit de olmadığı için kadınlar tarafından çok kabul görmemiştir. Bunun yerine 1960'larda Simone de Beauvoir tarafından geliştirilen ve varoluşçu felsefeye dayanan varoluşçu feminizm daha çok benimsenmiştir. Varoluşçu felsefeye göre insanın genel geçer bir doğası ve bir özü yoktur. Aksine varlık denilen şey bir süreç içinde insanın bilincine bağlı olarak gelişir. Buradan hareketle varoluşçular her insanın kendi özünü kendisinin oluşturabileceğini, insan özünün oluşum sürecinin dolayısıyla tarihsel bir süreç olduğunu kabul ederler. İnsan kendi bilincini kırarak kendi özünü, başka bir deyişle kendi kişiliğini oluşturur. Varoluşçular böylece ortak insan doğası düşüncesine inanan liberal düşünceyi eleştirdikleri gibi, insanların maddi varlığın bir ürünü olarak kabul eden Marksist ve psikanalitik düşünceyi reddeder.¹³⁰

Postmodern tartışmaları kadın konusuna uyarlayan postmodern feministlerin çıkış noktası kritisizmdir. Bu feministler modern Aydınlanma düşüncesindeki temel varsayımları köklü bir şekilde reddederler. Bu anlamda ilerleme, evrensellik, rasyonalizm, bilgi vs gibi konularda Aydınlanma düşünürlerinin temel düşüncelerini ele alıp şiddetli biçimde eleştirirler. Çünkü onlara göre Aydınlanma düşüncesi yalnızca “erkek yoluyla düşünme ve öğrenme”yi kapsamaktadır. Özellikle radikal, kültürel ve Fransız (post yapısal) feminist görüşlerin masküler teorilerden temellendiğini söylemektedirler.¹³¹ Feminist epistemolojinin tutarsız olduğunu, her düşünürün “eril orijin” den hareket ettiğini ve “dişil orijin” in henüz oluşmadığını iddia etmektedirler. Bunun gerçekleşmesi için de kadınların

¹²⁹ Shanley, Pateman, **a.g.e.**, s. 95-100.

¹³⁰ Çaha, **Feminizm**, s. 569.

¹³¹ Ann Brooks, **Postfeminisms- Feminism, Cultural Theory and Cultural Forms**, New York, Routledge, 1997, s. 33.

birbirleriyle yoğunlaşp tecrübelerini paylaşması gerekmektedir.¹³² Postmodern feminizm; lezbiyen feminizmi, siyahî feminizmi ve üçüncü dünya kadınlarını içermektedir.¹³³ 1980 ve 90 yılları arasında gelişme göstermiştir.

Postyapısal diğer adıyla Fransız feminizmi ise Julia Kristeva, Luce Irigaray ve Hélène Cixous tarafından geliştirilmiştir.¹³⁴ Freud'un psikanalizini, Lacan'ın sübjektivitesinin toplumsal üretimini ve Saussure'in dil bilim felsefesini, postmodernist düşünürlerin cinselliğin ve söylemin yapısal analiziyle buluşturan bu üç düşünür, ataerkil ideolojinin temelini dilde görmekte ve çalışmalarını bu alanda yoğunlaştırmaktadırlar. Postyapısalcı feministler farklılık kavramını ataerkil kültür ve düşüncede köklü bir devrim oluşturmak anlamında kullanmakta ve ataerkil kültür ve düşüncenin temelini oluşturan dili yeniden çözerek yıkmayı hedeflemektedirler. Farklılığı ortaya koymanın yolunun ise kadınsı bir konuşma ve yazı literatürünün ortaya konmasından geçeceğini söylerler. Böyle yapmakla sadece baskıcı ideolojinin yansıması olan ekonomik, sosyal ve siyasi kurumlarda bir devrime yol açmış olmayacak, aynı zamanda "anlam sistemi" üreten mekanizmalar alt-üst olacaktır. Bunun için başta bu üç düşünür olmak üzere, bu çizgiyi paylaşan feministler kendi dili ve yazını etrafında gelişen bir kadınlık bilincini uyandırmayı mücadelelerinin baş ayırımına yerleştirmektedirler.¹³⁵

Üçüncü dalga feminizm bu farklı kuram ve hareketlerin işaret ettiği yöne, yani farklılaşma ve farklılaşarak kadının kurtuluşuna yol göstermektedir. Artık erkek merkeziliğin terk edilerek yeni bir bakış açısı olarak kadın merkeziliğin benimsenmesi gerektiğini söylemektedir. Genel geçer tek bir doğrunun olmadığından hareketle, kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olmaktan önce birey olarak toplumda yer edinmeleri gereken bazı durumlar olduğunu öne sürer. Siyahî feministler, İslamcı feministler, üçüncü dünya ülkelerinde yaşayan kadınlar, Kürt feministler gibi. Bu tarz

¹³² Aynı eser, s. 35.

¹³³ Aynı eser, s. 2.

¹³⁴ Marianne Hirsh, Evelyn F. Keller (der.), **Conflicts in Feminism**, New York, Routledge, 1990, s. 67.

¹³⁵ Aynı eser, s. 68-69.

kadınların toplumda “insan” olarak kabul görmeleri, kadın olarak kabul görülmelerinden daha önceliklidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİBERAL FEMİNİZMİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde Liberal feminist teori ve kadın hakları hareketinin neden günümüzde geçerliliğini yitirdiği konusu ele alınacaktır. Ayrıca liberal feminizm radikal feminizmle karşılaştırılacaktır. Yalnızca radikal feminizmle karşılaştırma yapmamızın sebebi sosyalist ve Marksist feminizmin önceliğinin iktidar mücadelesi ve sosyalizme geçiş için bir ön aşama olarak feminizmi görmeleridir. Oysaki liberal feminist teori ve radikal feminizmin siyasal sistemi değiştirmek gibi bir amaçları yoktur. Üçüncü dalga feminist türlerle de karşılaştırılmayacak olmasının sebebi, üçüncü dalga feminist türleri kökenlerini psikanalitik yaklaşımdan yani psikolojiden almasıdır. Liberal ve radikal feminizmin kökenleri ise daha ziyade epistemolojiye ve felsefeye dayanmaktadır. Bunun yanı sıra, radikal ve liberal feminizmin aynı sorunsaldan hareket ettikleri halde birebir zıtlık gösteren yönlerinin oldukça çok olması, karşılaştırma yapma gereğini doğurmuştur.

3.1. Radikal Feminizmle Liberal Feminizmin Karşılaştırılması

Liberal feminist teori, çalışmamızın önceki bölümlerinde irdelediğimiz gibi feminist tarihin öncül akımıdır. Bundan sonra doğan hareketler bu teorideki eksiklikleri ortaya koymak ve farklı görüş açılarını değerlendirmek istemişlerdir. İki feminist türün farklı iki politikayı, yani eşitlik ve farklılık politikalarını benimsemeleri onların sonuç döngüsünü farklı yerlere taşımıştır.

Liberal feminist teoriyle başlayacak olursak; liberal feminizm özünde reformisttir: Feministlerin ataerkil toplum yapısı olarak gördükleri duruma meydan okumaktan ziyade erkek ve kadın arasındaki rekabeti eşitlemek için kadına kamusal hayatı açmaya çalışır. Liberal feministler genelde kamusal ve özel hayat alanları arasındaki ayrımı ortadan kaldırmayı amaçlamazlar. Onlara göre reform gereklidir; ancak bu, kamusal alanda eşit hakları yerleştirmeye güvence altına alınabilir.¹³⁶

Liberal feministlerin savı, kadının da erkekle aynı eğitim olanakları, sosyal ve siyasal hakları elde etmesi kaçınılmaz olarak kabul edilmesi yönündedir. Liberal feministlere göre böyle bir eşitlik sağlandığı zaman kadınla erkek arasındaki ilişki ezme/ezilme ilişkisi olmaktan çıkacaktır.¹³⁷ Eğitim hakkı, seçme hakkı, kariyer yapma hakkı bu kapsamdaki haklardandır. Sanayileşmiş Batı'da şüphesiz önemli reformlar yapılmıştır; en önemlileri seçme hakkının genişletilmesi, boşanma hukuku ve kürtajinin serbest bırakılması, eşit ücret ve benzerleridir. Yine de özel alan üzerinde yani, cinsiyete göre iş ayrımı ve aile içinde güç dağılımı konuları üzerinde daha az durulmuştur.

Radikal feminizm ise, daha farklı bir dönemde farklı şartlar altında ortaya çıkmıştır. 1960lardaki öğrenci hareketlerinin sonunda kadınlar yeni bir bilinçlenmeyle tanıştılar; sol ve radikal örgütlenmelerde erkekler tarafından ikinci sınıf muameleye maruz kalmışlardı. Bu örgüt yapılarına şöyle bir eleştiri doğrultmuşlardır:

“Kurumsal açıdan kendi kişisel öznellik sorunlarının yeni solun uğraştığı büyük sorunlarla (toplumsal adalet ve barış) eşit bir öneme ve meşruiyete sahip olduğu fikrini yerleştirmeye azmettiler. Sonunda bütün sorunların birbiriyle ilintili olduğuna, erkek egemenliğinin ve kadınlara hükmetmenin toplumdaki baskının kökü ve modeli olduğuna

¹³⁶ Bryson, a.g.e., s. 26.

¹³⁷ Tong, a.g.e., s. 2.

gerçekten devrimci bir değişimin temelini feminizm olduğuna inandılar.”¹³⁸

Hemen bu doğrultuda ideoloji kökenli düşüncelere karşı farklı eleştiriler yöneltildi. Liberal feminizm ve Marksist feminizmin iktidar kuramlarının dayatmaları olduğu, asıl gerçek feminizmin radikal feminizm olduğu iddia edildi.¹³⁹ Kadınların ezilmesinin onların biyolojik kimliğinden kaynaklandığını, biyolojik kimliği de aile isimli dayatma kurumun alçalttığı savunuldu. Bu nedenle, yeniden üremenin aile eksenli olmaması gerektiğini, suni döllenme yöntemleri ile androjen bir kültür yaratmanın daha doğru olduğu düşünüldü.¹⁴⁰ Ataerkinin özerk bir sömürü ve egemenlik sistemi olduğu düşüncesinden hareketle, ekonomik ve toplumsal yapı halkalarının tamamının bu ekseninde oluştuğunu söylerler. Ataerkinin maddi temelinde kadınların görünmeyen ve karşılıksız ev emeğinin sömürülmesi yatar. Kadınların emeği erkekleri için yapılan bir şeydir.¹⁴¹

Radikal feminizmin örgütlenme biçimi önceki bölümde değindiğimiz gibi farklıdır. Hiyerarşiden uzak, esnek gruplar içinde örgütlenmedir. Kadınları erkekler tarafından belirlenmiş geleneklerden ve uygulamalardan koparmaya çalışırken bunun mücadelesi, rekabet, çatışma ve ezmeye dayalı erkek merkezli değerlerin hüküm sürdüğü hiyerarşik yapılarda yapılamaz.¹⁴² Karma örgütlenme yerine bağımsız kadın örgütlenmesi gereklidir. Sadece kadınlardan oluşan bir grupta yer almak, kadınları başka kadınlarla güçlendirici bir ilişki içine de sokabilecek, onların güven kazanmalarını sağlayacaktır. Böylelikle feminist devrimci bir kültürün oluşumu için gerekli zemin sağlanmış olacaktır. Radikal feminist örgütlenmede temel dayanak kız kardeşliktir. Bunun kadın dayanışmasının en politik stratejisi olduğunu söylerler. Rekabet etmenin birlik beraberlik ruhuna aykırı olduğunu belirtirler.

¹³⁸ Donovan, **a.g.e.**, s. 268.

¹³⁹ MacKinnon, **a.g.e.**, s. 140.

¹⁴⁰ Shulamith Firestone, **Cinselliğin Diyalektiği**, çev. Yurdanur Salman, İstanbul, Payel Yayınları, 2. Baskı, 1993.

¹⁴¹ Christine Delphy, **Baş Düşman**, çev. Handan Öz, Lale Aykent Tunçman, İstanbul, Saf Yayınları, 1998.

¹⁴² Şirin Tekeli, “Yeni Dalga Kadın Hareketinde Örgütlenme, **Cumartesi**, 27 Kasım 2004.

Toplumsal cinsiyet ortaklığına dayalı bir feminist harekette birlik içinde politika yapmanın önü tıkanmamalıdır.

“Bilinç yükseltme” hareketi bu kuramın başlıca dayanaklarından biridir. Hedefsiz konuşma, bir kahve muhabbeti değildir. Belli kuralları vardır, hedefli bir konuşmadır.¹⁴³ Deneyimlerin paylaşılması, grubun o deneyimdeki ortak paydaları ve o olumsuz deneyimin ve ezilmenin politik nedenlerini görmesine yol açar. Bu nedenle kadınların kendi kimliğinin, ezenin kimliğinden farklı olduğunu anlayabilmesi, kendisi için gözle görülür hale gelmesiyle mümkündür.

Söz konusu açıklamalardan hareket ederek liberal feminizmle radikal feminizmin şu şekilde karşılaştırabiliriz:

Öncelikle liberal feminizm “hareket” anlayışından ziyade teorik çerçevede ilerleyen bir feminist kuram olmuştur. Toplumsal hareket anlamında yukarıda da açıkladığımız bazı eylemlerde bulunmuştur ancak yeni ve eski toplumsal hareket farklılaşması bu aşamada söz konusudur. Radikal feministler “kadının kurtuluşu”nu desteklerken, liberal feministler “kadın hakları” ile yetinmişlerdir. Liberal feministler kadınlara daha çok hak tanınmasını isterlerken, radikal feministler kadının içinde bulunduğu durumdan muhakkak kurtulması gerektiğini, ancak böylelikle özgürleşebileceklerini savunmuşlardır.¹⁴⁴

Liberal feministler aile kurumunun varlığının geleneksel işbölümünün eşitlikçi bir temele oturtularak kadının hem kamusal alana açılmasına müsaade edilmesi, hem de aile içinde ezilmesinin önlenmesi gerektiğini savunurlar. Evlilik, kadınla erkeği fonksiyonel olarak birbirinin yardımcısı ve tamamlayıcısı kılar. Yani kadın aile içi işbölümü, alınan kararlar ve özgür olma noktasında erkeklerle tamamen aynı hak ve yetkilere sahip olmalıdır. Mevcut demokratik sistem içinde kalarak kadınlar için temel sivil haklar talep etmektedir. Bu hakların başlangıç noktası ise cinsiyete dayalı iş bölümünün

¹⁴³ Donovan, a.g.e., s. 165.

¹⁴⁴ Serpil Çakır, “Feminizm: Ataerkil Bir İktidarın Eleştirisi”, der. Birsen Örs, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, 2009, s. 450.

ailedeki ve toplumdaki uzantısının ortadan kaldırılmasıyla başlar. Hâlihazırdaki sosyal ve siyasal ilişkileri radikal bir dönüşüme uğratmadan, toplumsal ve yaşamsal alanda eşit imkân ve fırsatlara sahip olma isteği, liberal feminist grupların söylemlerinin başında gelmektedir.

Liberal feministler, radikal feministlerin ataerkil kültür sistemi ve unsurlarını radikal şekilde revize etme isteğine karşı, cinsiyete dayalı işbölümünü ve erkeklik ile kadınlık ayrımlarına yönelik oluşan kuralları revize etme politikası geliştirmektedirler.¹⁴⁵ Çünkü onlara göre kadınların ikincilliğinin kökeni geleneksel ve hukuksal bir takım norm ve düzenlemelerde yatmaktadır. Bu normların esasında kadının kamusal alana girişi engellendiğini iddia etmektedirler. Ancak, kadının önceliği kendini eril iktidarla eş konuma getirmektir. Anlaşılamayan konu, erkeğin kendi başına nasıl her şeyin ölçüsü haline gelmiş olduğudur. Objektif değer kriteri, erkeğin yeryüzüne bakış açısından hareketle oluşturulmuştur. Günümüzde de çözümlenemeyen sorunun kaynağında aslında kadınların büyük bir kısmının eril iktidarın ürünü olan bu değerleri çıkış noktası –orijin- olarak görmesi vardır. Aynılık başlığı altında kadın, erkeğe uygunluğuyla ölçülür; kadınlığına, erkeğin ölçülerine olan mesafeye göre karar verilir. Toplumsal cinsiyet yansızlığı eril ölçüt, özel koruma kuralı ise dişil ölçüttür.¹⁴⁶

Radikal feministler, toplumsal cinsiyet politikası temeli olarak bireyciliğin sınırlarına dikkat çekmişlerdir. İlk olarak bireyci perspektif, dikkatleri ataerkilliğin yapısal karakterinden uzaklaştırıyor; bu yapıda kadınlar hak ve fırsatları inkâr edilen bireyler olarak değil, sistematik ve yaygın baskıya maruz kalan bir cinsiyet olarak ikinci konuma atılıyorlar. İkincisi, bireycilikte “kişiliğe” vurgu yapılması nedeniyle kadınların ortak toplumsal cinsiyet kimliği, “kız kardeşlik”leri temelinde kolektif düşünceleri ve eylem yapmaları zorlaştırıyor. Üçüncüsü, liberal bireycilik ancak, toplumsal cinsiyet ayrımları üzerinde yükselerek ortaya çıkıyor gibi gözükmektedir. İnsanları birey olarak görünce liberalizm toplumsal cinsiyet ve diğer sosyal kimlikleri

¹⁴⁵ Chris Weedon, **Feminist Practises and Poststructuralist Theory**, Oxford, New York, Basil Blackwell, 1987, s.4.

¹⁴⁶ MacKinnon, **a.g.e.**, s. 253.

aşmış gözüküyor ve insanları sadece kişisel yetenek ve başarılarla değerlendirmeyi mümkün kılıyor. Ne var ki bu, toplumsal cinsiyeti görünmez kılarak cinsiyet ilişkilerini siyaset dışına itebilir ve en kötü ihtimalle erkek özelliklerini ve isteklerini kadınlara yutturabilir; çünkü bu cinsiyetsiz “birey”, gizli erkek normları taşır. İnsanlara eşit davranmak, kadınlara erkek gibi davranmak demektir. MacKinnon bu noktada, konuya şöyle değinir:

“Konuların ele alınış şekli bu olduğu sürece, kadınların cinsiyet eşitliği talepleri iki yönlü isteklermiş gibi görünecektir: Kadınlar erkeklerle aynı olduğu zaman aynı, farklı olduğu zaman farklı. Ama erkeklerin istekleri de böyledir: Eşit ve farklı. Eril üstünlük altında, kadının hem kadın hem insan olma yeteneklerinin ikisine de sahip olduğu –el üstünde tutulma özelliği ve rekabette eşit kazanma şansı- söylenirken, çok az kadın bunların ikisinden de faydalanır. Aynılık yöntemi şunu göz ardı eder: Çoğu zaman, cinsiyet ve cinsiyetçiliğin iz ve yaraları yüzünden, yalnızca kadın olmak, nadiren, cinsiyete dayalı eşitsiz bir davranışla karşılaşacak kadar erkeğinkine benzer bir konuma sahip olmak anlamına gelebilir. Farklılık yöntemi ise kadın düşük statüsünün özünü değiştirmek yerine, bir koruyuculuk gürültüsü koparıp yasaların eşit korumasını öne sürerek kapsar ve yansıtır. Bu şekilde, cinsiyet eşitsizliğinin zararlarını tartışmak için ulaşılabilecek yasal düzenlemeler, kadınların toplumsal cinsiyete özgü şikâyetlerini etkin bir şekilde engellerken, bu eşitliğin başvuru noktasının cinsiyetini de karanlıkta bırakır.”¹⁴⁷

İki görüşün oluşturduğu terminolojiye şöyle bir bakacak olursak, düşünce sistemlerini eksenlerin daha rahat oturabiliriz:

¹⁴⁷ MacKinnon, a.g.e., s. 267.

Tablo 5 Liberal ve Radikal Feminizmin Temel Kabulleri

Liberal Feministler	Radikal Feministler
1.Bireycilik	1.Farklılık
2.Kişiliğe vurgu	2.Kız kardeşlik
3.Eşitlik	3.Kolektif eylem

Buradan hareketle, iki kuramın birbirinin noksanlıkları üzerinden yürüttükleri tartışma farklı noktalara parmak basılmasının gerektiğini gözler önünde sermiştir. Radikal feministler “kurtuluş” adına daha çok “hareket” etmişler ve bundan dolayı seslerini daha geniş alanlarda duyurma imkânı bulmuşlardır. Bunun yanında kolektif eylemden yoksun liberal feminizm, daha pasif kalmıştır.

3.2. Liberal Feminizmin Entelektüel Alanda Önem Kaybetmesinin Değerlendirilmesi

Liberal feminist düşünce çağın gereklerini karşılayamadığı düşüncesiyle günümüzde popüleritesini yitirmiştir. Özellikle üçüncü dalga feminizm, postmodern düşünce geleneği ile geniş kitleleri arkasına almıştır. Yaşanılan süreç içerisinde liberal feminist kuramda aşağıda belirttiğimiz sorunlar saptanmıştır.

Aydınlanmacı liberal feminizmin uygulamada ve düşünce yapısında tespit ettiğimiz ilk problemi, liberal çözümlemenin özel alanı dokunmadan bırakmış olmasıdır.¹⁴⁸ Kadınların, erkeklere bağımlılıklarına, ataerkil ya da erkeğe hizmet eden eğitim sistemine ve toplumsal kurumlara karşı bir sınıf olarak niteleyen birçok liberal feminist, radikal feminist duruşa doğru kaymıştır. Bu ister istemez onların özel alanı, evi ve evliliği eleştirmelerine neden olmuştur; evli kadınların malvarlıkları ile ilgili olanlar gibi yasal

¹⁴⁸ Donovan, a.g.e., s. 61.

değişikliklerin evlilik içinde kadınların konumunu eşitleyeceğini düşünmüşlerdir. Hiçbirinin dünyanın kamusal- özel diye ayrıldığını göz önünde bulundurmadığı ve kadınların özel alanı idame ettirenler olduğu varsayımının – çocuk yetiştirmek buna dâhil- kadının eşit haklara ve olanaklara sahip olma gücüne etkisi olabileceğini düşünmediği görülmüştür. Hiçbiri bir sınıf olarak kadınların, onlara atfedilen görevlerden dolayı yarışa avantajsız başladıklarını göz önüne almamıştır.¹⁴⁹

Liberal feministler tarafından sonuçsuz bırakılan bir diğer soru da kadın ve erkek arasında ruhsal ve ahlâkî yetenekler açısından gerçekten farkın olup olmadığıdır. Bazı liberaller genel olarak var olan farkların küçük olduğunu ve bu farkların içinde bulunulan koşullar sonucu oluştuğunu savunmaktadırlar.¹⁵⁰ Liberal feministler, yalnızca sınıf farklılıklarını değil, daha uzlaşmaz olabilen cinsiyet farklılıklarını da görmezden gelmek istemişlerdir. Bu da eşitlikçi düşüncenin bir ürünü olarak nitelendirilmiştir. Liberal feminizm, ilk önce hukukta ve eğitimde kadın erkek eşitliğinin mücadelesini vermiş ve daha sonra toplumsal yaşamın tüm alanlarına bu eşitlik mücadelesini yaymaya çalışmıştır. Liberal feminist hareket erkeklerin sahip olduğu tüm haklardan kadınların yararlanması gerektiğini öne sürmektedir. Yaklaşım; erkeklerin sahip olduğu tüm sosyal, ekonomik ve siyasal ayrıcalıkların ortadan kaldırılması mücadelesini vermiştir.

Feministler, eğer nihai bir felaketten, nükleer bir soykırımdan kaçınmak isteniyorsa, söz konusu iki taraf arasında bir bütünleşmenin gerekli olduğu konusunda ısrar etmektedir. Virginia Woolf'un "Three Guineas" (1938) adlı eserinin yolundan giden feministler, kadınların aşağılanması, hayatın bölümlere ayrılması ile bugün dünyadaki denetimsiz militarizm arasında bir bağlantı olduğunu öne sürmektedir. Bu feministler, kadınların ve ahlaki değerlerinin ve dünyanın geleceği için kontrolsüzce büyüyerek devam ettiği bilimsel-endüstriyel topluluktan dışlanarak sürekli kamusal alandan etkisiz

¹⁴⁹ Eisestein, a.g.e.,s. 95.

¹⁵⁰ Mill, a.g.e. s. 156.

marjinal alana gönderilmesi karşısında, daha bütüncül bir bakış açısının gerekli olduğunu söylemektedir.¹⁵¹

Liberal feminist teori üzerine geliştirilen diğer feminist teoriler, hem liberalizm karşıtıdır hem de liberal feminist ekolün eksikliklerini gidermeye yöneliktir. Bu bağlamda radikal feminizm ve diğerleri, feminist ideolojinin bir sonraki boyutunu ele almış ve noksanlıkları için çözüm üretimine gitmişlerdir.

Tespit edilip öne sürülen noksanlık iddialarından bir diğeri, kadın erkek eşitliğinin uygulamadaki gerçekçiliği ile ilgilidir. Toplumda gelir dağılımı eşitsizliği, eğitimde fırsat eşitsizliği ve bölgeler arası eşitsizlik gibi diğer eşitsizlik türleri de mevcuttur. Buradaki bireylerin, kadın veya erkek olsun kamusal alandaki bu tür olanaklardan ve fırsatlardan mahrum olarak yaşamak zorunda kalabilmeleri söz konusu olabilir. Dolayısıyla toplumda kadınlar kadar kimi erkekler de belirli hak ve olanaklardan yoksun yaşayabilirler. Hak koşullarındaki eşitsizlik aslında kadın ve erkeğin eşit olmasının bir anlama gelmediğinin üzerinde durulduğunu gösterebilir.¹⁵²

Bir diğer iddia edilen neden, liberal feminizm kadın haklarının erkek haklarıyla eşitlenmesinde önemli bir rol oynamış ancak erkek egemen yapıların işleyişini kadın bakış açısıyla yeterince eleştirememiş olmasıdır.¹⁵³ Buradan hareketle özellikle farklılık politikasını destekleyen feministler; feminist bir dil biliminin gelişmesini, kadınlık söyleminin oluşturulmasını, feminist tarih yazımının mümkün kılınmasını, erkek merkeziliğin terk edilmesini desteklemişlerdir.

Üzerinde durulması gereken diğer bir sorun ise, liberal feminist akım, sorunların kaynağını sorgulamak veya kökten değişiklikler yapmak yerine, demokratik imza kampanyaları veya etkili kişilere ulaşma yoluyla yasal kazanımlar elde etmeyi ve erkeklerle aynı haklara sahip olmanın yeterli olduğunu savunmuş olmasıdır. Ancak, uğraştıkları şeylerin genelde hasıraltı

¹⁵¹ (Aktaran) Walters, **a.g.e.**, s. 8.

¹⁵² Muhittin Ataman, "Feminizm: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar Demeti", **Alternatif Politika**, Cilt 1, Sayı 1, Nisan 2009, s. 15.

¹⁵³ Carole Pateman, Mary L. Shanley, **Feminist Interpretations and Political Theory**, Pennsylvania, Pennsylvania State University Press, 1997, s. 3.

edilmesi ya da senatolar tarafından bekletilmesi onların beklentilerine darbe vurmuş ve küçülmelerine sebep olmuştur.¹⁵⁴ Kazandıkları yasal düzenlemeler ise 1980'lerdeki Reaganizm ve Thatcherizm politikalarıyla ellerinden tekrar alınmıştır.¹⁵⁵

Liberal feminist teorinin çökmesinin bir diğer nedeni de “üçüncü dalga” feminist akımın gelişmesiyle beraber artık “birey” odaklı kadın hakları savunusundan ziyade kadın haklarının sınıfsal olarak savunulması fikrinin benimsenmesi gösterilebilir. Önceki bölümde bahsettiğimiz üzere üçüncü dalga feminizm; İslami feminizm, Kürt feminizm, Siyahî feminizm gibi genel geçer doğruların olmadığı ve önceliklerin farklı olduğu feminist türlerdir. Çünkü üçüncü dalga kadın hareketi “bütüncül” bir kadın algısından çok, değişik bağlamlar içinde yer alan kadınların değişik nedenlerden dolayı ortaya çıkan sorunları üzerinde durmaktadır.¹⁵⁶ Bu da postmodern eksende gelişen dünyada kendine gerçekten geniş bir destekleyici kitlesi bulmaktadır.

Sonuç olarak, entelektüel alanda belli başlı sıkıntılar yaşıyor olmasına rağmen özellikle liberal ekonomilere sahip ülkelerde liberal feminizm siyasi iradelerce desteklenmekte ve hükümet politikaları bu yönde oluşturulmaktadır.

¹⁵⁴ Black **a.g.e.**, s. 109.

¹⁵⁵ Davidoff, **a.g.e.**, s. 56.

¹⁵⁶ Jennifer Drake, “Third Wave Feminism”, **Feminist Studies**, Vol 23, 1(Spring 1997).

SONUÇ

Liberal feminizm kadın hakları hareketinin ilk ayağı olarak tarihteki yerini almaktadır. Liberal feminist teori kadının birey sayılması ve ona hukuki haklar verilmesi için geliştirilmiştir. Bu feminist teori nereden doğmuştur? Aydınlanma çağıyla beraber aklın yüceltilmesi ve rasyonalitenin popülerlik kazanmasıyla Yeni Çağ Avrupa'sında kiliseyi sorgulama ve Skolastik düşüncenin gerilemesi gündeme gelmiştir. İnsanlar aklın her şeyden üstün olduğu düşüncesiyle hareketle, "nasıl" sorusunu eksen alıp dünyayı çözmeye çalıştılar. Dünyayı çözmeye çabaları, sorularının arkasını getirdi. Aklın her bireyde aynı olduğu fikri de kadınların erkeklerle eşit olması gereken haklarını savunma isteklerini uyandırdı.

İngiltere'de Mary Astell kadınların da birey olarak kabul edilebileceğini ve aklın her bireyde aynı olacağını ileri sürerek kadın hakları hareketini başlattı. Sonrasında Aydınlanmacı liberal feminizmin kurucusu olarak tanınan Mary Wollstonecraft kadınların eşit oy, eğitim ve mülkiyet haklarına sahip olması gerektiğini savundu. Düşünceler yıllar içinde gelişti ancak eyleme dönüşmesi birkaç yüzyıl kadar sürdü. Anayasal vatandaşlık hakları, evlenme, boşanma, miras ve erkeklerde tüm diğer olağan, hatta sıradan sayılan haklar, kadınların da birey sayılması isteği ve bunlardan yararlanma talepleri söz konusu olduğunda, bu haklar, eril iktidar yapısı tarafından olağandışı ve onlara Tanrı tarafından bahşedilmiş gibi sahiplenildi. Kadınların bu hakları kazanma savaşı yalnızca teoriyle sınırlı kalmayıp, pratikte de toplumsal hareket olarak nitelendirilecek türden mücadeleleri ortaya çıkarmıştır. Akabinde, kadın hakları mücadelesinin yasalarla tamamlanamayacağını iddia ederek farklı akımlara yoğunlaşılması gerektiğini savunan düşünce kadınları ortaya çıkmıştır. Bununla beraber liberal feminizmin eşitlik üzerine kurulu anlayışı sorgulanmaya başlanmıştır.

Liberal feminizm hukuki alanda kazanımların sağlanabilmesi için baskı aracı olarak kullanılmıştır. Eşitlik sağlamak adına hukuki düzenlemelerin gerekli olduğu görüşü üzerinde durmuştur. Bunun yanı sıra farklılık politikasını destekleyen feministler ise yalnızca hukuki düzenlemelerin bir “farklılık” yaratmak için yeterli olmayacağını düşünerek, toplumsal hareket bağlamında önceliklerini “eylem” eksenli oluşturmuşlardır.

Liberal feminizme eleştiri olarak doğmuş olan diğer feminizmler öncelikle kadın erkek eşitliği fikrinin gerçekleştirilemez olduğu konusundan hareket etmişlerdir. Liberal feminizmi kadını erkekleştirerek erkek egemen toplumda yer edinmesini sağlamakla suçlamışlardır. Hâlbuki onlara göre kadınla erkek eş değildir, farklı yaratılmışlardır. Burada artık bir modernite-postmodernite çatışması yaşanmaktadır. Bunun haricinde genel geçer bir feminist anlayışının olmadığı ve “sınıf” orijinli kadın anlayışının feminist düşünce ve hareketi daha doğru sonuçlara götürebileceği fikri gelişmiştir. Feminizm farklı zaman dilimlerinde, farklı düşünce türlerinden etkilenecek, farklı toplumsal hareket akımlarının etkisinde kalmıştır.

Günümüz dünyasında, liberal feminizm ülkelerin siyasi politikalarının oluşumunda hala etkin bir yere sahipken, entelektüel dünyada desteklenmemesinin sebebi genellikle postmodern feminizmle açıklanmaktadır. Eşitlik politikasının etkinsizliği, imza kampanyalarının yetersizliği, hukuki düzenlemelerin dayatma olduğu gibi eleştiriler durumun ve teorinin incelenmesinde herhangi bir önem kalmadığı yönündedir. Özellikle erkek bakış açısıyla feminizm yaratmanın gerçek feminizm düşüncesinden oldukça uzak olacağı dile getirildiği için eşitlik anlayışının “kadını erkekle eş hale getirme” sorununun ne derece doğru olacağı sorgulanmaktadır. “Gerçekten sıfır noktası erkek cinsi midir?” sorusu tüm feminist düşünce dünyasını düşündüren bir sorudur.

Ancak uygulamaya bakıldığı zaman, hareket ve teorinin ötesinde, hukuki düzenlemelerle kadın haklarının ancak sağlandığını, özellikle üçüncü dünya ülkelerinde vatandaşların “kadınlık” bilincine varamadığı yerlerde

başlangıç noktasının burası olabileceği gerçeğiyle karşılaşılmaktadır. Kadın hakları üzerine yapılan seminerlerde “feminizm eşittir erkek düşmanlığı” mottosunun hâkim olduğu ve devletin kadın vücudu üzerinde rahatça politika üretebildiği toplumlarda, feminist tarih yazımından veya feminist dil bilimden bahsetmek ne derece gerçekçidir? Örneğin kadın işçilere yasal düzenlemelerle hoşgörülemez miktarlarda doğum ve süt izinlerinin verilmesi, işverenler tarafından kadın istihdamının önünü kapatacaktır. Yani sosyo-kültürel bazı değişiklikler yaşanmamışken “farklılaşma” politikalarının önü oldukça kalın duvarlarla örülüdür.

Sonuç olarak, feminist duruşun gelişimine önemli katkı sağlamış olan liberal feminizm, aydınların büyük bir kısmı tarafından gerçekçi olmadığı iddiasıyla dışlanmış, “farklılaştırma” düşüncesinin daha uygulanabilir olduğunu savunmuşlardır. Ancak pratikte, bunun tam tersi yaşanmaktadır. Hükümetler politikalarını, TBMM’de Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulması gibi cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmaya amaçlayarak kadınları cinsiyetsizleştirmeye yönelik tedbirler alarak oluşturmakta; herhangi bir şekilde ayrımcılık yapıldığı takdirde bunun farklı amaçlar için kullanılacağı düşüncesine inanmaktadır.

KAYNAKÇA

AKGÖKÇE, Necla, "Ortak Geçmişi Birlikte Kurmak", **Tarih ve Toplum**, Mart 1999, sayı 185, s. 17-45.

ATAMAN, Muhittin, "Feminizm: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar Demeti", **Alternatif Politika**, Cilt 1, Sayı 1, Nisan 2009, s. 3- 12.

BATTOMORE, Tom, **Siyaset Sosyolojisi**, Ankara, Teori Yayıncılık, 1987.

BENSADON, Ney, Başlangıcından Günümüze Kadın Hakları, çev. Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2004.

BERKTAY, Fatmagül, **Tarihin Cinsiyeti**, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.

BLACK, Naomi, **Socail Feminism**, London, Cornel University Press, 1989.

BRAND, Karl-Warner, "Cyclical Aspects of Social Movements: Waves of Cultural Criticism and Mobilization Cycles of New Middle-class Radicalism", **Challenging The New Political Order: New Social and Political Movements in Western Democracies**, ed. Russel Dalton, Manfred Kuecher, Wilhelm Bürklin, Oxford, Polity Press, 1990, s. 2- 34.

BRAND, Karl-Warner, **Neue Soziale Bewegungen: Entstehung, Funktion and Perspektive neur Protestpotentiale**, Opladen, Westdeutscher Verlag, 1982.

BRENNAN, Teresa, PATEMAN, Carole, "Mere Auxiliaries to the Commonwealth': Women and Origins of Liberalism", **Political Studies** 27, no.2, June, 1979, s. 187-196.

BROOKS, Ann, **Postfeminisms- Feminism, Cultural Theory and Cultural Forms**, New York, Routledge, 1997.

BRYSON, Valerie, **Feminist Political Theory**, London, Macmillan Press, 1992.

CORNELL, Drucilla, "Gender, Sex and Equivalent Rights", **Feminist Theorize the Political**, ed. Judith Butler, Joan W. Scott, New York, London, Routledge, 1992, s. 280-296.

CROSBY, C., **Dealing With Differences**, "Feminist Theorize the Political", ed. Butler J., Scott J.W., Routledge, New York, London, 1992, s. 137-148.

ÇAHA, Ömer, "Feminizm", **Siyaset**, der. Mümtaz'er Türköne, Ankara, Lotus Yayınları, 2003, s. 559-589.

ÇAHA, Ömer, **Sivil Kadın**, Ankara, Savaş Yayınevi, 2. Baskı, 2010.

ÇAKIR, Serpil, "Feminizm: Ataerkil Bir İktidarın Eleştirisi", der. Birsen Örs, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, 2009, 416- 475.

ÇAKIR, Serpil, **Osmanlı'da Kadın Hareketi**, İstanbul, Metis Yayınları, 3. Baskı, 2011.

D'ARUSMONT, Frances Wright, **Course of Popular Lectures**, New York, Arno Press, 1972.

DAVİDOFF, Leonore, **Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet**, yay. haz. Ayşe Durakbaşa, çev. Zerrin Ateşer, Selda Somuncuoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2009.

DELPHY, Christine, **Baş Düşman**, çev. Handan Öz, Lale Aykent Tunçman, İstanbul, Saf Yayınları, 1998.

DİREK, Zeynep, “Judith Butler: Toplumsal Cinsiyet ve Bedenin Maddeleşmesi”, **Cinsiyetli Olmak: Sosyal Bilimlere Feminist Yaklaşımlar**, 2. Baskı, der. Zeynep Direk, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009, s. 67-84.

DONOVAN, Josephine, **Feminist Teori**, çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan, 5. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.

DRAKE, Jennifer, “Third Wave Feminism”, **Feminist Studies**, Vol 23, 1 (Spring 1997), s. 78-109.

ECEVİT, Yıldız, “Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışabilir?”, **Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, 2003 Özel Eki, s. 23- 35.

EİSENSTEİN, Zillah R., **Feminism and Sexual Equality: Crisis in Liberal America**, New York, Monthly Review Press, 1984.

EİSESTEİN, Zilliah, **Radical Future of Liberal Feminism**, New York, Longman Press, 1981.

FİRESTONE, Shulamith, **Cinselliğin Diyalektiği**, çev. Yurdanur Salman, İstanbul, Payel Yayınları, 2. Baskı, 1993.

FLEXNER, Eleanor, **Century of Struggle: The Women’s Rights Movement in the United States**, Cambridge, Harvard University Press, 1976.

GRİMKE, Sarah M., **Letters on the Equality of the Sexes and the Condition of Woman**, New York, Burt Franklin Press, 1970.

HEYWOOD, Andrew, **Siyaset**, çev. Bekir Berat Özipek, Bican Şahin, Mete Yıldız, Zeynep Kopuzlu, Ankara, Adres Yayınları, 2. Baskı, 2011.

HEYWOOD, Andrew, **Siyasi İdeolojiler**, çev. Ahmet Kemal Bayram, Özgür Tüfekçi, Ankara, Adres Yayınları, 2. Baskı, 2010.

HİRSH, Marianne, KELLER, Evelyn F. (der.), **Conflicts in Feminism**, New York, Routledge, 1990.

http://en.wikipedia.org/wiki/Liberal_feminism

<http://www.ksgm.gov.tr/misyon-vizyon.php>

http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/komisyon_kanunu.htm

KEOHANE, Nahnerl O., ROSALDO, Michelle Z., GELPİ, Barbara C., edited; **Feminist Theory – A Critique of Ideology**, Sussex, The Harvester Press, 1982.

KYMLİCKA, Will, **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, çev. Ebru Kılıç, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.

LANDERS, Joan , “Yurttaşlık Performansı”, der. Seyla Benhabib, **Demokrasi ve Farklılık**, çev. Zeynep Gürata, Cem Gürsel, İstanbul, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayını, 1999, s. 85- 117.

LOCKE, John, **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, çev. Fahri Bakırcı, İstanbul, Ebabel Yayıncılık, 2004.

MACKINNON, Catharine, **Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru**, çev. Türkan Yöney, Sabir Yücesoy, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.

MELUCCİ, Alberto, “The Symbolic Challenge of Contemporary Movements”, **Socail Research**, Vol. 5, No. 4, Winter 1985, s. 780-800.

MELUCCİ, Alberto, “Toplumsal Hareket ve Gündelik Yaşamın Demokratikleşmesi”, **Birikim**, Sayı 24, Nisan 1991, s. 785- 804.

MITCHELL, Juliet, “Women and Equality”, **Feminism and Equality**, der. Anne Phillips, Washington ve New York, New York University Press, 1987, s. 29-40.

MİLL, John Stuart, “Kadınların Köleleştirilmesi”, çev. Şirin Tekeli, **Feminizm: 19. Yüzyıl Klasiklerinden Seçmeler**, der. Şirin Tekeli, İstanbul, Afa Yayınları, 1987, s. 64- 67.

MİLLETT, Kate, **Cinsel Politika**, çev. Seçkin Selvi, İstanbul, Payel Yayınları, 2. Baskı, 1987.

MORTELL, Luke, **Ecology and Society: An Introduction**, Oxford, Polity Press, 1994.

OFFE, Claus, "Challenging the Boundaries of Institutional Politics: Social Movements Since 1960's, **Challenging the Boundaries of the Politics**, der. Charles Maier, Cambridge University Press, 1987, s. 68- 74.

OFFE, Claus, "Reflections on the Institutional Self-Transformation of Movement Politics: A Tentative Stage Model", **Challenging The New Political Order: New Social and Political Movements in Western Democracies**, der. Russel Dalton, Manfred Kuecher, Wilhelm Bürklin, Oxford, Polity Press, 1990, s. 229-236.

OKİN, Susan Moller, **Women in Western Political Thought**, London, Virago Press, 1980.

ÖNDER, Tuncay, "Bir 'Yeni Toplumsal Hareket' Olarak Ekoloji Hareketinin Gelişimi ve İdeolojik Yönelimleri", Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2001.

ÖNDER, Tuncay, **Ekoloji, Toplum ve Siyaset**, Ankara, Odak Yayınları, 2003.

PATEMAN, Carole, "Kardeşler Arası Toplumsal Sözleşme", çev. Aksu Bora, der. John Keane, **Sivil Toplum ve Devlet**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1993, s. 119-145.

PHİLLİPS, Anne, **Demokrasinin Cinsiyeti**, çev. A. Türker, İstanbul, Metis Yayınları, 1995.

PİLCHER, Jane, WHELEHAN, Imelda, **Fifty Key Concepts in Gender Studies**, London, Sage Publications, 2004.

RAYNAUD, Philippe, RÍALS, Stephane, **Siyaset Felsefesi Sözlüğü**, çev. İsmail Yerguz, Necmettin Kâmil Sevil, Emel Ergun, Hüsnü Dilli, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

RENDALL, Jane, **Equal or Different? Women's Politics 1800-1914**, Oxford, Basil Blackwell Press, 1987.

Reports From the Discussion Groups and Conclusions by The General Rapporteur from the Conference organised by the Council Of Europe as a contribution to the preparatory procces of the United Nations Fourth World Conference of Women, Beijing, 4-5 September 1995, **"Equality and Democracy: Utopia or Challenge?"**

ROBİNSON, Dave, GROVES, Judy, **Felsefe**, çev. Barış Taşyakan, İstanbul, NTV Yayınları, 2011.

ROSEN, Micheal, WOLFF, Jonathan, **Feminizm: Siyasal Düşünce**, Ankara, Dost Yayınevi, 2006.

ROWBOTHAM, Sheila, **Hidden From History**, London, Pluto Press, 1977.

ROWBOTHAM, Sheila, **Women, Resistance, Revolution**, Oxford, Oxford University Press, 1973.

RUSSELL, Dalton, **The Green Rainbow Environmental Groups in Western Europe**, London, Yale University Press, 1994.

SHANLEY, Mary L., , PATEMAN, Carole (der.), **Feminist Interpretations and Political Theory**, Pennsylvania State University Press, 1991.

STANTON, Elizabeth Cady, "1854'te New York Eyaleti Yasam Meclisi'nde Yapılan Konuşma", çev. E. Ergin, **Feminizm: 19. Yüzyıl Klasiklerinden Seçmeler**, der. Ş. Tekeli, İstanbul, Afa Yayınları, 1987, s. 86- 92.

STANTON, Elizabeth Cady, **Adress to the New York State Legislature (1854)**.

STROMQUİST, Nelly P., “Kadınların Güçlendirilmesinde Eğitimin Rolü”, çev. Fevziye Sayılan, **Toplumsal Cinsiyet ve Eğitimi: Olanaklar ve Sınırlar**, der. Fevziye Sayılan, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012, s. 185-211.

TEKELİ, Şirin, “Kadınlara Oy Hakkının Öncüleri”, **Çağdaş Liderler Ansiklopedisi**, cilt V, İstanbul, İletişim Yayınları, 1986, s. 1619-1631.

TEKELİ, Şirin, “Yeni Dalga Kadın Hareketinde Örgütlenme, **Cumartesi**, 27 Kasım 2004, 16- 31.

TEKELİ, Şirin. **Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat**, İstanbul, Birikim Yayınları, 1982.

THİELE, Beverly, “Vanishing Acts in Social Political Thought: Tricks of the Trade”, **Feminist Challenges: Social and Political Theory**, der. Carole Pateman, Elizabeth Gross, Boston, Northeastern University Press, 1987, s. 35-63.

TONG, Rosemarie, **Feminist Thought: A Comprehensive Introduction**, London, Westview Press, 2008.

TOURAİNE, Alain, **Modernliğin Eleştirisi**, çev. Hülya Tufan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995.

TRİSTAN, Flora “Flora Tristan”, çev. G. Öztunalı Kayır, **Feminizm: 19. Yüzyıl Klasiklerinden Seçmeler**, der. Şirin Tekeli, İstanbul, Afa Yayınları, 1987 s. 27-30.

TRİSTAN, Flora, “Bir Paryanın Seyahatleri”, **Feminizm: 19. Yüzyıl Klasiklerinden Seçmeler**, der. Ş. Tekeli, İstanbul, Afa Yayınları, 1987, s. 31-38.

TRİSTAN, Flora, “Fransa Turu”, **Feminizm: 19. Yüzyıl Klasiklerinden Seçmeler**, der. Ş. Tekeli, İstanbul, Afa Yayınları, 1987, s. 39- 41.

TÜRKÖNE, Mualla, **Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü**, Ankara, Ark Yayınları, 1995.

WALTERS, Margaret **Feminizm**, çev. Hakan Gür, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2009.

WEEDON, Chris, **Feminist Practises and Poststructuralist Theory**, Oxford, New York, Basil Blackwell, 1987.

WOLLSTONECRAFT, Mary, **Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi**, çev. Deniz Hakyemez, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

YAYLA, Atilla, **Siyasi Düşünce Sözlüğü**, Ankara, Liberte Yayınları, 2003.

ÖZET

ÇARDAK, Müveddet. Toplumsal Bir Hareket ve Aydınlanmanın Ürünü Olarak Liberal Feminizm, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

Araştırmamızın amacı liberal feminist teori ve hareketinin gelişimini incelemek ve 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren düşünce dünyasında popülaritesini yitirmesinin nedenlerini araştırmaktır. Bu kapsamda çalışma; liberalizmin değerlendirmesi, liberalizmin feminizmle ilişkisi, toplumsal hareketin ne olduğu, kadın hakları hareketi ve liberal feminizm ilişkisini, birinci, ikinci ve üçüncü dalga feminizmi, liberal feminizmin entelektüel dünyada önem kaybetmesinin nedenlerinin değerlendirilmesi kapsamında yapılmıştır. Aynı eksen hareketli olduğuna inanılan radikal feminizmle liberal feminizmin karşılaştırılması yapılmış ve bununla ilgili bulgular ortaya konulmuştur. Birinci dalga feminizm kadın hakları hareketiyle; ikinci dalga feminizm kadının kurtuluşu hareketiyle eşleştirilmiştir. Araştırmamız tarama değerlendirme mahiyetinde bir çalışma olup, liberal feminist düşüncenin ve hareketin ontolojik, epistemolojik ve metodolojik kabullerini ortaya koymaya yönelmiştir. Detaylandırmanın çalışmayı ekseninden çıkaracağı düşüncesiyle, ana parametreler üzerinde durulmaya özen gösterilmiştir. Literatür taraması kapsamında, düşünceler belirli bir sistematığe oturtulmaya çalışılmıştır. Çalışma, sonuçlarının değerlendirilmesi açısından temel araştırma (basic research) ve zaman boyutuna göre ise geriye dönük (expost facto) zaman diliminde yapılmıştır. Sonuçta, farklılık politikasının çağımızın düşünce dünyasında popüler bir söyleme sahip olmasının yanı sıra, liberal feminist ekolün gündemden düşmesinin nedeni olarak erkek merkeziliğin terk edilmesinin gereği ve eşit haklar politikasının başarısızlıkla sonuçlandığı iddiası olduğu ortaya konulmuştur. Bunun nedeni ise, farklılaştırma politikalarının eylem odaklı çalışmalarının büyük başarılar sağlaması, imza kampanyaları ve hukuki düzenlemelerle yetinen liberal feministlerin hareket anlamında geri planda kalması olarak gösterilmektedir. Ancak pratikte,

gelişim süreci göz önünde bulundurulursa, gerçekleşen feminizmin liberal feminist ekseninde ilerlediğini söylemek mümkündür.

Anahtar sözcükler

- 1- Toplumsal cinsiyet
- 2- Toplumsal hareket
- 3- Aydınlanma
- 4- Cinsel eşitlik
- 5- Sufrajeterler

ABSTRACT

ÇARDAK, Müveddet. As the Product of a Social Movement and Enlightenment: Liberal Feminism, Master Thesis, Ankara, 2012.

The aim of our investigation is to examine the development of the movement and the liberal feminist theory and thought and investigate the causes of losing its popularity in second half of the 20th century. Within the scope of this study, liberalism is assessed within the scope of the relationship between liberalism and feminism; what is social movement; the relationship between women's rights movement and the liberal feminism; first, second, and third wave feminism and the assessment of the causes of the loss its significance in the intellectual world. Our research is in the content of screening and assessment; also, it heads to expose the ontological, epistemological and methodological approvals of liberal feminist thought and idea. We tried to stand on the main parameters to prevent distraction that can be arisen from detailing. Within the scope of literature review, it has been tried to put a particular thought in a systematic progress. In terms of the evaluation of the results of the study, the basic research has been made; and in terms of time dimension, it is made in the retroactive time period. In conclusion, besides the popularity of discrepancy policy in our daily thought; as a result of loss in the significance of liberal feminist school, it is arisen the need for abandonment of patriarchy, and the claim of failure in the equal rights policy. As the reasons for this, the significant success in the action oriented studies of differentiation policies and remaining in the background of liberal feminists who content with the petition drive and the legal arrangements in terms of action is shown. However, in practice, considering the development process, it is possible to say that the realized feminism goes ahead with the axis of liberal feminism.

Key Words:

- 1- Gender
- 2- Social Movement
- 3- Enlightenment
- 4- Sexual Equality
- 5- Suffragettes